

**NOORED JA
SOTSIAALNE
KAASATUS**

NOORTESEIRE AASTARAAMAT

2012

Koostanud ja toimetanud:

SA Poliitikauuringute Keskus Praxis

Tornimäe 5, Tallinn 10145

www.praxis.ee

Keeleline korrektuur: OÜ Avatar

Kujundus ja küljendus: AS Ecoprint

Trükk: AS Ecoprint

Autoriõigus:

SA Poliitikauuringute Keskus Praxis, 2013

Eesti Noorsootöö Keskus, 2013

Peatükkide autorid, 2013

Autorid ja väljaandjad tänavad peatükkide retsensente Marge Unti ja Raili Nuginit Tallinna Ülikoolist ning Hanna Vseviovit Sotsiaalministeeriumist ning Judit Strömplit Tartu Ülikoolist väärtuslike kommentaaride ja ettepanekute eest.

Käesoleva kogumik on valminud Noorte eluolu seiresüsteemi raames. Kogumiku elektrooniline versioon on kättesaadav noorteseire kodulehel: www.noorteseire.ee.

Haridus- ja Teadusministeerium

Noorteseire aastaraamatu väljaandmist toetatakse Haridus- ja Teadusministeeriumi noorteseire osakonna algatatud ja Eesti Noorsootöö Keskuse elluviidava programmi „Noorsootöö kvaliteedi arendamine“ raames. Programmi rahastatakse Euroopa Sotsiaalfondi ja riikliku struktuuritoetuse perioodi 2007–2013 vahenditest.

ISBN 978-9949-507-10-8 (trükis)

ISBN 978-9949-507-11-5 (pdf)

HEA LUGEJA!

Teie ees on juba neljas noorteseire aastaraamat. Sel aastal oleme aastaraamatu keskseks teemaks valinud noorte sotsiaalse kaasatuse – kõigi noorte võimaluse teostada end ühiskonnas oma võimete ja soovide kohaselt. Sotsiaalne kaasamine tähendab nii võrdseid võimalusi õppimiseks, töötamiseks, vaba aja veetmiseks, vähemate võimalustega noorte ülesaamist päritolust ja sotsiaalsest ja majanduslikust keskkonnast tingitud piirangutest, õpingute lõppemisel sujuva ülemineku toetamist tööellu. See pakub noortele võimalusi heastada minevikuotsuseid ja pöörduda tagasi haridussüsteemi või tööellu. Sotsiaalne kaasamine tähendab võitlust tõrjutuse ja vaesusega.

Tavapärast jaguneb aastaraamat kaheks osaks. Esimeses osas anname Teile ülevaate noorte eluolus toimunud muudatustest 2011.a ja 2012.aastal erinevates noorte eluolu puudutavates valdkondades: haridus, tööturg, noorte sotsiaalne staatus ja majanduslik toimetulek, noorte tervis, õigusrikkumised ja turvalisus. Analüüsi aluseks on noorteseire indikaatorite värskeimad muutused.

Aastaraamatu teine osa puudutab noorte sotsiaalset tõrjutust ja selle vähendamise võimalusi. Selleks, et mõista sotsiaalse kaasatuse kontseptsiooni, tuleb alustada sotsiaalse tõrjutuse olemuse avamisest. Teemegi seda Euroopa Liidu ja Eesti poliitikasuundumust kontekstis andes ülevaate sotsiaalse kaasatuse ja tõrjutuse mõistetest, peamistest poliitikasuundumustest ning arengutrendidest Euroopa Liidu liikmesriikides. Erilist tähelepanu pälvivad seekord noored, kes ei õpi ega tööta – nn NEET noored. Neid noori on Eestis 35 000 – 40 000 ringis ning nende arv on kasvamas. Eesti ei ole selles osas

erand, NEET noorte arv on kasvamas paljudes Euroopa riikides. Vaatamegi lähemalt, miks need noored nii palju tähelepanu pälvivad ning kuidas läheb Eestil teiste riikidega võrreldes. Püüame mõista, millised on need noored Eestis, mis iseloomustab nende sotsiaalset seisundit ja majanduslikku olukorda, mis võivad olla nende mittetöötamise ja mitteõppimise põhjuseid. Analüüsime lähemalt ka NEET noorte hoiakuid ja väärtushinnanguid, et selgitada, kuivõrd need noored oma õppivatest ja töötavatest eakaaslastest erinevad. Et analüüs ei jääks vaid probleemikeskseks, käsitleme ka võimalikke lahendusteid, seda ennekõike kaasava noorsootöö perspektiivist. Olulisel kohal sotsiaalse tõrjutusega võitlemisel on noorte vajadustega arvestamine, noorte kuulamine ja kaasamine neid puudutavatesse otsustesse. Seetõttu vaatame lisaks, kuidas kaasatakse Eestis noori otsustustesse nii perekonna, kogukonna kui riigi tasandil.

Loodame, et aastaraamatus esitletu aitab Teil mõista tõrjutud noori paremini ning leida tõhusamaid võimalusi nende noorte kaasamiseks. Loodame, et üheskoos saame ka Eestis saavutada olukorra, kus mitteõppivate ja töötavate noorte hulk Eestis kahaneb märgatavalt ning me saame tõdeda, et noortel on Eestis võrdsed võimalused eneseteostuseks sõltumata sellest, milline on nende päritolu, vaimne võimekus või sotsiaalne intelligentsus, kui hea on nende materiaalne või tervislik seisund või millises Eesti piirkonnas nad elavad.

Head lugemist!

1. ÜLEVAADE NOORTE ELUOLUS TOIMUNUD MUUTUSTEST	7
Sissejuhatus	7
1.1. Noorte arv ja selle muutus	7
1.2. Noorte seisund ühiskonnas	10
1.2.1. Noored haridussüsteemis	11
1.2.2. Noored tööturul	11
1.3. Noorte sotsiaalne staatus ja majanduslik toimetulek	13
1.4. Noorte tervis	15
1.4.1. Noorte hinnang enda tervisele	15
1.4.2. Toitumine, kehaline aktiivsus ja kehakaal	15
1.4.3. Alkoholi tarbimine, suitsetamine ja narkootikumid	16
1.5. Noorsootöö	16
1.5.1. Huvihariduses osalemine	16
1.5.2. Noorte osalemine malevates ja laagrites	17
1.5.3. Programmi Euroopa Noored panus noorsootöötegevusse	18
1.5.4. Noorsootöö kättesaadavus maakondades	19
1.6. Õigus ja turvalisus	21
Kokkuvõtteks	22
2. NOORTE SOTSIAALNE KAASATUS JA TÕRJUTUS EUROOPAS JA EESTIS	25
2.1 Sotsiaalse kaasatuse poliitika põhimõisted	25
2.2. Euroopa Liidu noortepoliitika raamistik	27
2.3. Euroopa noorte sotsiaalse tõrjutuse risk	29
2.4. Eesti noorte sotsiaalse tõrjutuse risk Euroopa Liidu taustal	32
Kasutatud kirjandus	33

3. MITTETÖÖTAVATE JA MITTEÕPPIVATE NOORTE SOTSIAALNE TÕRJUTUS 38

3.1. Sotsiaalne tõrjutus kui ebapiisav seotus ühiskonnaga	38
3.2. Haridus, töötus ja vaesus kui peamised sotsiaalse tõrjutuse riskid	38
3.3. Noorte tõrjutus – haridusest ja töökohast ilmajäetus?	40
3.4. NEET-noorte perekondlik taust	43
3.5. Vanematekodu mõju noorte elutee kujunemisele	45
3.6. NEET-staatus ja subjektiivselt tajutud sotsiaalne tõrjutus	46
3.7. Eluga rahulolu ja usaldus	46
3.8. Noorte poliitiline kaasatus ja diskrimineerimine	47
3.9. Noorte sotsiaalsed suhted ja toetus	48
3.10. Osalemine ja tajutud ilmajäetus	49
3.11. NEET-noorte ettevalmistus tulevikuks ja tulevikuväljavaated	50
Kasutatud kirjandus	52

4. NOORTE TÕRJUTUS, VÄÄRTUSED JA RAHULOLU ELUGA 57

Sissejuhatus	57
4.1. Väärtused ja nende mõõtmine	58
4.2. Noorte väärtuste eripärad	59
4.3. Erinevused noorte väärtustes	60
4.4. Noorte väärtused ja sotsiaalne tõrjutus	61
4.5. Noorte rahulolu eluga	63
4.6. Rahulolu ja väärtused	65
4.7. Väärtuste mõju noorte käitumisele	67
Kokkuvõte	67
Kasutatud kirjandus	68
Lisa 1. Euroopa Sotsiaaluuringu väärtusküsimuste ploki portreeküsimused ja nende paigutamine Shalom Schwartzi väärtusteooria väärtustüüpidesse ja -dimensioonidesse	71

5. NOORTE ÕIGUSTE TAGAMINE KAASAMISE KAUDU	75
Sissejuhatus	75
5.1. Noorte õigused ja kaasamine	76
5.2. Üldine hoiak noorte kaasamise suhtes	77
5.3. Noori puudutavad küsimused	79
5.4. Perekonda puudutavad küsimused	80
5.5. Koolielu puudutavad küsimused	82
5.6. Kogukonda ja ühiskonda puudutavad küsimused	83
Kokkuvõte	85
Kasutatud kirjandus:	86
6. NOORSOOTÖÖ ROLL NOORTE SOTSIAALSE KAASATUSE SUURENDAMISEL	93
Sissejuhatus	92
6.1. Kaasav noorsootöö	94
6.2. Kellele on suunatud „noortele suunatud” lähenemised?	95
6.3. Otsides teed edule ehk noorte tõhusa kaasamise viise	97
6.4. Koostöö sidusvaldkondadega	101
6.5. Sotsiaalne kaasatus kui kogukonnatöö ambitsioon	102
6.6. Mõned mõtted edasiseks ...	103
Kasutatud kirjandus	105
JÄRELDUSED JA SOOVITUSED	109
NOORTESEIRE AASTARAAMATU AUTORID	113
VALIK 2012.A. VALMINUD NOORTE ELUOLUSSE PUUTUVAID UURINGUID, MAGISTRI- JA DOKTORITÖID	115

ÜLEVAADE NOORTE ELUOLUS TOIMUNUD MUUTUSTEST

Sissejuhatus

Nii nagu ikka, alustame ka seda noorteseire aastaraamatut kajastustega noorte eluolus toimunud muutustest. Vaatame, millised muutused on eelmise perioodiga võrreldes noorte elus erinevate valdkondade lõikes toimunud. Andmete kogumise viitaega arvestades on näitajad esitatud kas 2011. või 2012. aasta seisuga. Ülevaates kasutatud noorteseire indikaatorid tuginevad Statistikaameti (ESA), Eesti Hariduse Infosüsteemi (EHIS), Eesti Noorsootöö Keskuse (ENTK), Eesti Töötukassa, Euroopa Noored Eesti Büroo (ENEB), Justiitsministeeriumi ja Tervise Arengu Instituudi andmetele.

1.1. Noorte arv ja selle muutus

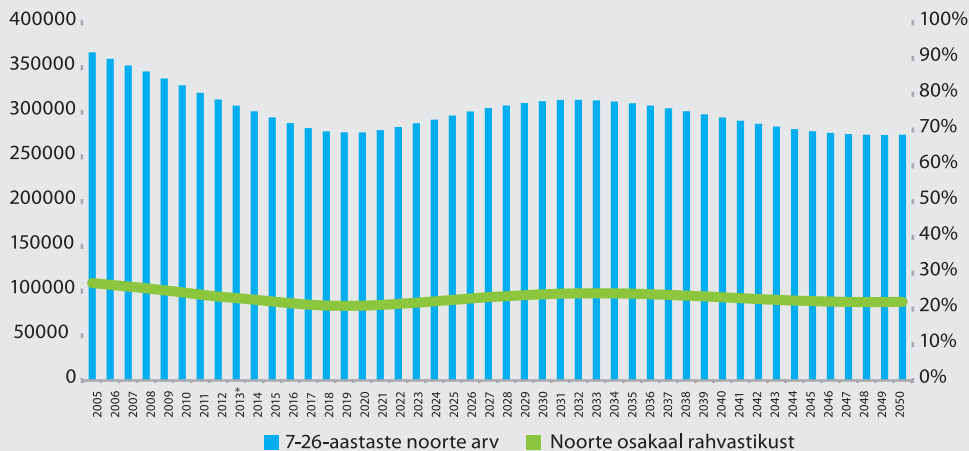
2012. aasta 1. jaanuari seisuga elas Eestis 314 137 7–26-aastast noort, mis moodustas 23,5% kogu rahvastikust¹. 2013. aastaks prognoosib Statistikaamet noorte arvu jätkuvat langust – 307 374 noort vanuses 7–26 eluaastat, mis moodustab juba 23% kogurahvastikust. Ka järgmistel aastatel jätkub noorte arvu kahanemine rahvastikuarvust kiiremini, mille tulemusena langeb noorte osa-

kaal kogurahvastikust veelgi. Statistikaameti prognoosi järgi jätkub noorte osakaalu vähenemine kogurahvastikust kuni 2022. aastani, mil see hakkab tasapisi taas kasvama. Kasvutrend püsib kuni 2039. aastani. Seejärel hakkab noorte osakaal kogurahvastikust jälle langema.

7–26-aastaste noormeeste osakaal kõikidest Eesti meestest on 26%, noorte naiste osakaal aga 21%. 2012. aastal oli Eestis 160 893 noormeest ja 153 280 naist, seega on noorte meeste arv 5% võrra suurem kui naiste arv, seda vaatamata noorte meeste kõrgele suremusele. Samas tuleb arvestada, et poisse sünibki rohkem – ajavahemikul 1986–2005 sündis poisse umbes 6% võrra rohkem kui tüdrukuid. Noorte naiste arvu kahandab ka nende kõrgem väljaränne.

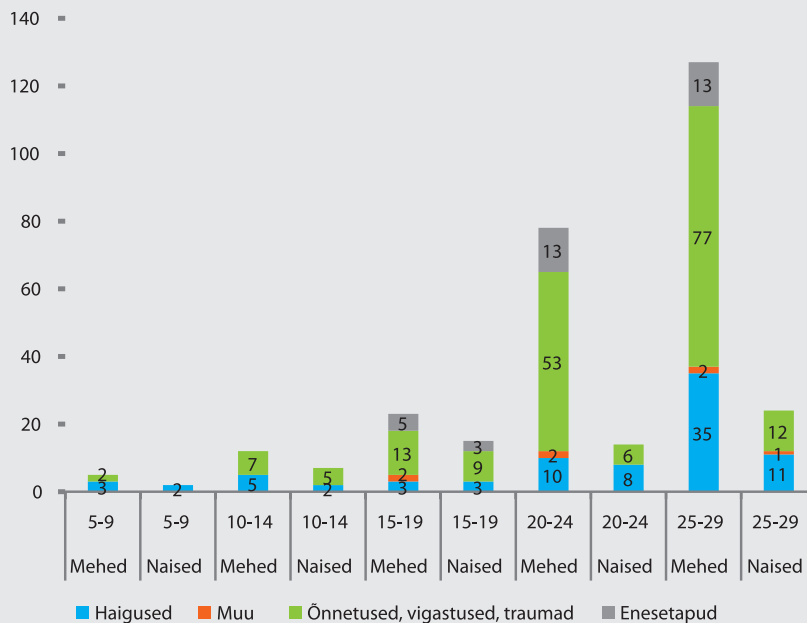
Ka maakonniti ei ole noorte osakaal rahvastikust ühtlaselt jaotunud, vaid erineb märkimisväärselt. Nii ulatus noorte osakaal 2012. aastal Hiiu maakonnas 28,1%-le, kuigi seal on see ka kõige kiiremini langenud. Kõige madalam aga on noorte osatähtsus Harjumaal, kus 7–26-aastaste noorte osakaal kogurahvastikust on vaid 21,2%.

¹ Rahva- ja eluruumide loenduse järgi elas 2011. aasta 31. detsembri seisuga Eestis veelgi vähem noori: 295 725 noort, mis moodustab kogurahvastikust 22,9%

Joonis 1. 7–26-aastaste noorte arv ja eesti rahvaarv AASTATEL 2005–2050

Allikas: Statistikaamet www.noorteseire.ee vahendusel

Joonis 2. Noorte surmade põhjused 2011.aastal

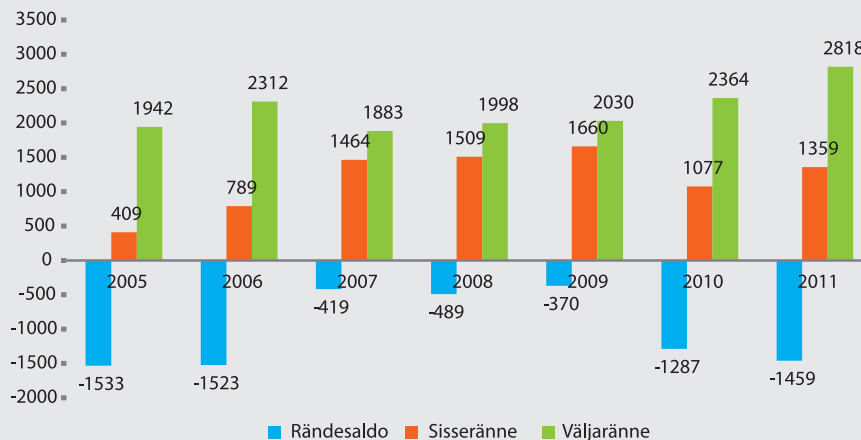
Allikas: Statistikaamet www.noorteseire.ee vahendusel

2011. aastal suri 273 noort vanuses 5–29 eluaastat (vt joonis 2). Seda on 2010. aastaga võrreldes 6% rohkem. Kaks kolmandikku surmadest olid põhjustatud õnnetustest, vigastustest ja traumadest, 30% haigustest, millest omakorda kõige olulisemateks suuremuse põhjustajateks olid HIV, pahaloomulised kasvaja, närvisüsteemi- ja tundeelundite haigused ning vereringeelundite haigused. 2011. aastal vähenes 5–9-aastaste surmade arv kaks korda (14-lt 7-le), samas kui 10–14-aastaste noorte surmade arv on tõusnud 10 võrra (9-lt 19-le). Suurema osa (214) 2011. aastal surnud noortest moodustasid noormehed, nendest omakorda enamiku 20–24- ja 25–29-aastased, kes hukuvad peamiselt õnnetuste, mürgistuste ja traumade tõttu, kuid suhteliselt suur on ka enesetappude arv. 5–29-aastaste noormeeste suuremus on 3,6 korda kõrgem kui neidudel, vanemates nn kriitilistes vanuserühmades ületab noorte meeste suuremus neidude oma koguni 4,6–4,8 korda.

Noorte arvu kahandas 2011. aastal jõudsalt väljaränne, mis on kasvanud 454 noore võrra (ligikaudu 18%) (vt joonis 3). Samal ajal tuli noori Eestisse 26% enam kui eelmisel aastal (282 noort rohkem kui 2010. aastal), kuid absoluutarvudes ei tasakaalusta see noorte väljarännet.

Kokkuvõtvalt lahkus Eestist 2011. aastal 1459 noort rohkem kui siia saabus. Seda on 172 noore võrra enam kui eelmisel aastal. Kõikidest väljarändajatest kokku moodustavad 0–14-aastased 15,6% ning 15–29-aastased 35,4%. Seega on 51% kõigist väljarändajatest kas lapsed või noored. Tütarlapsi lahkus Eestist veidi enam kui noormehi, samas kui Eestisse elama asujaid on rohkem noormeeste seas.

Väljarännanute hulgas on kõige populaarsem sihtriik Soome: 0–14-aastastest noortest läheb sinna 71%, 15–29-aastaste noortest 51% ning vanematest vanuserühmadest 60%. Suurbritanniasse läheb 19% noortest, samas moodustavad noored kõikidest Suurbritanniasse läinud inimestest 55%. Saksamaale rännanute hulgas on noorte osakaal 44%, kuigi sinna siirdub vaid 6% kõigist 15–29-aastastest väljarännanud noortest. Kuigi lastest (0–14) läheb 71% Soome, siis kõigist Soome väljarännanute moodustavad nad vaid 19%. Soome siirdunudest 31% on 15–29-aastased noored, ülejäänud 50% kuuluvad vanematesse vanuserühmadesse. Eeltoodud trendide põhjuseks võib pidada täiskasvanud noorte iseseisvat liikumist õpingute või töötamise eesmärgil, samal ajal kui lapsed lähevad pigem oma vanematega kaasa.

Joonis 3. 5–29-aastaste noorte välisränne aastatel 2005–2011

Allikas: Statistikaamet www.noorteseire.ee vahendusel

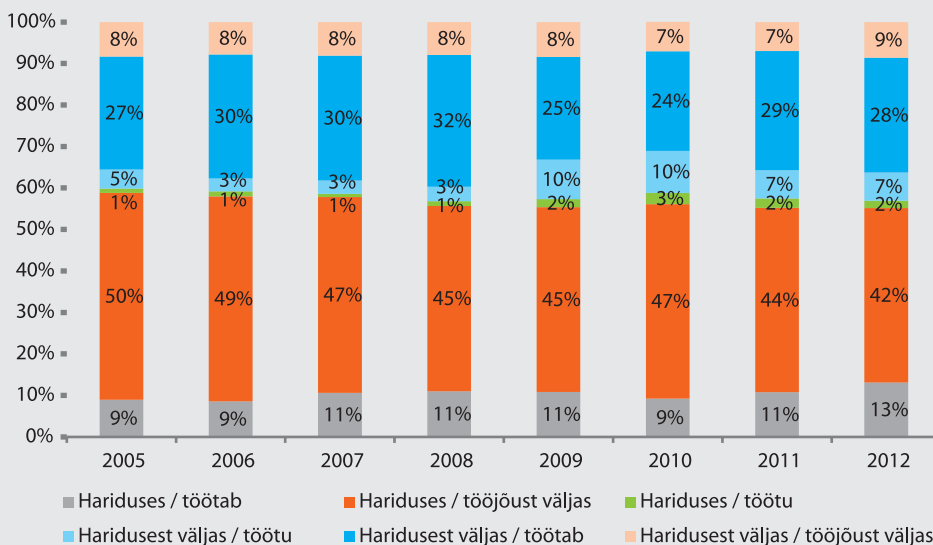
1.2. Noorte seisund ühiskonnas

2012. aastal oli 15–26-aastastest noortest Eesti tööjõu-uuringu andmetel õppimisega seotud 122 700 noort, mis moodustab 57% kõigist selle vanuserühma noortest. See osakaal on püsinud stabiilsena vaatamata 15–26-aastaste noorte arvu kahanemisele, kuigi absoluutarvudes on õppijaid 5600 võrra vähem kui mullu. Noorte aktiivsus tööturul on aga kasvamas – nii kasvas õppivate ja töötavate noorte arv eelmise aastaga võrreldes 17,5% ehk 4200 noore võrra, ulatudes 2012. aastal 28 200 nooreni. Töötavate ja mitteõppivate noorte arv on vähenenud 7% ehk 4500 võrra. 2012. aastal oli selliseid noori kokku 59 600. Nende kahe muutuse tulemusena on korraga nii õppivate kui töötavate noorte osatähtsus kasvanud 11%-lt 13%-le. Noori mehi on hõivatute hulgas veidi enam kui naisi.

Noorte töötute hulk jätkab kahanemistrendi, kuid märgatavalt tagasihoidlikumalt kui 2010.–2011. aastal. Töötute arv vähenes 9% ehk 1800 noore võrra, ulatudes 2012. aastal 18 500 nooreni. Noorte töötute osakaal kõigist noortest aga ei muutunud. Märgatavalt on vähenenud nende noorte arv,

kes õpivad ja on samal ajal töötud – kokku 23,5% ehk 1200 noore võrra. Samas on neid noori ka kõige vähem ehk 3900 ja nad moodustavad kogu vanuserühmast vaid 2%.

Mitteaktiivsete noorte osakaal kõigist selle vanuserühma noortest on püsinud 51% ümber, kuigi absoluutarvudes vähenes mitteaktiivsete noorte arv 5600 võrra ehk umbes 5%, ulatudes 2012. aastal 109 000 nooreni. Kui õppimise tõttu mitteaktiivsete noorte arv langes 8,7% ehk 8600 võrra, siis mitteõppivate ja mittetöötavate noorte arv on kasvanud 19,2% ehk 3000 võrra, mille tõttu suurenes mitteõppivate ja mittetöötavate noorte osakaal kõigist vanuserühma noortest 7%-lt 9%-le. 2012. aastal oli mitteaktiivseid õppivaid noori kokku 90 600 ja neid noori, kes olid mitteaktiivsed ega tegelenud ka õpingutega, oli 18 600. Võrreldes 2011. aastaga vähenes mitteaktiivsete õppivate noorte arv naiste hulgas rohkem kui meeste seas (naiste hulgas 4700 ja meeste hulgas 3900 võrra). Teisalt, kui vaatame nende noorte osakaalu vastavast vanuserühmast, siis ainult õppimisega tegelevaid mehi oli 2011. aastal 43%, 2012. aastal aga oli nende osakaal langenud juba 40%-le vanuserühmast, samas kui naiste osakaal langes vaid 2% võrra (46%-lt 44%-le).

Joonis 4. 15–26-aastaste noorte jagunemine tööturul ja haridussüsteemis (aktiivsuse põhjal, aasta keskmine)

Allikas: Statistikaamet
www.noorteseire.ee vahendusel

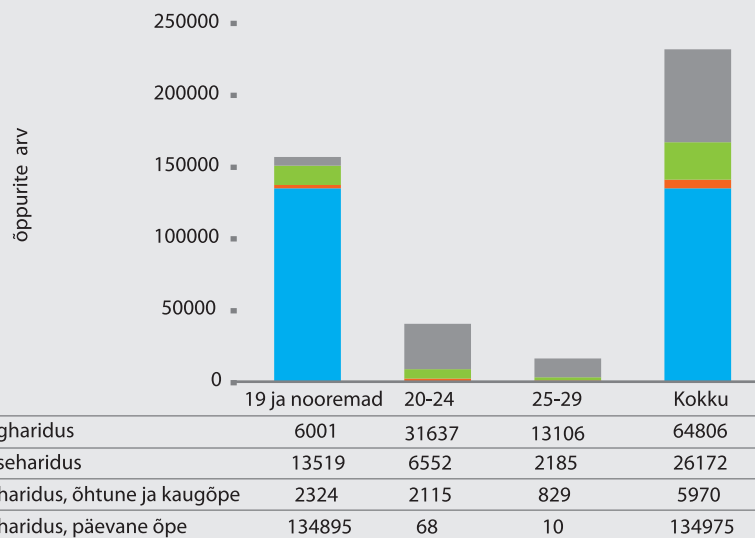
1.2.1. Noored haridussüsteemis

2012/2013. õppeaastal õppisid 19-aastastest ja noorematest noortest 86% üldhariduskoolide päevases õppes, 1% õhtuses õppes, 9% kutsehariduskoolides ning 4% kõrghariduse õppekavadel. Enamik (78%) haridussüsteemis olevatest 20–24-aastastest noortest õppis kõrghariduse õppekavadel, 16% jätkasid kooliteed kutsehariduskoolides ning 5% üldhariduskoolide õhtuses õppes. 2007. aastaga võrreldes vähenes esimese taseme või madalama haridusega õpinguid mittejätkavate noorte osakaal 2012. aastaks 15%-lt 10,9%-le.

1.2.2. Noored tööturul

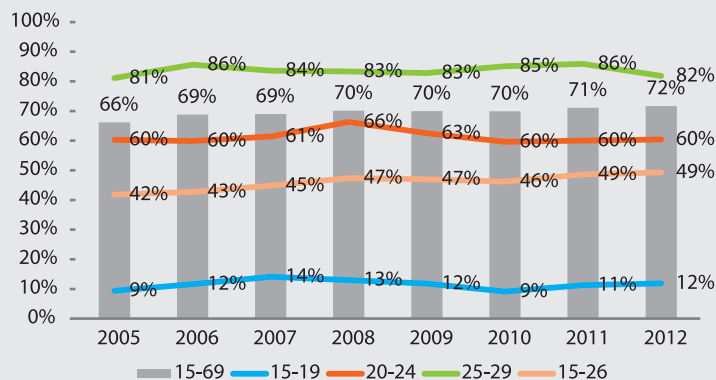
Noorte osalemist tööturul iseloomustab kriisjärgsetel aastatel alanud elavnemise stabiliseerumine (vt joonis 6). Võrreldes 2010. aastaga on 15–26-aastaste noorte töäjõus osalemise määr ehk nende noorte osakaal, kes töötavad või otsivad aktiivselt tööd, kasvanud, ulatudes 2012. aastal 49,3%-le. 2012.aastal jäi see näitaja aga 2011. aastaga samale tasemele. 25–29-aastaste noorte hulgas töäjõus osalemise määr isegi langes 86%-lt 82%-le, mis annab tulemuseks ligikaudu 85 200 töötada soovivat noort. Ootuspäraselt on kõige madalam töäjõus osalemise määr 15–19-aastaste noorte hulgas, kuna enamik selles vanuses noortest alles õpib ega ole tööturul aktiivne. 15–19-aastastest töötab või otsib tööd vaid 12% ehk ligikaudu 8300 noort, mida on 1% võrra rohkem kui 2011. aastal.

Noorte peamiseks mitteaktiivsuse põhjuseks on õpingud. Võrreldes 2011. aastaga on õpingute kui mitteaktiivsuse põhjuse osakaal vähenenud 4 protsendipunkti võrra ning rohkem tuli ette teisi põhjusi. Varasemast enam tõsteti mitteaktiivsuse põhjustena esile rasedus-, sünnitus- või lapsehoolduspuhkust ning vajadust hoolitseda laste või teiste pereliikmete eest. Haigused ja vigastused takistavad töötamist vaid 3,1%-l noortest. Ülejäänud 6,3% nimetasid muid mitteaktiivsuse põhjuseid.

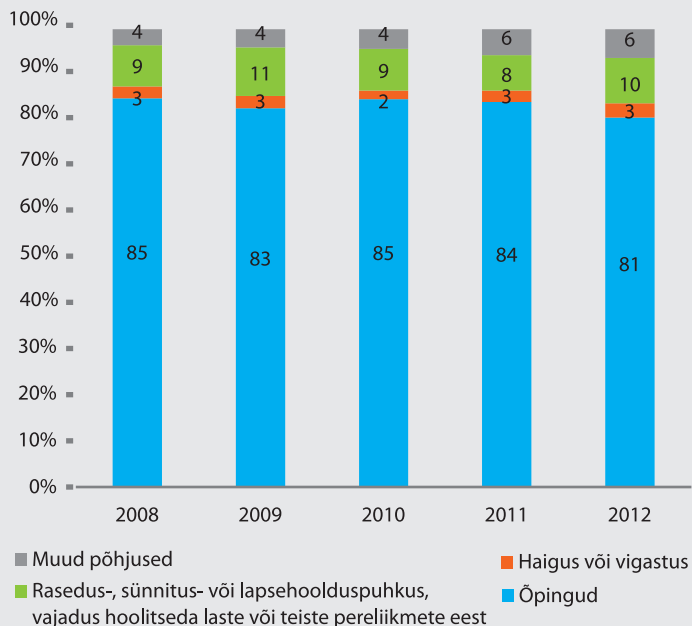
Joonis 5. Õppurite arv tasemehariduses kategooriate lõikes 2012/2013. õppeaasta algul

Allikas: EHIS www.noorteseire.ee vahendusel

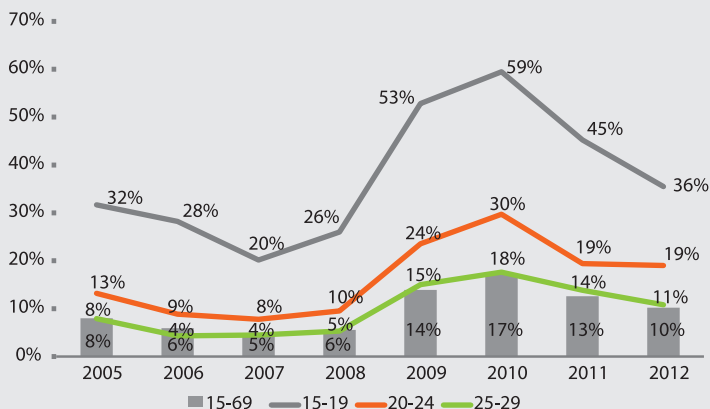

Joonis 6. Noorte töäjõus osalemise määr vanuserühmade kaupa

Allikas: Statistikaamet www.noorteseire.ee vahendusel

Joonis 7. Noorte mitteaktiivsuse põhjused AASTATEL 2008–2012

Allikas: Statistikaamet www.noorteseire.ee vahendusel

Joonis 8. Töötute osakaal vastavas vanuserühmas tööturul aktiivsest rahvastikust

Allikas: Statistikaamet www.noorteseire.ee vahendusel

2012. aastal kasvas 15–26-aastaste noorte hõivatute osatähtsus tööealisest rahvastikust ehk noorte tööhõive määr 39,5%-lt 40,8%-le. Töötud olid 2012. aastal 18 500 noort ehk 9% kõikidest 15–26-aastastest noortest. Samas moodustab see tööturul osalevatest noortest siiski 17,4%, mis on eelmise aastaga võrreldes 19% madalam (vt ka joonis 7). Kõige rohkem langes töötuse määr 15–19-aastaste noorte hulgas ehk 45%-lt 36%-le. 20–24-aastaste töötuse määr jäi eelmise aastaga võrreldes samaks – 19%. Naiste töötuse määr langes meeste omast oluliselt kiiremini ehk 17,5%-lt 15,2%-le, samas kui meestel langes see vaid 19,7%-lt 19,1%-le.

Ka pikaajalise töötuse määr noorte hulgas on langenud: 7,8%-lt 5,8%-le. Siingi on naiste hulgas vähenemine kiirem kui meeste seas.

Maakonniti on arengud noorte tööturul olnud väga erinevad. Näiteks Saare maakonnas on noorte tööturul osalemine kasvanud 16,8 protsendipunkti võrra, tõustes 30,5%-lt 2011. aastal 47,3%-le 2012. aastal. Tööjõus osalemise määr kasvas ka Pärnumaal (9,5 protsendipunkti võrra), Võrumaal (8,3 protsendipunkti võrra), Järvamaal (7,9 protsendipunkti võrra), Hiiumaal (4,8 protsendipunkti võrra) ja ka teistes maakondades, kuid vähemal määral. Tartu maakonnas on noorte tööjõus osalemise määr hoopiski 6,8 protsendipunkti võrra langenud, moodustades 2012. aastal 41,1%.

Noorte mitte-eestlaste hulgas on töötute arv vähenenud 2500 noore võrra 10 100-lt 7600-le ning seega on ka töötuse määr nende seas oluliselt langenud (26,3%-lt 23,9%-le) samas kui eestlaste hulgas on töötuse määr püsinud samal tasemel (14,5%). Eestlaste seas on aga langenud mitteaktiivsete noorte arv (88 500-lt 83 900-le).

Noorte tööturuolukorra paranemist kinnitavad ka Eesti Töötukassa andmed. 2012. aasta IV kvartali seisuga oli Töötukassa arvel 5014 noort vanuses 16–24 eluaastat, mida on 2233 võrra vähem kui 2012. aasta I kvartalis ning

2045 võrra vähem kui 2011. aasta IV kvartalis. 2012. aastal oli Töötukassas arvel keskmiselt 5623 töötut noort, samas kui 2011. aastal oli neid 7169.

2012. aastal kasvas karjäärinõustamist saanud noorte töötute arv 702 võrra ehk 4892 nooreni vanuses 16–26. Kõikidest Töötukassas arvel olevatest noortest töötutest moodustas see 21,4%, samas kui eelmisel aastal oli karjäärinõustamist saanud noorte töötute osakaal vaid 13,4%. Kõikides aasta jooksul Töötukassas arvel olevatest noortest naistest said karjäärinõustamisteenust 28,1% (2011. aastal vaid 18,16%) ning noormeestest 15% (2011. aastal 9,16%). Ka absoluutarvudes on rohkem neide kui noormehi karjäärinõustamist saanud. Töölalast koolitust saanute hulgas on mehi rohkem kui naisi – vastavalt 58% ja 42%. Kokku sai 2012. aastal tööalast koolitust 5715 noort, mis on 2541 võrra enam kui eelmisel aastal. Seega on ka koolitust saanute osakaal kõikidest Töötukassas arvel olevatest noortest kasvanud: 10%-lt 25%-le. Töölalast koolitust saanud noorte arv suurenes igas maakonnas, kuid eriti palju noori töötuid said tööalast koolitust Rapla- (3,2 korda rohkem), Harju- (2,8 korda rohkem) ja Lääne-Virumaal (2,3 korda rohkem). Osakaaluna Töötukassas arvel olevatest noortest oli kõige suurem kasv Raplamaal (9,5%-lt 44,4%-le), Valgamaal (16,7%-lt 36,5%-le), Järvamaal (13,7%-lt 32,6%-le) ja Lääne-Virumaal (9,6%-lt 27,7%-le).

1.3. Noorte sotsiaalne staatus ja majanduslik toimetulek

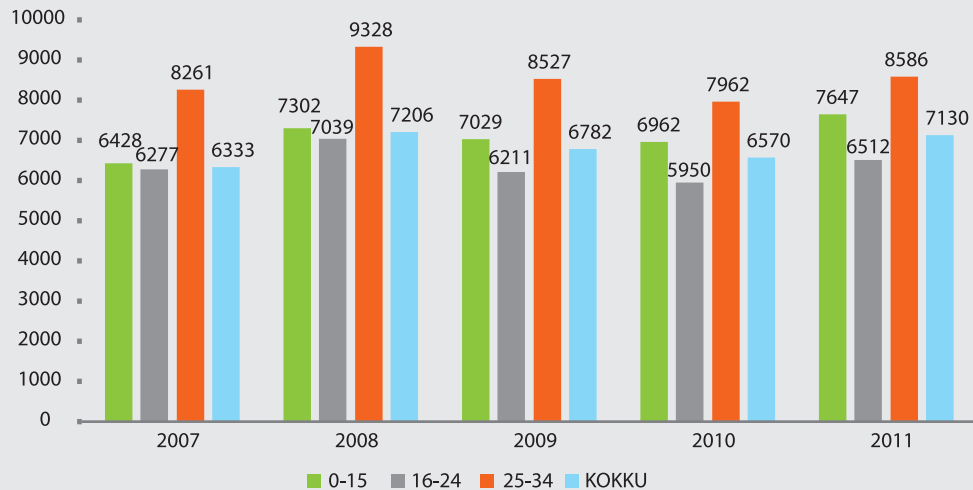
Jooniselt 9 on näha, et 2011. aastal suurenes aasta ekvivalentsissetulek² kõigis vanuserühmades. Ometigi jäid noorte vanuserühmi puudutavad muutused suhteli-

selt kõige tagasihoidlikumaks. Kõige rohkem suurenes aasta ekvivalentsissetulek 45–54-aastastel — 15,1% võrra, 11% kasvas ekvivalentsissetulek 35–44-aastastel. 16–26-aastastel noortel kasvas ekvivalentsissetulek 10,6%, 16–24-aastastel 9,5% ning 0–15-aastastel 9,8%. Kõige kõrgem ekvivalentsissetulek on 25–34-aastastel. 16–24-aastaste noorte 2011. aasta ekvivalentsissetulek oli kõige madalam (6512 eurot) ning moodustas Eesti keskmisest 91%.

Sissetulekute jagunemist ühiskonnas hinnatakse suhtelisuse vaesuse määra alusel. 2011. aastaks kasvas üle 50-aastaste inimeste hulgas nende inimeste osakaal, kelle sissetulek on madalam kui 60% leibkonnaliikmete aastase ekvivalentsissetuleku mediaan, ligikaudu kolme protsendipunkti võrra. Suhtelises vaesuses elavate noorte (16–24-aastased) hulk on vähenenud umbes ühe protsendipunkti võrra. Ometigi on just 16–24-aastaste noorte seas suhtelise vaesuse määr peaaegu kõige kõrgem – 21%. 0–15-aastastest noortest elas 2011. aastal suhtelises vaesuses 16%, mis on umbes 35 104 noort. Seda on kolme protsendipunkti võrra vähem kui eelmisel aastal.

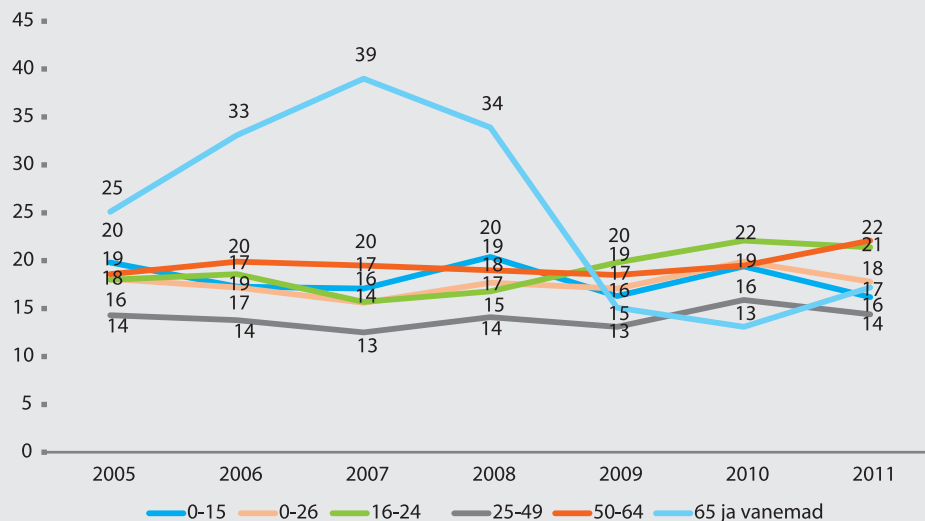
0–26-aastaste noorte hulgas oli suhtelise vaesuse määr kõige kõrgem Jõgevamaal (34,2%) ning kõige madalam Harjumaal (10,4%), kus see on 2010. aastaga võrreldes veelgi langenud. Noorte suhtelise vaesuse määra vähenemisega paistavad positiivselt silma Järvamaa (30,2%-lt 17,6%-le), Põlvamaa (32,5%-lt 22%-le) ja Saaremaa (23,3%-lt 15,9%-le). Järvamaal ja Saaremaal langes suhtelisuse vaesuse määr alla Eesti keskmise, samas kui eelmistel aastatel ületas see Eesti keskmist märkimisväärselt. Ka Ida-Virumaa on suutnud suhtelise vaesuse määra vähendada ning praegu see on Valgamaaga sarnasel tasemel ehk 31–31,3%, ületades siiski oluliselt Eesti keskmist. Kui kõikides teistes maakondades on suhtelise vaesuse määr langenud, siis Hiiumaal on see oluliselt tõusnud – 14%-lt 28,4%-le 2011. aastal.

² Leibkonna sissetulek, mis on jagatud leibkonnaliikmete tarbimiskaalude summaga ehk leibkonnaliikmele tema vanuse põhjal määratud kaalude summaga, arvestades leibkonna ühist tarbimist. Ühe leibkonna liikmete ekvivalentsissetulekud on võrdsed.

Joonis 9. Aasta ekvivalentsissetulek vanuserühmade lõikes

Allikas: Statistikaamet www.noorteseire.ee vahendusel

Joonis 10. Suhtelise vaesuse määr vanuserühmade lõikes

Allikas: Statistikaamet www.noorteseire.ee vahendusel

0–26-aastaste mitte-eestlaste suhtelise vaesuse määr on langenud rohkem kui eestlastel.

Meeldiva trendina tuleb esile tõsta seda, et ka üksikvanemate suhtelisuse vaesuse määr on pidevalt vähenenud. 2011. aastal elas 32% ühe või enama sõltuva lapsega üksikvanema leibkonnast suhtelises vaesuses, mis on võrreldes eelmise aastaga 1,7% võrra vähem. Lasteriikaste perede suhteline vaesus on veelgi suuremal määral vähenenud – 22,7%-lt 2010. aastal 17,9%-le 2011. aastal.

1.4. Noorte tervis

Kui eelmisel aastal keskendusime noorteseire aastaraamatus koolinoorte tervisele, siis selle aasta noorteseire aastaraamat vaatlleb lähemalt 15–26-aastaste noorte hinnanguid oma tervisele. Järgnev noorte tervise analüüs põhineb kahel uuringul: „Elanike hinnangud tervisele ja arstiabile“³ ja „Paikkonna terviseõjurite uuring“⁴. Uuringu „Elanike hinnangud tervisele ja arstiabile“ eesmärk on saada ülevaade elanike hinnangutest oma tervisele, Eestis pakutavale arstiabile ning teistele tervishoiuga seotud valdkondadele. Uuring on suunatud Eesti elanikkonnale vanuses 15–74 eluaastat. Eesti Haigekassa ja Sotsiaalministeeriumi tellitud uuring viiakse läbi igal aastal kogu riigis.

2011. aastal korraldas Tervise Arengu Instituut esimest korda paikkonna terviseõjurite uuringu, et koguda ja analüüsida andmeid kohalike omavalitsuste elanike terviseseisundi ja olulisemate tervist mõjutavate tegurite kohta. Uuring annab Eesti kohalikele omavalitsustele olulist teavet, millele tuginedes kujundada kohalikku sotsiaal- ja tervisepoliitikat, arendada teenuseid ning prognoosida võimalikke tulevikus esilekerkivaid riske ja

³ http://www.haigekassa.ee/uploads/userfiles/Elanike_hinnangud_tervisele_arstiabile_2011.ARUANNE.pdf

⁴ http://www.ec.ut.ee/sites/default/files/www.ut/ptmu_kov_tuupide_raport.pdf ja <http://pxweb.tai.ee/esf/pxweb2008/Database/Uuringud/databasetree.asp>

vajadusi. Uuringusse olid kaasatud 4239 elanikku vanuses 15–79 eluaastat 77 Eesti kohalikust omavalitsusest, mis moodustab 34% kõigist Eesti omavalitsustest. Valimi aluseks on võetud omavalitsuste tüpoloogia ja asend Eesti regionaalses süsteemis.

1.4.1. Noorte hinnang enda tervisele

15–19-aastastest noortest hindasid 2012. aastal enda tervist väga heaks 66,5%, pigem heaks 26%, keskmiseks 7% ning vaid 0,5% pidasid enda tervist väga halvaks. 20–29-aastaste hulgas ei ole hinnangud enam nii positiivsed – enda tervist väga heaks hindavaid noori on 32,6%, suurem osa (44,2%) arvab, et nende tervislik seisund on pigem hea, 19,8% arvavad, et nende terviseseisund on keskmine ning 3,5% hindavad oma tervislikku seisundit halvaks. Siiski on noorte puhul tervisehinnangud 2011. aastaga võrreldes pigem paranenud, seda siiski mõne erandiga. Nii on vanemate noorte (20–29) hulgas kasvanud nende osakaal, kes hindavad oma tervist halvaks. Paikkonna terviseõjurite uuringu andmetel aga hindasid oma tervist väga heaks või heaks 70,4% 15–24-aastastest noortest, 28% hindasid enda tervist keskmiseks ning vaid 1,6% noorte tervis on nende endi hinnangul halb või väga halb. Naised hindavad enda terviseseisundit üldjuhul positiivsemalt.

1.4.2. Toitumine, keheline aktiivsus ja kehakaal

2011. aasta andmetel ei söö 50% 15–24-aastastest noortest kas üldse puu- ja köögivilju või sööb mõned portsjonid, kuid mitte iga päev. Kolmandik noortest sööb 1–2 portsjonit puu- ja köögivilju päevas. 28,2% noortest tarbib vähemalt ühel päeval nädalas energiajooke. Sellised toitumusharjumused tekitavad noorte seas terviseprobleeme. Ülekaaluliste noorte arv kasvab Eestis iga aastaga. 2011. aastal olid 15–24-aastastest noortest 39,1%

ülekaalulised, 19,1%-l ilmnas rasvumine ning vaid 38,3% noortest olid normaalkaalus. Alakaalulised on 3,5% noortest. Ülekaaluprobleem on suurem noorte naiste hulgas, samas kui rasvumine on levinud enam noormeeste seas. Nii normaalkaalus kui alakaalulisi noormehi on rohkem kui neide. Samas näitab paikkonna tervisemõjurite uuring, et Eesti noored on üldiselt kehaliselt aktiivsed: 65,5% noortest liigub mitu korda nädalas vähemalt 30 minutit korraga jalgsi või jalgrattaga. Üldse ei liigu 4,4% noortest, 13% noortest liigub 1–2 korda kuus ja 17,2% üks kord nädalas. 43,2% noortest tegeleb vabal ajal mitu korda nädalas liikumisharrastusega, ent 19,1% ei tegele üldse liikumisharrastusega.

1.4.3. Alkoholi tarbimine, suitsetamine ja narkootikumid

Noorte tervisekäitumisest on näha, et alkoholi tarbimine on ohtlikult populaarne. Kolmandik (33,5%) 15–24-aastastest noortest tarvitab vähemalt kord nädalas alkoholi, 30% kaks-kolm korda nädalas ja 14,6% üks kord 30 päeva jooksul. Vaid 22% noortest ei tarvita üldse alkoholi. Mehed tarbivad alkoholi sagedamini kui naised.

Suitsetamise poolest on olukord helgem. 2011. aasta andmetel ei suitsetanud 60% noortest, 10,5% on suitsetamisest loobunud, 7,8% suitsetab mõnikord ning 21,9% on igapäevasuitsetajad, kellest suurem osa on mehed.

Paikkonna tervisemõjurite uuringus küsiti noortelt, kui lihtne on hankida kanepit ning kurvastusega tuleb tõdeda, et lausa 43,1% noortest ütleb, et kanepi hankimine on lihtne. Vaid kolmandik noori tõdesid, et ei oska hinnata, kui keeruline on kanepit hankida. Võimatuks pidas kanepi hankimist vaid 6,8% noortest. Vaatamata kanepi lihtsale kättesaadavusele väidab kaks kolmandikku noortest, et nad ei ole oma elu jooksul kanepit tarvitanud. 17,6% noortest on kanepi korduvalt tarvitanud ning 15% on teinud seda kord elu jooksul. Teiste narkootikumide (nt ecstasy,

amfetamiini, kokaiini, heroini) hankimine on kanepiga võrreldes juba palju keerulisem, kuid noorte hinnang sellele, et see on võimatu, ei erine olulisel määral kanepist. Ka teiste narkootikumide proovimine ja tarvitamine on vähem levinud: vaid 8,4% on teisi narkootikumide korduvalt tarbinud, 4,7% on korra proovinud ning 86,9% ei ole üldse proovinud. Taas paistab silma see, et noormehed on altimad narkootikumide tarvitama kui neiid.

1.5. Noorsootöö

1.5.1. Huvihariduses osalemine

2012. aastal kasvas huvikoolide arv 416-lt 527-le. Eriti märkimisväärne kasv toimus Harjumaal, kus huvikoolide arv tõusis ühe aastaga 1,4 korda, ulatudes 2012. aastal 295-ni. Seega asub rohkem kui pool Eesti huvikoolidest Harjumaal. Ka teistes maakondades on huvikoole juurde tulnud. Vaid Viljandimaa jäi kahe huvikooli võrra vaesemaks. Huvikoolide arvu kasvuga on kaasnenud ka huvikoolides õppivate noorte arvu tõus – 2012/2013. õppeaastal õppis huvikoolides kokku 69 740 noort vanuses 7–26 eluaastat, kuid keskmine õppurite arv huvikooli kohta on vähenenud. Rohkem on tekkinud väiksemaid huvikoole, mis võib viidata tegevuste mitmekesisuse kasvule. Paraku ei ole üksikasjalikumalt teavet selle kohta, mis liiki huviharidust huvikoolides pakutakse. Veelgi rohkem vähenes noorte arv huvikooli kohta Ida-Virumaal – 218 noorelt 180 nooreni. Võrumaal vähenes noorte arv huvikooli kohta 20 võrra. Saare- ja Valgamaal on noorte arv huvikooli kohta kasvanud vastavalt 68 ja 62 võrra.

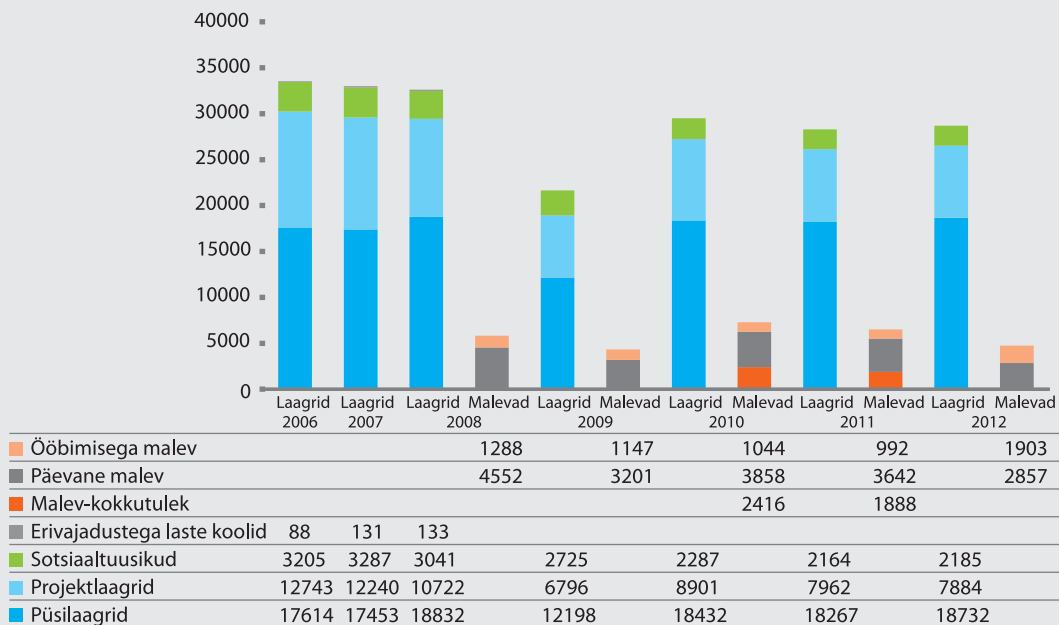
Kõige enam on kasvanud huvikoolides õppivate noorte arv 7–11-aastaste hulgas. 2011. aastal osales sellest vanuserühmast 47,1% huvikooli tegevuses, 2012. aastal aga 59,3%. 12–17-aastaste hulgas kasvas huvihariduses osalenute osakaal 5% võrra 30,5%-lt 35,9%-le. Vanemate noorte (18–26) hulgas jäi huvikoolides osalevate noorte osakaal peaaegu samaks.

1.5.2. Noorte osalemine malevates ja laagrites

2012. aastal osales noortelaagrites 28 801 noort, mida oli 408 võrra rohkem kui 2011. aastal. Kõige rohkem suurenes püsilaagrites osalevate noorte arv – 465 võrra. Projektilaagrites osalevate noorte arv aga vähenes ning sotsiaaltuusikutega laagris osalevate noorte arv on natuke kasvanud.

2012. aastal toetas Hasartmängumaksu Nõukogu 4760 noore osalemist malevategevustes, mida on 126 noore võrra rohkem kui 2011.aastal. Õpilasmaleva kokkutule-

kut 2012. aastal ei toetatud. Samas kasvas ligemale kaks korda ööbimisega malevates osalenud noorte arv – 992-lt 2011. aastal 1903-le 2012. aastal. Päevastes malevates osalemine vähenes 2011. aastaga võrreldes 22%. Eriti ilmekas on nihe päevastelt malevatelt ööbimisega malevatele Pärnumaal, kus päevastes malevates osalemine on vähenenud 15,2 korda, samal ajal kui ööbimisega malevates osalenute arv on kasvanud 8,3 korda. Ööbimisega malevates osalevate noorte arv on kasvanud ka Lääne-, Lääne-Viru, Tartu- ja Viljandimaal. 2012. aastal kasvas päevastes malevates osalenud noorte hulk Harju-, Järva-, Rapla-, Saare- ja Võrumaal, kusjuures 2011. aastal Rapla- ja Võrumaal päevaseid malevaid ei olnudki.

Joonis 11. Noortelaagrites ja malevates osalenud noorte arv aastatel 2006–2012

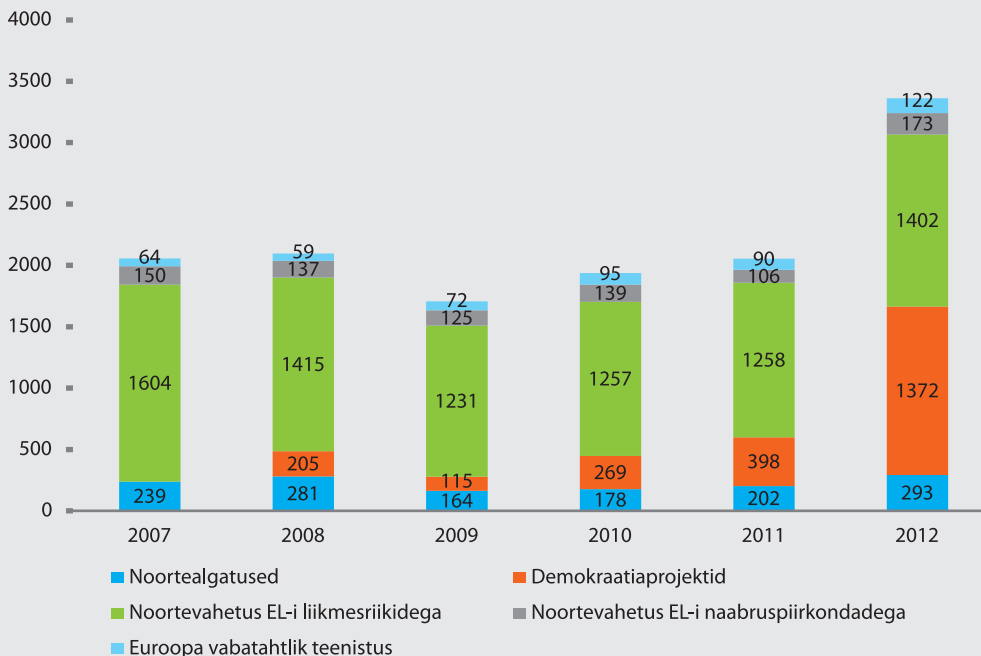
Allikas: ENTK www.noorteseire.ee vahendusel

1.5.3. Programmi Euroopa Noored panus noorsootöotegevusse

2012. aastat iseloomustab märkimisväärne kasv programmi Euroopa Noored tegevuses osalenud noorte arvus (vt joonis 12). 2012. aastal rahastati Euroopa Noorte alamprogrammi 1.3. „Noorte demokraatiaprojektid“ raames väljaspool Eestit kaheksat projekti, kus osales kokku 61 Eesti noort. Eestis rahastati nelja projekti, kus osales kokku 1311 Eesti noort, seega kokku osales demokraatiaprojektides 1372 Eesti noort, mida on 2011. aastaga võrreldes 974 noore võrra rohkem. Kaks neljast 2012. aastal Eestis rahastatud noorte demokraatiaprojektidest kaasa-

sid vastavalt 300 ja 860 osalejat. Sellest on tingitud demokraatiaprojektides osalevate noorte hulga pea 3,5-kordne kasv. 2011. aastal osales suurimas Eestis rahastatud projektis 204 Eesti noort.

2012. aastal osales Euroopa Noorte alamprogrammis 1.2. „Noorte algatused“ kokku 293 noort, 91 võrra rohkem kui 2011. aastal. Suurem osa neist ehk 77% osales Eestis rahastatud projektides. 2012. aastal rahastati Eestis 35 projekti ning teistes riikides viit rahvusvahelist noortealgatust, kus osalesid Eestist pärit noored. Neidusid osales rohkem (57%) Eestis rahastatud projektides, aga väljaspool Eestit rahastatud projektides osales rohkem mehi (78%).

Joonis 12. ENEB-i toetatud tegevustes osalenute noorte arv

Allikas: ENEB www.noorteseire.ee vahendusel

Programmi Euroopa Noored rahastatud projektide hulk ja nendes projektides osalevate noorte arv on järjepidevalt kasvanud. 2012. aastal alamprogrammi 1.1. „Noortevahetused” raames tõusis rahastatud projektide arv 28-lt 31-le ning neis osales 144 noort rohkem kui eelmisel aastal. 2012. aastal lisandus uus rahastamisvõimalus idapartnerluse akna nime all (<http://ec.europa.eu/youth/orphans/eastern-partnership-youth-window.en.htm>), mis võimaldas Euroopa Noorte alamprogrammi 3.1. „Koostöö Euroopa Liidu naabruspiirkondadega” all märkimisväärselt suurendada toetust projektidele eelmiste aastatega võrreldes. Seega kasvas 2012. aastal ka selles programmis osalenud noorte arv 106-lt 173-le.

Euroopa Noorte alamprogrammi „Euroopa noorte vabahtlik teenistus” raames käis välismaal 122 Eestist pärit noort, mis on jällegi 23% võrra rohkem kui eelmisel aastal.

1.5.4. Noorsootöö kättesaadavus maakondades

Noorsootööasutuste arv on 2012. aastal Eestis tervikuna kasvanud, kuid maakonniti on muutused olnud ebahühtlased. Teavitamis- ja nõustamiskeskusi jäi Läänemaal ühe võrra vähemaks. Osaluskogude arv Eestis on aga kasvanud, seda tänu muutustele Pärnumaal (nelja osaluskogu asemel tegutseb kuus) ja Viljandimaal (nelja asemel kaheksa). Ühe võrra on osaluskogude arv kasvanud Tartumaal, Valgamaal ja Võrumaal. Vaid Järvamaa lõpetas üks osaluskogu oma tegevuse.

Noortekeskuste arv Eestis on 2011. aastaga võrreldes samuti kasvanud, seda peamiselt tänu noortekeskuste arvu kasvule Jõgeva-, Järva-, Lääne-Viru-, Põlva-, Saare- ja Võrumaal. Tartu- ja Viljandimaa jäi 2012. aastal ühe noortekeskuse võrra vaesemaks. Endiselt on kõige vähem noortekeskusi noorte kohta Harjumaal ja Ida-Virumaal, kõige rohkem on noortekeskusi noorte kohta Järvamaal ja Hiiumaal.

Tabel 1. Noorsootöösutuste arv maakonniti 2012.aastal

MAAKOND	Teavitamis- ja nõustamiskeskused	Osaluskogud*	Huvikoolide arv	Noorte arv huvikoolides	Keskmine õppurite arv	Noorte arv huvikoolide kohta	KOV-ide hallatavad avatud noorte-keskused	MTÜ-d/ sihtasutused avatud noorte-keskusena	Noorte arv noortekeskuse kohta	Alaealiste komisjonid (AEK)**	AEK-i suunatud noorte osakaal kogu vanuserühmast	7–26-aastaste noorte arv
Harjumaa	3	7	295	36 422	123	381	37	6	2613	24	1,6%	112 366
Hiiumaa	1	3	2	162	81	1402	5	0	561	1	3,2%	2803
Ida-Virumaa	1	5	32	5747	180	1177	10	6	2354	5	1,8%	37 671
Jõgevamaa	1	3	8	720	90	1225	0	14	700	2	2,2%	9802
Järvamaa	1	6	17	1259	74	558	17	3	475	3	2,9%	9493
Läänemaa	1	7	8	947	118	881	8	2	705	1	1,4%	7046
Lääne-Virumaa	1	4	11	1568	143	1594	13	8	835	1	2%	17 539
Põlvamaa	1	3	7	807	115	1151	6	3	895	1	2%	8058
Pärnumaa	1	6	37	5191	140	592	10	2	1826	10	1,5%	21 914
Raplamaa	1	5	9	902	100	1085	13	0	751	4	1,5%	9763
Saaremaa	1	7	12	2112	176	748	4	2	1496	1	1%	8974
Tartumaa	3	8	55	9558	174	648	9	10	1875	4	1,7%	35 626
Valgamaa	1	6	6	983	164	1498	7	3	899	2	1,5%	8990
Viljandimaa	1	8	12	1858	155	1199	14	3	846	7	1,6%	14 384
Võrumaa	1	7	16	1504	94	609	1	11	812	1	2,3%	9744
Kogu Eesti	19	85	527	69 740	132	596	154	73	1384	67	1,7%	314 173

* Maakondlikud noortekogud (igas maakonnas üks) ja kohalike omavalitsuste juures tegutsevad noortevolikogud

** Maakondlikud (igas maakonnas üks) ja omavalitsuste komisjonid

Allikas: ENTK, EHIS, Statistikaamet www.noorteseire.ee vahendusel

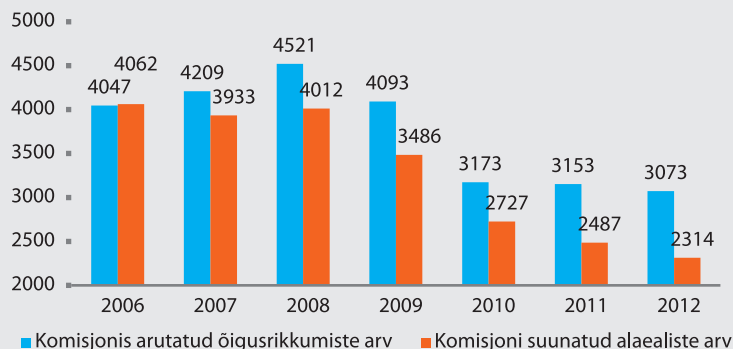
1.6. Õigus ja turvalisus

2012. aasta 1. jaanuari seisuga tegutses Eestis kokku 67 alaealiste komisjoni, nagu ka eelmisel aastal. 7–17-aastaste noorte koguarv oli Statistikaameti andmete põhjal 2012. aasta jaanuari seisuga 139 573. 2012. aastal suunati kogu vanuserühmast (7–17-aastased noored) alaealiste komisjoni 1,7%. Kõige kõrgem oli komisjoni suunatud osakaal vastavast vanuserühmast Hiiu- ja Saaremaal (3,2%) ja kõige madalam Saaremaal (1%). Alaealiste komisjoni suunatud laste osakaal vastavast eelarühmast vähenes kõikides maakondades, v.a Järva- ja Võrumaal (2011. aastal 2,3%; 2012. aastal 2,9%) ning Saaremaal (2011. aastal 1,3%; 2012. aastal 2,3%) ja Saaremaal (2011. aastal 0,6%; 2012. aastal 1%). Ka alaealiste õigusrikkumiste arv vähenes 2,5% võrra (vt joonis 13).

Justiitsministeeriumi andmetel vähenes 2012. aastal alaealiste toime pandud väärtegevuste koguarv 24 199-lt 21 825-le. Enim (17%) vähenes alkoholiseaduse rikkumiste arv (1592 juhtumi võrra) ning liiklusseaduse rikkumiste arv (13%). Narkootiliste ja psühhotroopsete ainete ning nende lähteainete seaduse (NPALS) rikkumiste arv alaealiste hulgas kasvas lausa 1,6 korda, kuigi nende õigusrikkumiste arv on siiski väga väike.

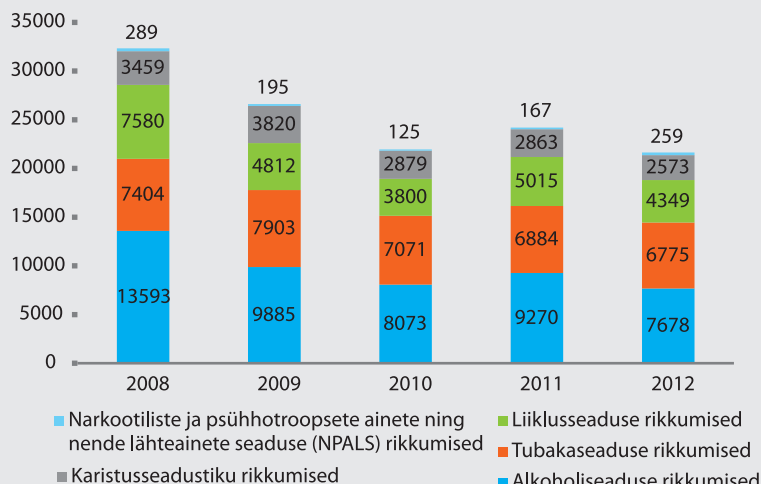
Alaealiste toime pandud kuritegevuste arv on 2011. aastaga võrreldes veidi vähenenud – 1854-lt 2011. aastal 1807-le 2012. aastal. Alaealiste kinnipeetavate arv vähenes 2011. aastaga võrreldes 17 võrra ning oli 2012. aastal 36 noort. Alaealised kinnipeetavad moodustavad kõikidest kinnipeetavatest 1,1%. Vähenenud on ka alaealiste vahistatute osakaal kõigist vahistatutest (3,8%-lt 2,7%-le).

18–26-aastaste kinnipeetavate arv vähenes samuti. 2012. aastal peeti Eestis kinni 689 noort vanuses 18–26-elu-aastat, kes moodustasid kõikidest kinnipeetavatest 20,4%. Süüdi mõisteti neist 518 ning vahistatud on 171.

Joonis 13. Alaealiste komisjonides arutatud õigusrikkumiste (v.a kordusarutelud) ja komisjoni suunatud alaealiste arv

Allikas: ENTK www.noorteseire.ee vahendusel

Joonis 14. Alaealiste sooritatud registreeritud väärtegevuste arv

Allikas: Justiitsministeerium www.noorteseire.ee vahendusel

Kriminaalhooldusel viibivate alaealiste noorte arv on kasvanud ligi 1,4 korda ehk 163-lt 2011. aastal 234-le 2012. aastal. Samas vähenes 18–24-aastaste kriminaalhooldusel viibinute arv 1847-lt 2011. aastal 1508-le 2012. aastal. Vähenes ka 18–24-aastaste kriminaalhoolduse all viibivate noorte osakaal kõikidest kriminaalhooldusalustest 25,6%-lt 22,3%-le. Kriminaalhoolduse all viibivad alaealised moodustasid kõikidest kriminaalhooldusalustest 3,5% (eelmisel aastal 2,3%).

Kokkuvõtteks

2012. aastat võib Eesti noorte jaoks hea arenguga aastaks pidada – tööpuudus vähenes, Töötukassa on suutnud pakuda oma teenuseid palju rohkematele noortele, avanesid uued võimalused teostada end hariduses ja huvihariduses, osaluskogudes, noortekeskustes. Paranes noorte majanduslik toimetulek.

Ometigi püsivad mitmed murekohad: noorte meeste kõrge suremus just õnnetusjuhtumite tõttu, noorte kasvav väljaränne, 15–19-aastaste noorte endiselt kõrge töötus, kasvav mitteõppivate ja mittetöötavate noorte arv, kõrge suhtelise vaesuse määr just 16–24-aastaste noorte hulgas. Noorte tervisekäitumise näitajad on hirmutavad – pea kolmandik 16–24-aastastest noortest tarvitab iga nädal alkoholi, kahele kolmandikule ei valmista kanepi hankimine mingeid probleeme, 40% noortest on ülekaalulised. Need signaalid väärivad kindlasti nii noortega tegelevate spetsialistide kui poliitikakujundajate edasist tähelepanu.

2

NOORTE SOTSIAALNE KAASATUS JA TÕRJUTUS EUROOPAS JA EESTIS

Avo Trumm

Ühiskonnaliikmete suurem sotsiaalne kaasatus on praeguse Euroopa Liidu sotsiaalvaldkonna ja EL-i 2020. aasta strateegia üks kesksemaid eesmärke, mida püütakse saavutada erinevate poliitikameetmetega. Üheks sotsiaalse kaasatuse olulisemaks sihtrühmaks on kujunenud noored, kuna enamikes Euroopa riikides on noored tööturul kõige haavatavam riskirühm (Eurostat 2009) ning noortel on vähe seadustatud võimalusi oma häält kuuldavaks teha; paljude noorte sotsiaal-majanduslik positsioon ühiskonnas on madal ning neil jääb õigustest ja võimust puudu. Nende võimalusi piiravad vaesus, suur sõltuvus oma vanematest, takistused omandada kõrgharidust, töökohta, eluaset või kodakondsust (Barry 2005).

See peatükk annab ülevaate noorte sotsiaalse kaasatuse käsitlemisest Euroopa Liidu ja Eesti sotsiaal- ja tööhõivepoliitika kontekstis. Esmalt selgitatakse Euroopa Liidu sotsiaalse kaasatuse kontseptsioonis kasutatavad põhimõisted (sotsiaalne sidusus, sotsiaalne tõrjutus, vaesus, sotsiaalne mobiilsus, sotsiaalne kapital jne) ning antakse

ülevaade olulisematest poliitikadokumentidest, mis moodustavad noorte sotsiaalse olukorra paremaks mõistmiseks vajaliku õiguslik-poliitilise tausta. Peatüki teises osas analüüsitakse võrdlevalt tööhõivet ja materiaalselt olukorda peegeldavate indikaatorite abil noorte sotsiaalse tõrjutuse taset Euroopa Liidu liikmesriikides.

2.1 Sotsiaalse kaasatuse poliitika põhimõisted

EL-i 2020. aasta strateegia on eesmärgiks seadnud ühiskonna sotsiaalse sidususe ja ühiskonnaliikmete sotsiaalse kaasatuse suurendamise viie keske valdkonna – tööhõive, innovatsiooni, hariduse, sotsiaalse kaasatuse ja keskkonnasäästlikkuse – abil. Lissaboni tippkohtumise (2000) raames leppisid liikmesriikide tippjuhid kokku Euroopa Liidu ühtse sotsiaalse mudeli eesmärkides ja põhiväärtustes. Sama aasta detsembris võeti Nice'i tippkohtumisel vastu Euroopa Liidu sotsiaalprogramm, mis kehtestas liidu

tööhõive- ja sotsiaalpoliitika jaoks järgmised ülesanded:

- uute töökohtade loomine ja olemasolevate töökohtade kvaliteedi parandamine;
- tasakaalu leidmine tööturu paindlikkuse ja sotsiaalse turvalisuse vahel;
- sotsiaalse sidususe edendamine vaesusega võitlemise kaudu;
- sotsiaalkindlustussüsteemide kaasajastamine;
- soolise võrdõigusslikkuse eest võitlemine;
- laienemise ja välissuhete sotsiaal-poliitiliste aspektide käsitlemine.

Sotsiaalne sidusus on üks EL-i poliitika keskseid mõisteid ning ühiskonnapoliitika olulisemaid eesmärke. Euroopa Nõukogu defineerib sotsiaalset sidusust järgmiselt:

„Sotsiaalse sidususe all mõistame ühiskonna võimekust tagada oma kõigi liikmete heaolu, vähendada erinevusi ja vältida polariseerumist. Sidus ühiskond koosneb üksteist toetavatest vabadest inimestest, kes saavutavad oma ühiseid eesmärke demokraatlikult.“ (Council of Europe 2004).

Sotsiaalne sidus on ühiskonna omadus, mis väljendub selle liikmete omavahelistes suhetes ja nende suhete omavahelises seotuses (jagatud väärtused ja tõlgendused, ühine identiteet, kogukonnanuuluvuse tunne ja usaldus). OECD (2012) käsitleb sotsiaalset sidusust kolmes erinevas, kuid võrdset olulises võtmes: sotsiaalne kaasatus, sotsiaalne kapital ja sotsiaalne mobiilsus.

Sotsiaalne kaasatus tähendab kõikide inimeste võimalust osaleda täisväärtuslikult ühiskondlikus elus, sealhulgas töötada ja olla majanduslikult aktiivne. Kaasamine võimaldab ühiskonna varjupoolele sattunud inimestel luua positiivne side sotsiaalse keskkonnaga ja kogeda, et neist sõltub asjade käik ühiskonnas. Seeläbi aitab sotsiaalne kaasatus vähendada lõhet vaesusega tegelevate ametnike

ja poliitiliste otsustajate ning „tavakodanike“ vahel ning suurendada otsuste positiivset mõju (Lauristin 2010a). Sotsiaalse kaasatuse vastandiks peetakse **sotsiaalset tõrjutust**, mis kõige üldisemalt tähendab inimeste ja sotsiaalsete gruppide ühiskondliku osaluse vähenemist, jõuetus- ja pettumistunde süvenemist ning ühiskonnast eemaldumist (Trumm 2010, Kutsar 2010, Trumm 2011). Sotsiaalse tõrjutuse peamisteks riskideks on materiaalne ja sotsiaalne ebavõrdsus (sh vaesus ja ilmajäetus) ning erinevate inimeste ja sotsiaalsete gruppide ebavõrdne ja eelarvamuslik kohtlemine. Sellest tulenevalt on EL-i sotsiaalse sidususe poliitika üheks olulisemaks osaks **sotsiaalsete erinevuste ja polariseerumise** vältimine – kõigi inimeste eelarvamuste vaba ja võrdne kohtlemine sõltumata soost, vanusest, rassilisest või etnilisest kuuluvusest, perekonnaseisust, elukohast jne. EL-i erilise tähelepanu all on soolise ja etnilise diskrimineerimise vastu võitlemine ning soospetsiifiliste stereotüüpide ja erinevatesse vanuserühmadesse kuuluvate inimeste (nt noorte) eelarvamusliku kohtlemise (vanustundlikkuse) vähendamine.

Sotsiaalne kapital on üks kaasaegse sotsiaalteaduse olulisemaid kontseptsioone, mis kõige üldisemalt iseloomustab inimsuhete kvaliteeti. See hõlmab nii ühiskonnas kui ka erinevates sotsiaalsetes gruppides kehtivaid norme ja reegleid ning institutsioone ja mitteformaalseid võrgustikke, mis võimaldavad kollektiivset tegutsemist. Sotsiaalset kapitali võib käsitleda kui investeerimist sotsiaalsetesse suhetesse ja võrgustikkesse, millest hiljem loodetakse saada konkreetset (majanduslikku) kasu (Lin 2001). Sotsiaalse kapitali teoorias eristatakse kolme sotsiaalse kapitali vormi: siduv (ing *bonding*), sildav (*bridging*) ja ühendav (*linking*) kapital (Putnam 2000, Woolcock 2003). Kõige lihtsamalt öeldes ühendab siduv sotsiaalne kapital omavahel tugevalt sarnase tausta, positsiooni ja huvidega inimesi, sildav kapital seob suhteliselt nõrgalt omavahel sarnase positsiooni, kuid erineva tausta ja huvidega inimesi, moodustades erinevate gruppide vahel „silla“, ning

ühendav kapital seob isiku erinevate ühiskondlike struktuuride ja erineva sotsiaalse positsiooniga inimestega. Sotsiaalse sidususe loomise seisukohast on kõik need kolm võrdset olulised: suhted omataoliste rühmas suurendavad grupisest solidaarsust ja toetavad vastastikut (enese)abistamist, kuid ühiskonnaga tugevamaks lõimumiseks on vaja ka suhteid nii teistsuguste huvide, võimaluste ja kogemustega gruppidega kui ka erinevate organisatsioonide ja institutsioonidega (Lauristin 2010b: 22).

Sotsiaalse sidususe kolmandaks komponendiks on **sotsiaalne mobiilsus**. Mobiilsus tähendab indiviidide ja sotsiaalsete gruppide horisontaalset või vertikaalset liikuvust erinevate ühiskondlike struktuuride ja tasandite vahel. Mobiilsus sõltub nii indiviidist – tema soost, vanusest, rahvusest, sotsiaalsest päritolust (nn omistatud tegurid) ja „saavutustest“ (teadmised, oskused, aktiivsus jne) – kui ka ühiskonnast (nt ühiskonna avatus või suletus) (Saar 2010, vt ka Roots 2006). Mida avatum, sallivam, võrdseid võimalusi ja sotsiaalset osalust väärtustav on ühiskond, seda suuremad on inimese võimalused ennast individuaalselt, aktiivselt ja võimete kohaselt teostada.

2.2. Euroopa Liidu noortepoliitika raamistik

Nii Euroopa Komisjon kui ka Euroopa Nõukogu on oma tegevuses pööranud suurt tähelepanu noorte ühiskondliku osaluse ja sotsiaalse kaasatuse suurendamisele. Esimene EL-i noorteprogramm „Youth for Europe“, mis toetas erinevatest riikidest pärit noorte vahetust, rakendus juba 1989. aastal ning lõppes 1999. a.

2000. a aprillis võtsid ministrite nõukogu ja Euroopa Parlament vastu programmi Euroopa Noored (Youth) aastateks 2000–2006. Programm läheb kaugemale kui varasem programm, keskendudes rohkem noorte poolt teadmiste omandamisele ning noortepoliitika arendamisel liikmesriikide vahel koostöö loomisele

EL-i noorteprogrammi „Youth in action“ (2007–2013) eesmärgiks on kujundada noored aktiivsed Euroopa kodanikud, keda iseloomustaks avatus, sallivus ja solidaarsus, sest just noored on need, kes määravad Euroopa tuleviku. Programmis keskendutakse noorte sotsiaalse ja territoriaalse mobiilsuse suurendamisele, mitteformaalse õppimise laiendamisele, kultuuridevahelise dialoogi edendamisele, omaalgatuste toetamisele ja ettevõtlikkuse arendamisele ning kõigi noorte ühiskonda kaasamisele, sõltumata nende hariduslikust, sotsiaalsest ja kultuurilisest taustast. Oluliseks peetakse noortevahetuse toetamist ja vabatahtliku tegevuse arendamist, mis annavad noortele täiendava võimaluse multikultuurises keskkonnas sotsiaalselt osaleda ja aitavad vältida sotsiaalset tõrjutust.

Euroopa Nõukogu noortevaldkonna uuendatud koostööraamistik (2010–2018) seatakse eesmärgiks pakkuda kõigile noortele rohkem ja võrdsemaid õppimis- ja töötamisvõimalusi ning edendada noorte kodanikuaktiivsust, sotsiaalset kaasatust ja solidaarsust. Nende eesmärkide saavutamiseks on ühelt poolt tarvis konkreetselt noortele suunatud poliitikat ja meetmeid näiteks mitteformaalse õppimise, osaluse, vabatahtliku tegevuse, noorsootöö, liikuvuse ja noorteinfo alal ning teiselt poolt algatusi, mis aitaksid arvestada noori puudutatavaid küsimusi poliitika väljatöötamisel, elluviimisel ja hindamisel teisteski valdkondades, mis noorte elu olulisel määral mõjutavad. Noorte mõõde poliitikas lõimiti nii 2010. aastast kehtima hakanud Lissaboni strateegiasse kui ka sellega seonduvatesse EL-i strateegiatesse ja programmidesse, kaasa arvatud uude Euroopa hariduse ja koolituse strateegilisse koostööraamistikku, tööhõivesuunistesse, tervishoiustrateegiasse ja kultuuripoliitika tegevuskavasse.

Uuendatud koostööraamistikust tulenevalt töötati aastateks 2010–2018 välja uus Euroopa Liidu noorsootööstrateegia: „Noored – investeerimine ja mobiliseerimine“. See lähtub visioonist, mille kohaselt tuleb ühiskonnas luua võimalusi noorte potentsiaali maksimaalseks rakendamiseks.

Selleks on vaja senisest enam arendada poliitikavaldkondi, mis mõjutavad noorte igapäevast elu ja parandavad nende heaolu, edendada noorte potentsiaali ühiskonna uuendamisel ning propageerida EL-i väärtusi ja eesmärgi. Noorstrateegial on kolm eesmärki:

- luua noortele hariduses ja tööhõives rohkem võimalusi;
- parandada kõikide noorte võimalusi ühiskonnas täieõiguslikult osaleda;
- kasvatada solidaarsust noorte ja ühiskonna vahel.

Sotsiaalse kaasatuse tegevusvaldkonna raames nenditakse strateegias, et ühiskond peab noorte suhtes solidaarsust üles näitama – eriti nende noorte puhul, kes on ebasoodsas olukorras ja sotsiaalselt tõrjutud. Strateegias soovitatatakse liikmesriikidel noorte sotsiaalse kaasatuse suurendamiseks rakendada järgmisi meetmeid:

- otsida sotsiaalkaitse ja sotsiaalse kaasamise poliitikas lahendusi teismeliste ja noorte täiskasvanute probleemidele, eelkõige ebasoodsas olukorras olevate noorte probleemidele;
- optimeerida EL-i fondide ja katseprogrammide kasutamist, et toetada noorte sotsiaalset lõimumist;
- kasutada sotsiaalseks kaasamiseks noorsootöö ja noortekeskuste täit potentsiaali;
- arendada kõikide noorte kultuuridevahelist teadlikkust ja oskusi;
- edendada noorte hõlvamist kaasamispoliitikasse ning koostööd poliitikakujundajatega;
- tunnustada ebasoodsas olukorras olnud noori, kes on oma olukorrast väljapääsu leidnud (näiteks erinevate auhindade abil);
- tegelda kodutust, eluasest ja majanduslikku tõrjutust puudutavate probleemidega;

- edendada juurdepääsu kvaliteetsetele teenustele (nt transport, e-kaasamine, tervishoid, sotsiaalteenused);
- anda noortele peredele lisatoetust.

2011. aastal võttis Euroopa Nõukogu vastu *resolutsiooni kõigi noorte Euroopa demokraatias osalemise uute ja tõhusate vormide edendamise kohta*, milles tuntakse muret selle üle, et noored seisavad praegu silmitsi paljude raskustega, mis on seotud töötuse, sellest tingitud vaesusohu ning koolist varakult lahkumisega. Samuti leitakse, et noorte osalemine valimistel ning ühiskondlikes organisatsioonides on mitmetes liikmesriikides keskmisest väiksem. Resolutsioonis rõhutatakse, et noored saavad anda ühiskonna arengusse väärtusliku panuse ning nende kaasamine ühiskondlike probleemide ja ülesannete lahendamisse on ülimalt tähtis, et võimaldada kõigil noortel oma võimeid täielikult kasutada ning leida otstarbekohaseid, mõtestatud ja püsivaid lahendusi. Noored tuleks kaasata neid mõjutavate poliitikameetmete arendamisse, rakendamisse ja hindamisse. Kõige tähtsam on anda noortele korrapäraselt tagasisidet struktureeritud dialoogi, avalike arutelude ja muude osalusvormide tulemuste kohta. Samuti on oluline pakkuda teavet otsustusprotsessi ja meetmete rakendamise kohta valdkondades, mida noored oluliselt peavad¹.

Noorte olukorra parandamise eesmärgi olulisust näitab noortepoliitika võtmeküsimuste sissetoomine Euroopa Liidu üldisesse arengustrateegiasse „Euroopa 2020“. Strateegias nenditakse, et aruka ja uuendusmeelse majanduskasvu saavutamiseks tuleb noortele suuremat tähelepanu pöörata ning senisest enam investeerida haridusse, koolitusse ja elukestvasse õppesse. Selle saavutamiseks on välja töötatud projekt „Noorte liikuvus“, mille eesmärgiks on suurendada heade tulemuste ja võrdsete võimaluste abil kõrgharidust pakkuvate Euroopa asutuste tulemuslikkust, muuta need rahvusvaheliselt senisest atraktiivsemaks ning parandada EL-is kõikide haridus- ja koolitus-

¹ ELT C169/1 (09.06.2011)

tasemete üldist kvaliteeti, edendades selleks õpilaste ja praktikantide liikuvust. Eesmärgi saavutamiseks peavad liikmesriigid tagama nii vajalikud investeeringud, pöörama tähelepanu õpitulemuste parandamisele ja vähendama koolist väljalangevust, suurendama haridussüsteemide vastavust tööturu vajadustele ning arendama noortele mõeldud nõustamis-, juhendamise- ja praktikasüsteeme.

Selleks, et anda poliitikakujundajatele ja valdkonna ekspertidele süsteemne ja kõikehõlmav ülevaade noorte elutingimustest, töötati Euroopa Komisjoni tellimisel välja poliitikapõhine **noortevaldkonna uuendatud indikaatorsüsteem**. Indikaatorsüsteem lähtub noortestrategia eesmärkidest ja hõlmab kaheksat tegevusvaldkonda: 1) haridus ja koolitus; 2) tööhõive ja ettevõtlus; 3) tervis ja heaolu; 4) sotsiaalne kaasatus; 5) kultuur ja loovus; 6) noorte osalus; 7) vabatahtlik töö; 8) noored ja maailm. Indikaatorid on riikide lõikes võrreldavad ning neid uuendatakse regulaarselt; samuti on need Eurostati andmebaasist avalikkusele kättesaadavad.

Noorte sotsiaalse kaasatuse valdkonna mõõtmiseks kasutatakse peamiselt vaesuse, materiaalse ilmajätuse ja sotsiaalse tõrjutusega seotud arvnäitajaid, mida esitatakse kahe vanuserühma lõikes: kuni 18-aastased lapsed ja 18–24 (või 15–24) aasta vanused noored. Valdkonna keskseks indikaatoriks on kolmest indikaatorist (suhteline sisetulekuaesus, materiaalse ilmajätuse indeks ja vähene tööga hõivatus) moodustatud summaarne liitindeks, mis näitab toimetulekuriskiga laste ja noorte osakaalu vastavas vanuserühmas. Lisaks on eraldi indikaatoritena välja toodud raviteenuste kättesaadavuse subjektiivne hinnang ning mittetöötavate ja mitteõppivate 15–24-aastaste noorte (nn NEET-noorte) osakaal vastavas vanuserühmas, mis seob sotsiaalse kaasatuse valdkonna hariduse ja tööhõive temaatikaga.

2.3. Euroopa noorte sotsiaalse tõrjutuse risk

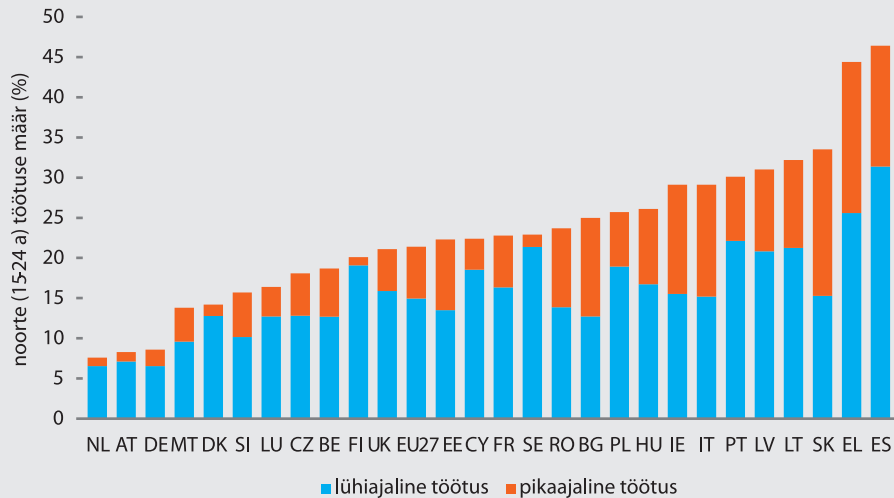
Järgnevalt püüame leida vastuse üldisele küsimusele „Milline on tänaste Euroopa noorte sotsiaalse tõrjutuse tase erinevate liikmesriikide lõikes ning milline on Eesti koht nende riikide seas?“ Selleks analüüsime Euroopa noorte olukorda kahe kõige olulisema sotsiaalse tõrjutuse mõõtme – tööhõive ja materiaalse olukorra – alusel.

Tööturul osalemine on peamine noori ühiskonda kaasav tegur. Üheks peamiseks sotsiaalset tõrjutust põhjustavaks riskifaktoriks peetakse aga töötust. Töö puudumine jätab inimesed ilma elatise teenimise võimalusest ning vähendab nende sotsiaalseid kontakte ja osalemist ühiskondlikus elus. Eriti tugevasti puudutab tööpuudus noori, kelle võimalused tööturule sisenemiseks ja seal püsimiseks on teiste vanuserühmadega võrreldes tunduvalt väiksemad. Tööpuuduse kõrval suurendab tõrjutuse riski ka vaeghõivatus – olukord, kus töötaja on sunnitud töötama vähem kui 35 tundi nädalas.

2011. aastal oli Euroopa Liidus töötu keskmiselt iga viies 15–24 a töøjõus osalev noor²; neist omakorda iga neljas oli töötu olnud kauem kui 12 kuud (joonis 1).

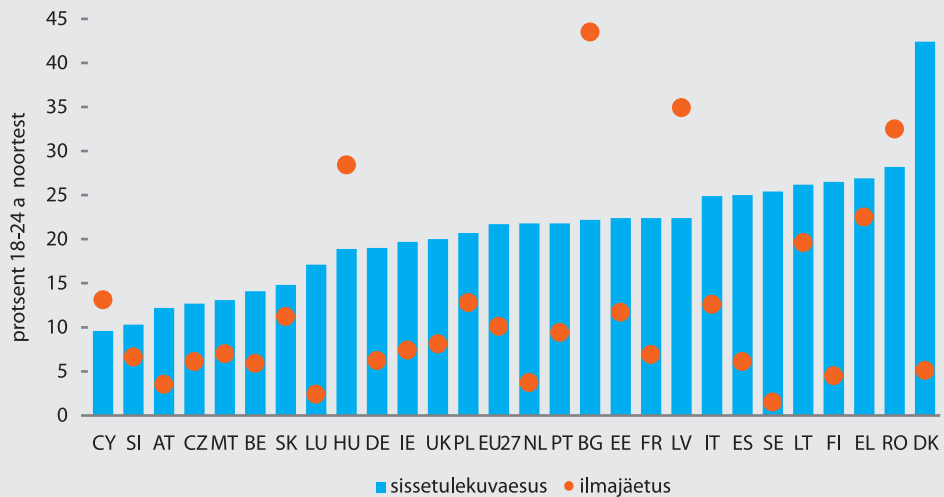
Alla 10% töøjõus osalevatest noortest on töötud Hollandis, Austrias ja Saksamaal, kus noorte töötus on pigem lühiajaline nähtus. Euroopa Liidu keskmisest madalam noorte töötuse määr on iseloomulik ka Maltale, Taanile, Sloveeniale, Luksemburgile, Küprosele, Tšehhi Vabariigile ja Suurbritanniale, samuti on nendes riikides pikaajalise töötuse osatähtsus suhteliselt väike. Kõrgeima noorte tööpudusega riikideks on Hispaania ja Kreeka (üle 40%). Slovakkias, Leedus, Lätis ja Portugalis on töötuid üle 30% töøjõus osalevatest noortest. Kõikides nimetatud riikides on ka pikaajalise töötuse määr Euroopa Liidu keskmisest

² Töøjõu moodustavad hõivatud ja töötud. Seega ei kajastu noorte töötuse määras õppivad ja teised tööturul mitteosalevad noored

Joonis 1. 15–24-aastaste noorte tööpuuduse määr EL-i liikmesriikides 2011. aastal.

Allikas: Eurostat Dashboard for Youth Social Indicators

Joonis 2. 18–24-aastaste noorte suhtelise vaesuse ja materiaalse ilmajäetuse määr EL-i liikmesriikides 2011. aastal.

Allikas: Eurostat Dashboard for Youth Social Indicators

tunduvalt kõrgem, mis viitab tõsistele struktuurasetele probleemide noorte tööhõive korraldamisel.

Kui üldiselt leitakse, et haridus on parim kaitse töötuse vastu – mida kõrgem on inimese haridustase, seda väiksem on tema tõenäosus töötuks jääda –, siis mitmed viimased Euroopa võrdlusuuringud on näidanud, et kõrghariduse kaitsev mõju vähenes majanduskriisi ajal kõikides liikmesriikides ning töötus võib tabada ka kõrgharidusega inimesi (nt Kreekas, Itaalias, Portugalis ja Hispaanias, aga ka Eestis, Leedus, Sloveenias ja Rumeenias) („Noored ja NEET-noored...” 2012).

Teiseks oluliseks sotsiaalse tõrjutuse põhjuseks on kehv materiaalne olukord. Materiaalset olukorda saab mõõta nii suhtelisel kui ka absoluutskaalal. **Suhtelise sissetulekuvaesuse määr** toob esile need inimesed ja leibkonnad, kelle sissetulekute tase on madalam ühiskonnas normaalseks peetavast sissetulekutasemest. Suhteliselt vaesed on leibkonnad, kelle tulud jäävad mediaansissetulekust enam kui 40% võrra madalamale. Sissetulekuvaesus aga ei pruugi veel tähendada probleeme igapäevasel toimetulekul. Toimetulekuprobleemide esinemist väljendab materiaalse ilmajätuse indeks. **Materiaalse ilmajätuse indeks** on indikaator, millega mõõdetakse nn subjektiivselt tajutud vaesust ning mis seostub madalast sissetulekust tulenevate tagajärgedega – eelkõige vajaduste rahuldamatusega. Indeks koosneb üheksast erinevast muutujast: 1) raskused üüri, kommunaalkulude jt suuremate regulaarsete maksete tasumisel; 2) puudub võimalus hoida oma eluruumi piisavalt soojana; 3) suutmatus leida suuremat rahasummat ootamatute kulude katteks; 4) võimaluse puudumine süüa üle päeva liha või kala; 5) leibkonnal ei ole rahaliselt võimalik lubada endale puhkust kodust kaugemal; 6) pole võimalik osta uut televiisorit, 7) külmkappi, 8) autot või 9) telefoni. Materiaalselt ilmajätuks loetakse isikud ja leibkonnad, kellel on eelmainitud üheksast vähemalt neli probleemi.

Joonisel 2 on toodud EL-i liikmesriikide keskmised sissetulekuvaesuse ja materiaalse ilmajätuse määrad 18–24-aastaste noorte seas.

Jooniselt näeme, et Euroopa Liidus elab keskmiselt umbes viiendik 18–24-aastastest noortest suhtelise sissetulekuvaesuse riskis. Ligikaudu sama suur on noorte vaesusriski määr ka Eestis. Noorte vaesusrisk on madalaim Küprosel, Sloveenias, Austrias, Tšehhi Vabariigis ja Maltal. Mõnevõrra üllatuslikult on kõige kõrgem noorte vaesuse määr Taanis – üle 40%. Keskmisest tunduvalt kõrgem on see ka teistes Skandinaavia heaoluriikides Rootsis ja Soomes; nende vahele mahuvad üks Euroopa vaesemaid riike Rumeenia, suurtes majandusraskustes vaevlev Kreeka ning Leedu. Põhjamaade paradoksaalset olukorda lähemalt analüüsid näeme, et 18–24-aastaste noorte suur sissetulekuvaesuse risk eristub väga teravalt nii üldiselt madalast vaesusemäärast kui ka alla 18-aastaste laste vaesusnäitajast. Põhjusi tuleb otsida ilmselt perekonna kujunemise protsessist. Erinevalt Lõuna- ja Kesk-Euroopa riikidest saavad Põhjamaade noored üsna varakult iseseisvaks ja asuvad päritoluperekonnast eraldi elama, samas on nad aga seotud peamiselt õppimisega ning vastsetl tööturule astununa on noorte sissetulekud keskmisest tunduvalt madalamad.

Noorte materiaalse ilmajätuse määr EL-i liikmesriikide lõikes varieerub väga suures ulatuses. Kõige madalam on ilmajätuse tase Euroopa rikkaimate riikide hulka kuuluvates Põhjamaades, Luksemburgis ja Austrias (alla 5%), kõige kõrgem aga Bulgaarias, Lätis ja Rumeenias (üle 30%). Eesti noorte ilmajätuse tase on sarnaselt suhtelise sissetulekuvaesuse näitajaga võrreldav Euroopa Liidu keskmisega – 11,7%.

Suhtelise vaesuse ja materiaalse ilmajätuse määra korvutades näeme sissetulekuvaesuse ja ilmajätuse määra vahel suuri erinevusi. Eriti paistab see silma Põhjamaades, kus noorte sissetulekuvaesus on Euroopa kõrgem, samas

on materiaalse ilmajaetuse tase väga madal. See annab tunnistust asjaolust, et vaatamata keskmisest madalamatele tuludele on noorte sissetulek põhivajaduste rahuldamiseks üldiselt piisav.

Analüüsi tulemusi koondades ja näitajatevahelisi seoseid arvestades on võimalik näha, et erinevates riikides puhul on noorte sotsiaalset tõrjutust põhjustavates riskides teatud sarnasused. Kokkuvõttes võib välja tuua viis erineva sotsiaalse tõrjutuse riski taseme ja iseloomuga riikide rühma.

Madala noorte sotsiaalse tõrjutuse riskiga riigid. Seda gruppi iseloomustab nii madal tööpuudus ja vaeghõivatus noorte seas kui ka madal suhtelise vaesuse ja materiaalse ilmajaetuse tase. Enamik sellesse gruppi kuuluvatest riikidest esindab nn konservatiivset heaolumudelit ja paikneb Kesk-Euroopas: Saksamaa, Austria, Luksemburg, Tšehhi ja Sloveenia. Neile lisanduvad Holland, Malta ja tinglikult ka Küpros, kus materiaalse ilmajaetuse tase noorte seas on siiski teiste sellesse gruppi kuuluvate riikidega võrreldes oluliselt kõrgem.

Kõrge noorte töötuse määraga riigid. Siia kuuluvad Belgia, Iirimaa, Eesti ja Portugal paistavad teiste riikide taustal silma väga kõrgete noorte töötus- ja vaeghõivatusnäitajatega (Eestis on vaeghõivatus tase siiski madal), kuid noorte materiaalne olukord on EL-i keskmisega võrreldes hea.

Kõrge noorte töötuse ja suhtelise vaesuse määraga riigid. Sellesse gruppi kuuluvad Põhjamaad (Soome, Rootsi, Taani) ja Suurbritannia, kus on väga kõrge noorte suhtelise vaesuse määr ning keskmisest kõrgem töötuse ja vaeghõivatus tase, aga väga madal noorte materiaalse ilmajaetuse tase. Teatavaks grupisiseseks erandiks on Taani, kus noorte suhtelise vaesuse määr on küll kõrgeim Euroopas, aga tööpuudus on EL-i keskmisest oluliselt madalam.

Kõrge noorte sotsiaalse tõrjutuse riskiga riike – Hispaania, Itaalia ja Prantsusmaa – iseloomustab väga kõrge töötuse

ja vaeghõivatus tase; kõikides riikides on ka väga palju noori, kes ei tööta ega õpi. Samuti on kõikidele riikidele iseloomulik noorte kõrge suhtelise vaesuse ja tagasihoidlik materiaalse ilmajaetuse tase.

Väga kõrge noorte sotsiaalse tõrjutuse riskiga riikide hulka kuulub enamik Ida-Euroopa uusi liikmesriike (Läti, Leedu, Ungari, Poola, Slovakkia, Rumeenia, Bulgaaria) ning Kreeka. Riike iseloomustab väga kõrge materiaalse ilmajaetuse tase; kõrgete töötusnäitajate taustal on väga kõrge ka noorte suhtelise vaesuse määr. Väga palju on ka mittetöötavaid ja -õppivaid noori.

2.4. Eesti noorte sotsiaalse tõrjutuse risk Euroopa Liidu taustal

Eeltoodud analüüsile tuginedes võib väita, et Eesti noorte sotsiaalse tõrjutuse risk on Euroopa Liidu üldisel ja teiste liikmesriikide olukorra taustal keskmisest mõnevõrra madalam. Eesti noorte vaesusrisk ja materiaalse ilmajaetuse tase on Euroopa Liidu keskmisest mõnevõrra väiksem. Siiski tuleb siinkohal silmas pidada, et noorte vaesuse ja tõrjutuse määr on üldisest tasemest kõrgemad, mis õigustab jätkuvalt noorte käsitlemist omaette riskirühmana. Samuti ei tohi unustada, et majanduslanguse ajal tõusis vaesuses ja sotsiaalses tõrjutuses elavate noorte arv märgatavalt. Nii näiteks kasvas toimetulekutoetust saavate üksi elavate alla 30-aastaste noorte arv 2010. a alguseks 2008. a algusega võrreldes ligikaudu seitse korda (Trumm ja Kasearu 2011).

Sotsiaalse kaasatuse valdkonnas on Eesti noorte teravaimaks probleemiks juba pikemat aega olnud tööpuudus, mis süvenes majanduskriisi aastatel veelgi. Eriti murettekitavaks on noorte pikaajalise töötuse kõrge tase – kõikidest noortest töötutest on enam kui kolmandik olnud töötava rohkem kui aasta. Noorte töötust seostatakse kõige sagedamini ebapiisava haridusega. EL-i värske uuringu kohaselt

ei õpi ega tööta ligi 15% Eestis elavatest 15–29-aastastest noortest („Noored ja NEET-noored...“ 2012).

Sellest tulenevalt on Eesti noortevaldkonna poliitika peamiseks ülesandeks noorte tööga hõivatuse ja tööjõus püsimise suurendamine, mida on võimalik saavutada haridus- ja tööhõivepoliitika ühisosa suurendamise teel. Ouline on tõkestada varajast haridussüsteemist lahkumist, mis jätab noore ilma tööturule sisenemiseks vajalikust erialasest kvalifikatsioonist. Seega on vaja senisest enam tähelepanu pöörata nendele probleemidele, mis võivad noori sundida õpinguid katkestama ja/või edasiõppimisest loobuma. Sellisteks probleemideks on õpiraskused, probleemsed suhted õpetajate ja kaasõpilastega, vähene õpimotivatsioon jne, mida on võimalik leevendada õpilase individuaalsete võimete ja vajaduste arvestamise, individuaalse nõustamise ja sotsiaalse toetamisega. Formaalõppe kõrval on vaja suurendada mitteformaalse õppimise võimalusi ning väärtustada sel teel saadud teadmisi, oskusi ja kogemusi senisest enam.

Kindlustamaks, et noortel oleks tööturule parem siseneda, on oluline tagada, et neil oleks tööturule sisenemisel piisav erialane ettevalmistus. Samuti tuleb väärtustada töökogemuse ja praktika rolli õppeprotsessis (Pihor jt 2010). Noorte tööhõives püsimise toetamiseks on vaja ka senisest tõhusamaid koolitusprogramme, mis edendaksid noorte kutseoskusi, et nad oleksid vanemaelistega võrreldes samal tasemel. Tähtis on suurendada tööandjate huvi nende programmide vastu ning leida võimalusi koolitusega kaasnevate kulude (ja saamata jäänud tulu) kompenseerimiseks. Koolitusprogrammide kõrval on noorte oskusi ja kvalifikatsiooni võimalik arendada ka töökohapõhise õppe raames (õpipoisikoolitus), mis aitab õppimist ja tööd veelgi tõhusamalt ühitada.

Noorte tööhõivevõimaluste parandamiseks ei piisa ainult õppe- ja töövahendusprogrammidest; vaid on vaja ka sihipärast poliitikat noortele sobivate töökohtade loomiseks.

Selleks on vaja tagada senisest tihedam koostöö tööandjate ja ettevõtjatega ning nendepoolse huvi ja motivatsiooni suurendamiseks on vaja välja töötada sobivad toetusmehhanismid.

Paljud noortele iseloomulikud probleemid on seotud iseisvasse täiskasvanumaailma siirdumisega. Uuringud on näidanud, et paljud noored pole selleks piisavalt valmistunud ning vajavad väljastpoolt tulevat nõu ja abi nii igapäevaeluga toimetulekul kui ka haridus- ja karjääriotsuste tegemisel. Integreeritud lähenemine individuaalsele nõustamisele ning materiaalsele ja sotsiaalsele toetamisele võiks anda senisest paremaid tulemusi selles suhtes, mis puudutab noorte sujuvat siirdumist täiskasvanuella.

Kokkuvõtteks võib öelda, et noorte sotsiaalse kaasamise teema on jätkuvalt aktuaalne nii Eestis kui ka kogu Euroopa Liidus, mis sunnib liikmesriike põhjalikumalt noorteprobleeme kaardistama ning senisest tõhusamaid poliitilisi lahendusi otsima.

Kasutatud kirjandus

Barry, M. (2005). Introduction. In Barry, M. (ed.) *Youth Policy and Social Inclusion: Critical Debates with Young People*. Routledge: 1–8.

Council of Europe (2004). Council of Europe New Strategy for Social Cohesion. Available at <http://www.coe.int/t/dg3/socialpolicies/socialcohesiondev/source/Revised-Strategy-en.pdf>

Eurostat (2009). *Youth in Europe. A Statistical Portrait*. Eurostat Statistical Books. Available at http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-78-09-920/EN/KS-78-09-920-EN.PDF

Kutsar, D, toim. (2010). *Vaesus Eestis*. Tallinn: Statistikaamet.

Lauristin, M. (2010). Sotsiaalne kaasatus võitluses vaesusega. *Sotsiaaltöö*, nr 5, 2010, 20–23.

Lin, N. (2001). *Social Capital: A Theory of Social Structure and Action*. Cambridge: Cambridge University Press.

Noored ja NEET-noored Euroopas: esialgsed tulemused. Kokkuvõte. (2012). Euroopa Elu- ja Töötingimuste Parandamise Fond. Available at <https://eurofound.europa.eu/pubdocs/2011/72/et/1/EF1172ET.pdf>

OECD (2012). *Perspectives on Global Development 2012: Social Cohesion in a Shifting World*. OECD Publishing. doi: 10.1787/persp_glob_dev-2012-en.

Pihor, K., Kirss, L., Mägi, E., Nurmela, K. (2010). Järeldused ja poliitikasoovitused. Noored ja tööturg. Noorteseire aastaraamat. Tallinn: Praxis, 101–104.

Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster (e k Putnam, R. D. (2008). Üksi keeglisaalis. Ameerika kogukonnaelu kokkuvarisemine ja taassünd. Tallinn: Hermes).

Roots, A. (2006). *Kas siire Eestis on lõppenud? Sotsiaalse mobiilsuse võrdlus perioodidel 1992–1997 ja 1997–2004*. Magistritöö. Tartu Ülikool, sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut. Available at <http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/1085/rootsave.pdf?sequence=5>

Saar, E. (2010). Sotsiaalne ebavõrdsus ja põlvkondadevaheline sotsiaalne mobiilsus. *Sotsiaaltöö*, nr 5, 2010, 24–28.

Trumm, A. (2010). Kuidas vaesust mõista, määratleda ja mõõta? Kutsar, D, toim. *Vaesus Eestis*. Tallinn: Statistikaamet, 6–21.

Trumm, A. (2011). *Poverty in the context of societal transitions in Estonia*. *Dissertationes Sociologicae Universitatis Tartuensis* 4. Tartu: Tartu University Press.

Trumm, A., Kasearu, K. (2011). Toimetulekutoetuse kasutamine ja mõjud leibkonna vaesusele aastatel 2005–2010. Uuringu lõpparuanne. Tartu Ülikool, Sotsiaalministeerium. Available at http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/Toimetulekutoetuse_uuringu_lopparuanne.L%C3%95PLIK.pdf

Woolcock, M. (2003). *Can Society Invest in Social Capital? Partnerships and possibilities beyond the search for 'policies'*. World Bank and Harvard University. 27.03.2003. Available at <http://spitswww.uvt.nl/web/fsw/lustrum/papers/woolcock.pdf>

3

MITTETÖÖTAVATE JA MITTEÕPPIVATE NOORTE SOTSIAALNE TÕRJTUS

Kairi Kasearu, Avo Trumm

Sissejuhatus

Käesolev peatükk keskendub noorte sotsiaalse tõrjutuse erinevate külgede lahkamisele, keskendudes eriti Eestis elavate mittetöötavate ja mitteõppivate noorte (NEET-noorte) probleemide analüüsimisele. Euroopa Elu- ja Töötingimuste Parandamise Fondi (Eurofound) hiljutise uurimuse kohaselt ei tööta ega õpi ligi kuuendik 15–29-aastastest Eestis elavatest noortest (Eurofound 2012). Absoluutarvudes hinnatuna on Eestis selliseid noori enam kui 40 000. Nii nagu noored üldiselt, moodustavad ka NEET-noored erineva staatuse, kogemuste ja hoiakutega isikute heterogeense rühma. Nende seas on nii pikaajalisi töötuid, mitteametlike juhutööde tegijaid, väikeste lastega noori emasid, ohtliku eluviisiga õigusrikujaid kui ka liikumis- või vaimupuudega isikuid ja lihtsalt seiklejaid. Neid kõiki ühendab lisaks vanusele vaid fakt, et (hetkel) nad ei õpi ega tööta.

Tavanoortega võrreldes on NEET-noorte ühiskondlik seotus tunduvalt madalam ning neid ohustab ühiskonnast väljajäämise ja võõrandumise risk. Nende võimalused omandada ühiskonnas väärikas ja normaalset elukvaliteeti

tagav positsioon on madala hariduse ja mittetöötamise tõttu enam kui tagasihoidlikud. Pole harvad juhtumid, kus NEET-noor ei tule ühiskonnas iseseisvalt toime ning vajab riigi, lähedaste ja teiste ühiskonnaliikmete toetust ja abi. Sageli vajavad nad seda abi pikema aja jooksul, halvemal juhul kogu elu. NEET-noored on risk kogu ühiskonna jaoks ning sellega kaasnevad suured majanduslikud ja sotsiaalsed kulud.

Kuna NEET-noortele on laiemat tähelepanu hakatud pöörama alles viimastel aastatel, siis on nende eluprobleemide ja riskide kohta väga vähe teada. Aastaraamatu käesolev peatükk üritab seda teadmistelünka mõnevõrra täita. Analüüsitavad andmed pärinevad kolmest allikast: Eesti tööjõuuuring 2011, Eurobaromeetri kiiruuringu 2011 ja Euroopa sotsiaaluuringu 2004–2010 andmed.

Peatüki esimeses osas anname kirjandusele tuginedes lühiülevaate sotsiaalse tõrjutuse olemusest ja noorte tõrjutuse eripärast. Teises peatükis keskendume Eesti andmete alusel NEET-noorte sotsiaal-demograafilise tausta

ning võimalike riskifaktorite väljaselgitamisele. Kolmandas peatükis võtame vaatluse alla NEET-nooreks olemise tagajärjed ehk kuivõrd takistab see täisväärtuslikku osalemist ühiskonnas, suurendab tajutud sotsiaalset tõrjutust ning piirab noorte tulevikuväljavaateid?

3.1. Sotsiaalne tõrjutus kui ebapiisav seotus ühiskonnaga

Sotsiaalne tõrjutus on üks tänapäeva olulisemaid sotsiaalprobleeme, mis ohustab ühiskondade sotsiaalset sidusust ja jätkusuutlikkust. Sotsiaalne tõrjutus on olukord, kus materiaalsete ressurside piiratuse või ühiskonna ebapiisava toetussüsteemi tõttu ei ole inimesel võimalik ühiskonna poliitilistes, majanduslikes ja sotsiaalsetes struktuurides osaleda (Alber ja Fahey 2004, Papadopoulos ja Tsakoglou 2002).

Karisto (1990) toob välja neli ilmajaetuse dimensiooni, nentides, et *töötus* tähendab ilmajaetust *tööturul osalemisest*, *vaesus* ilmajaetust *tarbimiskeskst elustiilist*, üksindus ilmajaetust *sotsiaalsetest suhetest* ning *alluvus* ilmajaetust *võimust*. Seega on ühiskonnaelus heakskiidetul viisil osalemiseks oluline eluaseme, hariduse, töökoha ja sissetuleku olemasolu ning üldine rahulolu oma elukorraldusega. Euroopa Liidu definitsiooni järgi tähendab sotsiaalne tõrjutus puudujääke eelnimetatud elualdkondades, mis vähendavad inimeses võimalusi ühiskonnaelus osaleda (Popp ja Schels 2008). Ka Hills jt (2002) mainivad, et sotsiaalse tõrjutuse peamisteks kriteeriumideks on sotsiaalsest, majanduslikust ja poliitilisest osalusest kõrvalejäämine. Seega on sotsiaalse tõrjutuse mõiste väga lai, hõlmates erinevaid sotsiaalseid ja majanduslikke probleeme: vaesus, suhteline ilmajaetus, ebavõrdsus, diskrimineerimine, vähene sotsiaalne kapital, usalduse defitsiit (Sen 2000). Oluline on toonitada, et sotsiaalne tõrjutus ongi eelnimetatud probleemide kogum. Siiski – sotsiaalne tõrjutus mitte ainult ei kirjelda objektiivset

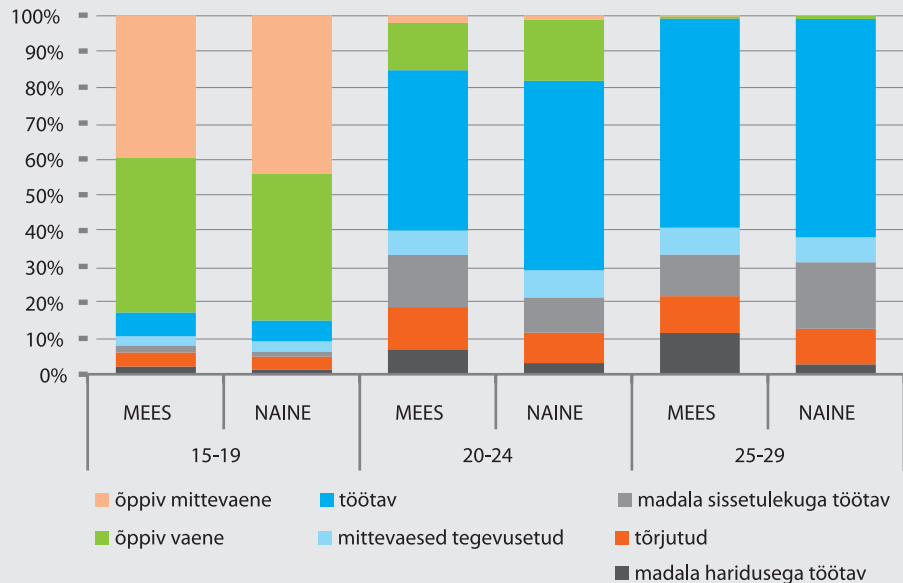
olukorda, vaid võtab arvesse ka sotsiaalse kaasatuse ja osalemise teel seisvaid subjektiivselt kogetud takistusi (Böhnke 2001, Bude ja Lantermann 2006). Seega ei pruugi erinevates elualdkondades objektiivset ilmajaetust kogunud inimene ennast sotsiaalselt tõrjutuks pidada – mitte igäüks ei seosta kehvi elamistingimusi või sissetulekute piiratust madala elukvaliteediga või töötust ühiskonnast väljajäätusega (Popp ja Schels 2008). Käesolevas artiklis analüüsime noorte sotsiaalset tõrjutust ühelt poolt kui ilmajaetust haridusest, töökohast ja sellega kaasnevast sissetulekust, teisalt aga vaatleme, kuivõrd mõjutab selline ilmajaetus noore inimese perekonnaloomet, sotsiaalset suhtlust, usaldust, osalust ning tulevikuväljavaateid.

3.2. Haridus, töötus ja vaesus kui peamised sotsiaalse tõrjutuse riskid

Järgnevas analüüsis vaatleme esmalt noorte inimeste sotsiaal-majanduslikku staatust ehk kui paljud noored õpivad, on leidnud endale töökoha või ei õpi ega tööta (NEET-noored) ning seome selle staatuse teiste sotsiaalse tõrjutuse riskidega – madala haridustaseme ja madala sissetulekuga. Seega eristame noori koeksisteerivate riskitegurite kombinatsioonide alusel.

Eesti tööjõu-uuringu 2011. aasta uuringus on andmed 5023 noore kohta vanuses 15–29 eluaastat. Järgnevalt vaatleme, kuidas need noored vastavalt oma haridustasemele, tööalasele staatusele ning leibkonna sissetulekule erinevatesse rühmadesse jaotuvad. Analüüsis eristame seitset staatust: 1) „tõrjutud“ – noored, kes ei tööta ega õpi ning kelle leibkond kuulub sissetuleku 1. kvartiili; selliseid noori on kõigist noortest 7,9%; 2) „mittevaesed tegevusetud“ – noored, kes ei õpi ega tööta, kuid kelle leibkonna sissetulek on kõrgem (kuuluvad 2.–4. kvartiili); neid noori on 5,6%; 3) „madala haridusega töötavad noored“ – noored, kes töötavad, kelle sissetulek ei ole kõige madalam (2.–4. kvartiil), kuid kelle haridustee on piiratud

Joonis 1. Noorte staatusrühmad hariduse, töötamise ja leibkonna sissetuleku alusel soo ja vanuse lõikes, %.

Allikas: ETU 2011

põhiharidusega ja kes hetkel edasi ei õpi; selliseid noori on 4,4%; 4) „madala sissetulekuga töötavad noored“ – rühm, kes küll ise töötab, kuid kelle leibkonna netosissetulek ühe liikme kohta on madal (kuuluvad 1. kvartiili); selliseid noori on 9,1%; 5) „õppiv vaene“ – noored, kes ise veel õpivad, kuid kes elavad madala sissetulekuga leibkonnas; 21,4%; 6) „õppiv mittevaene“ – samuti õpivad noored, kelle leibkonna sissetulekud on aga tunduvalt suuremad kui eelmisel rühmal; selliseid noori on 16,1%; ja viimase, kõige suurema rühma ehk 35,6% kõigist noortest moodustavad „töötavad noored“, kes kuuluvad leibkonna sissetuleku alusel 2.–4. kvartiili ning kes on omandanud vähemalt keskhariduse.

Kui üritame neid rühmi järjestada skaalal „kõige enam tõrjutu“ vs. „kõige vähem tõrjutu“, siis ilmselgelt on selle jaotuse järgi kõige enam haavatavaks rühmaks „tõrjutud“. Nende puhul esineb korraka kolm riski: töötus, mitteõppimine ja vaesus. Tinglikult võib järgmisele kohale asetada „madala haridusega töötavad noored“, kelle puhul võib töökoha kaotus viia nad automaatselt tõrjutute hulka, ning seoses madala haridustasemega võivad töötusolukorrad nende jaoks raskendatud olla. „Mittevaesed tegevusetud“ on omakorda sõltuvuses teiste pereliikmete ressurssidest, seega on nende jaoks suureks riskiks „tõrjutute“ hulka sattumine lähedaste (vanemate või abikaasa/elukaaslase) materiaalse toetuse lõppemisel. Rühma „õppiv vaene“

kuuluvate noorte jaoks on riskiks võimalik vanemate toetuse puudumine haridustee jätkamisel või haridussüsteemist tööturule sisenemisel, seega võivad nad kergemini NEET-noorte hulka sattuda. „Madala sissetulekuga töötavate“ noorte puhul on peamine risk sissetulekute piiratus, mis võib takistada normaalseks peetava elustandardi järgimist. Kahe rühma – „õppivad mittevaesed“ ning „töötavad noored“ – puhul võib tinglikult öelda, et nende jaoks on tõrjutute hulka sattumise risk ilmselt kõige madalam. Joonisel 1 on esitatud selle staatuse jagunemine meeste ja naiste ning vanuserühmade lõikes. Kõige nooremad vanuserühma vaadates näeme, et noormeeste ja neidude lõikes suuri erinevusi ei esine. Mõne protsendipunkti võrra on tütarlaste seas rohkem neid, kes on majanduslikult kindlustatud ja õpivad. Küll aga tulevad esile olulised erinevused kahes vanemas vanuserühmas. Mõlemas vanuserühmas on madala haridusega töötavaid noormehi proportsionaalselt rohkem kui neidusid. 20–24-aastaste vanuserühmas on ka madala sissetulekuga töötavaid mehi rohkem kui naisi, samas 25–29-aastaste vanuserühmas on olukord vastupidine ehk madala sissetulekuga töötavate noorte osakaal on naiste seas kõrgem kui vastava staatusega noorte osakaal meeste seas. Seega ilmneb siin sotsiaalse tõrjutuse sisemine heterogeensus nii vanuserühmade kui meeste ja naiste vahel. Eraldi võib veel esile tuua eesti keele oskuse mõju, nimelt suurendab eesti keele mitteoskamine selgelt riski kuuluda nii „tõrjutute“ kui ka „mittevaeste tegevusetute“ hulka. Järgnevas peatükis keskendumegi kahele viimatimainitud grupile ehk noortele, kes ei õpi ega tööta.

3.3. Noorte tõrjutus – haridusest ja töökohast ilmajätus?

Eestis on levinud ütlemine „lapse töö on õppimine“ ehk lastelt ja noortelt oodatakse, et nad pühenduksid õppimisele ning kindlustaksid seega endale paremad väljavaated täiskasvanuna tööturule siseneda. Eestis on õpingute kat-

kestajate arv aasta-aastalt vähenenud. 2011. aastal katkestas üldhariduskooli päevases õppes oma õpingud 279 õpilast, mida on üle kolme korra vähem kui 2007. aastal (Eesti Statistikaamet). Kuid siiski on suhteliselt suur nende 18–24-aastaste noorte osakaal, kes on omandanud esimese taseme või sellest madalama hariduse – 10,8% (tütarlaste seas on osakaal 8,5, noormeeste seas 12,9%). Üldteada on, et eriala mitteomandamine või poolik haridustee raskendavad tööturule sisenemist (vt nt Ek jt 2005, Heikkinen 2000; Unt ja Saar 2007) ja suurendavad vaesusrisiki. Ilmajätuse üks dimensioone on tööpuudus ehk olukord, kus noorel pole võimalust tööturul osaleda. Eesti Statistikaameti andmetel oli 2011. aastal 15–24-aastaste vanuserühmas töötuse määr 22,3%¹. Majandusbuumi aastatega (2006–2008) võrreldes on noorte töötuse määr kaks korda kasvanud. Noore inimese seisukohast lähtuvalt on aga murettekitavam tõsiasi, et selles vanuses noortest on ligemale 40% kauem kui aasta tööd otsinud. Mida pikem on tööotsimise periood, seda suurem on tõenäosus, et noor loobub tööotsingutest ning kohandub tekkinud olukorraga. Eesti tööjõu-uuringu 2011. aasta andmetele tuginedes saab esile tuua, et mittetöötavatest ja -õppivatest noortest ligikaudu 5% ei usu, et nad tööd leiavad või siis on tulemusteta tööotsingutest tüdinenud.

Järgnevalt keskendumegi mittetöötavatele ja -õppivatele noortele ehk NEET-noortele.

Jooniselt 2 selgub, et NEET-noorte osakaal on aastate lõikes muutuv ning saavutas oma tipu majandussurutise perioodil. See tähendab, et peamiselt on NEET-noorte arvukuse suurenemise taga noorte tööpuuduse kasv. Kui võrrelda Eestit teiste Euroopa Liidu liikmesriikidega, siis aastal 2011 oli Eestis NEET-noorte osakaal ligilähedane

¹ Noorte töötuse määr tähistab töötute ja töötukoolitustel osalevate noorte osakaalu tööhõives osalevate noorte seas. NEET-noorte määra leidmisel aga leitakse töötute ja mitteõppivate noorte osakaal kõikide vastavas vanuses noorte seast. Euroopa Liidus on nii tööpuuduse kui ka NEET-noorte määra ametliku arvestuse aluseks liikmesriikides läbiviidud riiklike tööjõu-uuringute andmed.

Joonis 2. Eesti NEET-noorte osakaalu muutumine aastatel 2002–2011 vanuserühmade lõikes (%).

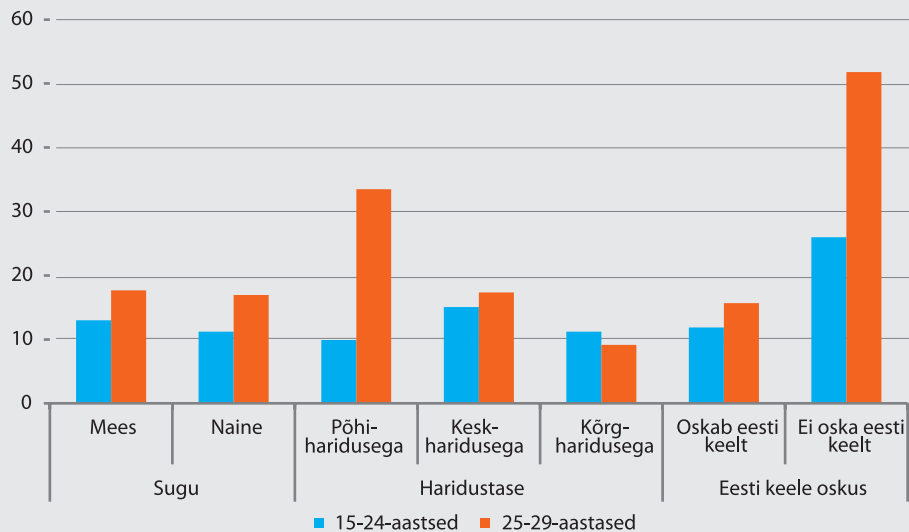
Allikas: Eurostat

EL-i keskmisele näitajale. Eesti on NEET-noorte osakaalu poolest kõige sarnasem Prantsusmaa ja Leeduga (vt Kasearu ja Trumm 2013: 5).

Enne, kui läheme konkreetsemalt NEET-noorte kirjeldamise juurde, on oluline rõhutada, et nii nagu töötus ja keskmine sissetulek varieeruvad Eestis maakondade lõikes, varieeruvad ka NEET-noorte osakaalud. Kui Eestis on 15–29-aastastest noortest 13,4% NEET-noored, siis NEET-noorte osakaal Ida-Virumaal on tunduvalt kõrgem – 24,1%. Järgnevad Põlva, Valga ja Võru maakonnad 18%ga.. Teistes Eesti piirkondades on NEET-noorte osakaal keskmisest madalam ning selles mõttes on kõige paremas olukorras noored, kes elavad Viljandi- ja Tartumaal (10,1%

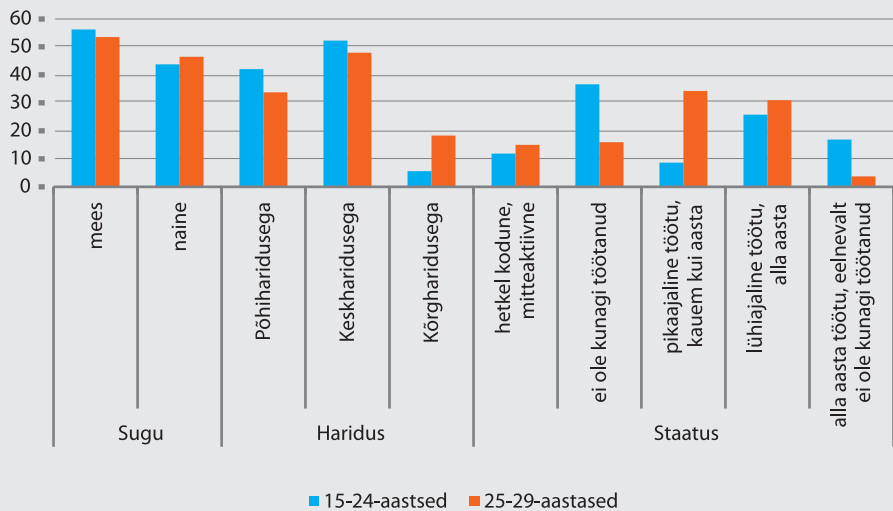
NEET-noori). Lisaks varieerub NEET-noorte osakaal vanuserühmade lõikes: 15–19-aastaste seas on mitteõppivaid ja -töötavaid noori 6,5%, 20–24-aastaste seas 17,5% ja 25–29-aastaste seas 17,5%.² See ilmneb ka Eesti piirkondade võrdluses; nimelt kui võtame vaatluse alla ainult 25–29-aastaste vanuserühma, siis suurenevad maakondadevahelised erinevused veelgi. Seega ilmnevad regionaalsed erinevused, mis on ühelt poolt selgelt tingitud vastava piirkonna tööturu olukorrast ning vähemal määral õppimisvõimalustest.

² Kuna 15–19-aastastest noortest enamik on õppurid ja NEET-noorte osakaal nende seas on suhteliselt madal, siis on edasises analüüsis kaks nooremat vanuserühma koondatud üheks vanuserühmaks.

Joonis 3. NEET-noorte osakaal soo, hariduse ja eesti keele oskuse alusel kahes vanuserühmas, %

Allikas: ETU 2011

Joonis 4. NEET-noorte jaotus soo, hariduse ja staatuse alusel, %

Allikas: ETU 2011

2011. aastal oli 15–24-aastaste noormeeste seas mitte-töötavaid ja õppivaid 13%, samaealiste neidude seas aga 11,2%. Vanemas vanuserühmas soolisi erinevusi esile ei tule. Vaadates, kui palju on NEET-noori erineva haridustasemega noorte hulgas, ilmneb, et põhiharidusega noorte seas on NEET-noorte osakaal eriti kõrge just 25–29-aastaste seas, seega avaldub teismeeas pooleli jäänud haridustee mõju eriti tugevalt peale 25. eluaastat (joonis 3).

Keskharidusega noortest kuulub NEET-noorte hulka mõne protsendipunkti võrra rohkem 25–29-aastaseid kui 15–24-aastaseid noori. Samuti on kõrgharidusega noorte seas neid, kes ei ole pärast hariduse omandamist kohe töökohta leidnud. Siiski ilmneb suurim erinevus keeleoskusega seoses. Nimelt kuuluvad ligemale pooled nendest vanema vanuserühma noortest, kes tunnistavad, et nad ei oska eesti keelt, NEET-noorte hulka. Seega on eesti keele oskus oluline tööturule sisenemist soodustav tegur – seda ka Ida-Virumaal.

Joonisel 4 on esitatud NEET-noorte jaotus vastavalt soole, haridusele ning sotsiaal-majanduslikule staatusele. Seega, kui eelnevalt vaadeldi, milliste sotsiaalsete gruppide lõikes on NEET-noorte osakaal kõige suurem, siis nüüd vaatame, milline on NEET-noorte kui sotsiaalse grupi sisemine heterogeensus. Ilmneb, et mõlemas vanuserühmas on suurem risk kuuluda NEET-noorte hulka pigem noormeestel kui tütarlastel. Ka keskharidusega noori on NEET-noorte hulgas tunduvalt rohkem kui põhi- ja kõrgharidusega noori. 25–29-aastastest NEET-noortest on kõrgharidus ligemale ühel viiendikul.

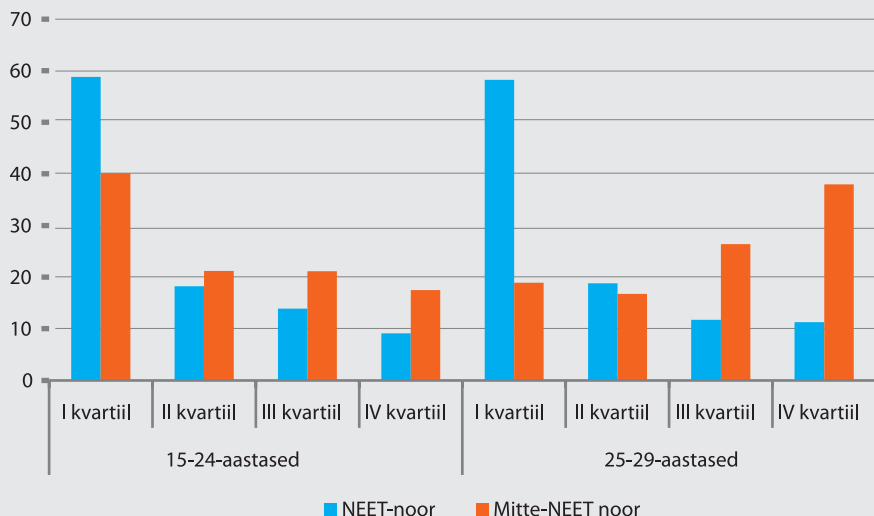
Nooremaealistest NEET-noortest ei ole töökogemust ühel kolmandikul ning üks neljandik on töötanud alla aasta. Seevastu vanemaealiste seas on ligemale üks kolmandik pikaajalised töötud ehk nad on tööd otsinud kauem kui aasta. Peaaegu võrdväärne rühm on neid, kes on töötanud olnud alla kuue kuu. Seega on nooremaealiste puhul NEET-staatuse üheks teguriks raskendatud üleminek koolist tööellu ehk noortel on raskusi oma esimese töökoha

leidmisel. Vanemaealiste noorte puhul on proovikiviks pigem tööturul püsimine ja oma töökoha hoidmine. Kui otsime erinevusi meeste ja naiste käitumises, siis tuleb rõhutada, et meestega võrreldes on naiste seas rohkem neid, kes ei ole mitte kunagi töötanud; meeste seas jällegi on pikaajalisi töötuid rohkem.

3.4. NEET-noorte perekondlik taust

Järgnevalt vaatleme, kuidas eristuvad NEET-noored oma perekonnaseisu alusel mitte-NEET-noortest. Kuna perekonnaseis on suuresti vanusest sõltuv ehk partneriga alustatakse kooselu pigem 20-ndates eluaastates, vaatame kahte vanuserühma eraldi. Ilmneb, et noorema vanuserühma NEET-noorte hulgas on mitte-NEET-noortega võrreldes proportsionaalselt rohkem neid, kes on abielus või vabas kooselus (NEET-noortest 17,6% ja mitte-NEET-noortest 9,8%³), seevastu 25–29-aastaste seas on olukord vastupidine, ehk abielus ja vabas kooselus noori on rohkem mitte-NEET-noorte kui NEET-noorte hulgas (vastavalt 57,5% mitte-NEET-noortest ja 44% NEET-noortest). Teine pereelu iseloomustav tegur on laste olemasolu. 15–24-aastastest NEET-noortest 18%-l kasvab peres laps, samas kui mitte-NEET-noortest on laps vaid 5%-l. Vanemas vanuserühmas nii suurt erinevust ei ilmne, NEET-noortest 40%-lon lapsed, mitte-NEET-noortest 38%-l. Seega võib öelda, et väga varajane perekonnaloome võib pigem mitteõppimise ja töötamise riski suurendada. Samas tuleb võtta arvesse ka teisesuunalist põhjuslikkust – nimelt võib NEET-nooreks olemine osutada perekonna loomisel takistuseks, nagu kinnitavad vanema vanuserühma andmed. Teiste riikide kogemusele tuginedes võib väita, et eriti tütarlaste jaoks on NEET-nooreks kujunemisel üheks oluliseks riskiteguriks lapse sünn ja varases eas pereloomine (Rolfe 2005).

³ Euroopa Sotsiaaluuringu 2004–2010 andmed kinnitavad sarnast trendi, tuues välja veelgi suurema erinevuse: nimelt on NEET-noortest kooselus 35%, samas kui mitte-NEET noortest vaid 14%.

Joonis 5. Noorte jaotus vastavalt leibkonnasissetuleku kvartiilide (leibkonna netosissetulek on jagatud leibkonnaliikmete arvuga) NEET-staatuse ja vanuse lõikes, %.

Allikas ETU 2011

Vanematekodus elamine ning vanemate rahaline toetus võivad NEET-noorte toimetulekuraskusi leevendada. 15–24-aastastest NEET-noortest ligemale 60% elavad leibkonnas, mille liikmete keskmine netosissetulek jääb esimesse kvartiili⁴, mitte-NEET-noorte seas on vastav osakaal 40%. 25–29-aastaste noorte seas on aga erinevused veelgi drastilisemad, NEET-noortest kuulub taas ligemale 60% esimesse kvartiili, samas kui ligemale 40% mitte-NEET-noortest kuuluvad kõige suurema sissetulekuga ehk neljandasse kvartiili. Seega tulevad vanemas vanuserühmas sissetulekute erinevused tunduvalt selgemalt esile kui nooremas vanuserühmas. Ühelt poolt on see seletatav asjaoluga, et nooremas vanuserühmas õpib 72% mitte-NEET-noortest ja seega on nad oma vanematest majanduslikult sõltuvad. Noorema vanuserühma puhul

⁴ Noored on vastavalt leibkonnasissetuleku tasemele kvartiilidesse ehk neljaks võrdseks rühmaks jaotatud. Esimene kvartiiil tähendab kõige madalamat sissetulekut ja neljas kõige kõrgemat leibkonnasissetulekut.

ongi peamine elatusallikas abikaasa, vanemate või teiste sugulaste/lähedaste sissetulek. NEET-noortest 78,5% ning mitte-NEET-noortest 71, % peavad toetuma oma lähedaste sissetulekule. Seega peegeldub noorema vanuserühma puhul jooniselt 4 vastu pigem vanemate sotsiaalmajanduslik staatus kui noorte endi sissetulek. Vanemas vanuserühmas töötab 85% mitte-NEET-noortest, kes on seega tunduvalt paremini majanduslikult kindlustatud kui nende eakaaslased, kes ei õpi ega tööta ning kelle peamine elatusallikas on lähedaste sissetulek (64% NEET noortest) 7% vanemate NEET-noorte jaoks on peamine elatusallikas laste- ja peretoetused või vanemahüvitis, 11% saavad töövõimetuspensioni ning 4,2% Töötukassast töötuskindlustushüvitist või töötutoetust.

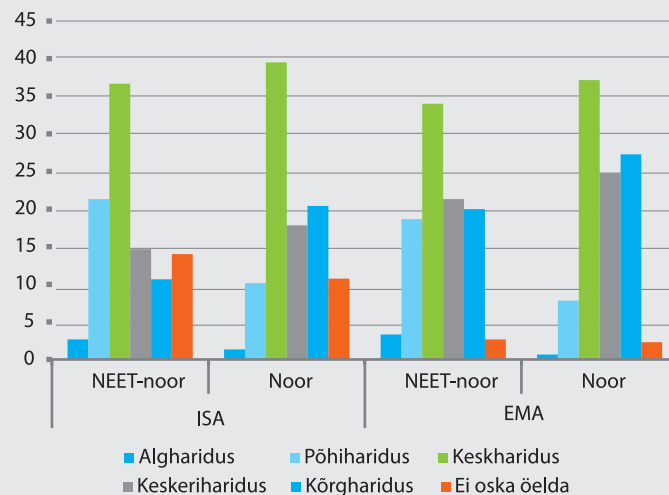
Veelgi suuremad erinevused NEET-noorte ja mitte-NEET-noorte vahel ilmnevad subjektiivselt tajutud materiaalses ilmajäetuses. Nimelt leiab 37% nooremaealistest ning 47% vanemaealistest NEET-noortest, et neil on toime-

tulekuga suuri raskusi. Seevastu mitte-NEET rühmas on vastavad osakaalud 10,4 ja 7,5%⁵. Seega ilmneb siin oluline erinevus. Kuigi noorema vanuserühma puhul sõltuvad nii NEET- kui mitte-NEET-noored oma vanemate sissetulekust, on ressursid, mida ühe või teise grupi vanemad suudavad noortele võimaldada, ilmselt erineva suurusega. Siit selgub ka, miks hindavad NEET-noored oma majanduslikku olukorda tunduvalt halvemaks kui mitte-NEET-noored. Teisalt sooviks enamik NEET-noori tööle asuda (60% otsis viimase nelja nädala jooksul tööd ning lisaks sooviks 18% tööle asuda) ja seega on tegemist sundolukorraga. Õppivate noorte jaoks on sellel eluetapil vanemate sissetulekust sõltumine pigem loomulik elukorraldus, samas kui mitte-õppivate noorte jaoks on see paratamatus.

3.5. Vanematekodu mõju noorte elutee kujunemisele

Erinevad uuringud (Bynner ja Parsons 2002, Ek jt 2005, Kasearu ja Trumm 2008) on kinnitanud, et keskkond, kus noor kasvab, mängib olulist rolli tema edasistes valikutes ning elutee kujunemises. Vanematekodu majanduslikul olukorral ning vanemate panusel lapse haridustee kujunemisele on pikaajaline mõju, mis võib noore täiskasvanu elukäigu kujunemisel olla määrava tähtsusega (Bynner ja Parsons 2002). Näiteks Soome andmetele tuginedes toovad Ek jt (2005) esile, et noorte meeste jaoks on tööturule sisenemine raskendatud juhul, kui nad on kasvanud madala sotsiaalse staatusega peres. Teisalt võib pärast kooli lõpetamist vanematekodus elamine pakkuda noorele inimesele töötöingutele keskendumise ajaks vajalikku ajalist puhvrit, kuna uuringud on näidanud, et vanematega kooselamine vähendab noorte vaesusesse sattumise riski, samas kui üksinda elamine pigem suurendab seda (Aassve jt 2006).

⁵ ESS 2004–2010 aasta andmed kinnitavad sarnast trendi. NEET-noortest 41,5% leiab, et neil on praeguse sissetulekuga raske hakata, mitte-NEET noortest 23%.

Joonis 6. NEET-noorte ja tavanooete vanemate haridustase, %.

Allikas ESS 2004–2010

Järgnev analüüs tugineb Euroopa Sotsiaaluuringu (ESS) nelja laine koondandmetele aastastest 2004, 2006, 2008 ja 2010. Kokku osales neljas uuringus 1580 noort vanuses 15–29 eluaastat⁶. ETU andmetele tuginedes andsime ülevaate NEET-noorte profiilist ja nende leibkondade ainelisest olukorrast. Järgnevalt aga keskendume küsimusele, kuivõrd tuleneb NEET-noorte hulka kuulumine piiratud sotsiaalsest ja inimkapitalist. Ühe tegurina seotakse lapse edukus päritoluperekonna edukusega. Nimelt on leitud, et erineva sotsiaalse staatusega vanemad mõjutavad oma käitumise või hoiakuga laste elupaane ning seda, kui edukas on laps koolis (Schoon ja Parsons 2002, Croll 2004) või kui edukalt ta tööturule siseneb (Wiesner jt 2003). Eesti puhul on leitud, et vanemate haridus ei mõjuta kuigivõrd esimese töökoha leidmise kiirust, küll aga soosib vanemate kõrgharidus lapse asumist töökohale, mis eeldab kõrgemat haridustaset kui tal hetkel on (Kogan ja Unt 2005).

⁶ Euroopa Sotsiaaluuring ei võimalda eraldi välja selgitada, kas kodune olemine tähendab sünituis- ja raseduspühkudel või lapsehoolduspühkudel viibimist või mitte. Seetõttu on ESS-i analüüsidest naiste osakaal NEET-noorte hulgas kõrgem kui ETU andmetel.

Wiesner jt (2003) toovad esile, et vanematepoolse distsipliini puudumine noorukieas suurendab pikaajalise töötuse riski. Teisalt soodustavad vanemate kõrgendatud ootused lapse haridusele, perekonna suurem sissetulek ning vanemate endi kõrgem haridustase lapse kõrgkooli astumist. Sellel juhul lähtutakse eeldusest, et kõrgharidusega vanemad ühelt poolt soodustavad ja toetavad lapse haridusteid ning eeldavad, et laps omandab samuti kõrghariduse – seega on nad lapse haridusvalikute suhtes nõudlikumad, ning samas on nad oma eeskujuga loonud kasvukeskkonna, kus lapsed ise on edasipüüdlid ning väärtustavad haridust kõrgelt. Joonisel 6 on eristatud NEET-noorte ja tavanooete vanemate haridustasemed.

Ilmneb, et tavanooetega võrreldes on NEET-noorte vanemate haridustase madalam. Nimelt kui tavanooete vanemate seas on alla 10% neid, kellel on põhiharidus või sellest madalam haridustase, siis NEET-noorte hulgas ületab põhi- ja sellest madalama haridustasemega vanemate hulk 20% piiri. Samuti on tavanooete seas tunduvalt enam neid, kelle isal või emal on kõrgharidus. Seega võib kinnitada, et vanemate madalam haridus võib suurendada noore riski sattuda NEET-noorte hulka. Siiski, nagu eelnevalt esile tõime, on vanemate haridustase indikaator, mis peegeldab peresisest kasvukeskkonda, vanemate ootusi ning toetust noore valikule – haridustee jätkamine vs. tööleasumine (vt nt Jones jt 2004). Vanemate tööalane staatus ajal, mil laps oli 14-aastane, peegeldab kaudselt vanematekodu majanduslikku olukorda. Ootuspäraselt ilmneb, et NEET-noorte hulgas on rohkem neid, kelle ema või isa oli töötu ning vähem on noori, kelle ema või isa oli iseendale tööandja ehk ettevõtja. Seega mängib päritoluperekond NEET-noore staatuses kujunemises oma kindlat rolli.

3.6. NEET-staatus ja subjektiivselt tajutud sotsiaalne tõrjutus

Subjektiivselt tajutud sotsiaalset tõrjutust võib käsitleda

sotsiaalse kaasatuse vastandina. Järgnevalt vaatame, kui võrd tajuvad noored ise enda ilmajäetust ning ressurside piiratust, kui võrd kaasatud nad ühiskonnas on ning kui rahul on nad oma tulevikuväljavaadetega. Noorte eemaldumist ühiskonnast saab vaadelda poliitiliste huvide puudumise, vähese usalduse ja tajutud võõrandumisena. Võib eeldada, et NEET-staatus tähendab suuremat riski subjektiivset sotsiaalset tõrjutust kogeda, kuid see ei pruugi väljenduda kõrgis subjektiivselt tajutud sotsiaalse tõrjutuse dimensioonides. Näiteks on leitud, et madal sissetulek ei ole alati tajutud tõrjutusega seotud (Russel ja Whealan 2004, Bude ja Lantermann 2006).

Edasises analüüsis vaatleme, kui võrd kaasneb tööturul ja haridussüsteemist väljajäämisega subjektiivse sotsiaalse tõrjutuse tajumine. Teisisõnu: kas NEET-noored tunnevad ennast rohkem sotsiaalselt tõrjututena kui nende töötavad või õppivad eakaaslased? Subjektiivselt tajutud sotsiaalse tõrjutuse dimensioonideks on inimestevaheline usaldus, usaldus institutsioonide vastu, tajutud diskrimineerimine, eluga rahulolu, sotsiaalne sidusus indiviidi tasandil, sotsiaalne kaasatus, sotsiaalne aktiivsus ja osalus.

3.7. Eluga rahulolu ja usaldus

Esmalt vaatame, kui rahul on oma eluga noored üldse. Ilmneb, et 15–29-aastased on kesktlābi oma eluga rohkem rahul kui 30-aastased ja vanemad Eesti elanikud. Siiski tulevad noorte rühma sees esile selged NEET-staatusest olenevad erinevused. Nimelt on NEET-noorte rahulolu oma eluga tunduvalt madalam kui eakaaslastel, kes ei kuulu NEET-noorte hulka. Eriti teravalt tuleb erinevus esile nooremas vanuserühmas (vt joonis 7), kus NEET-noorte keskmine rahulolu on 6,3 ja tavanooetel 7,2 palli. Seega vähendab NEET-staatus tunduvalt eluga rahulolu. Samuti usaldavad nooremaelised NEET-noored erinevaid institutsioone tunduvalt vähem kui nende eakaaslased. NEET-noored hindavad oma usaldust insti-

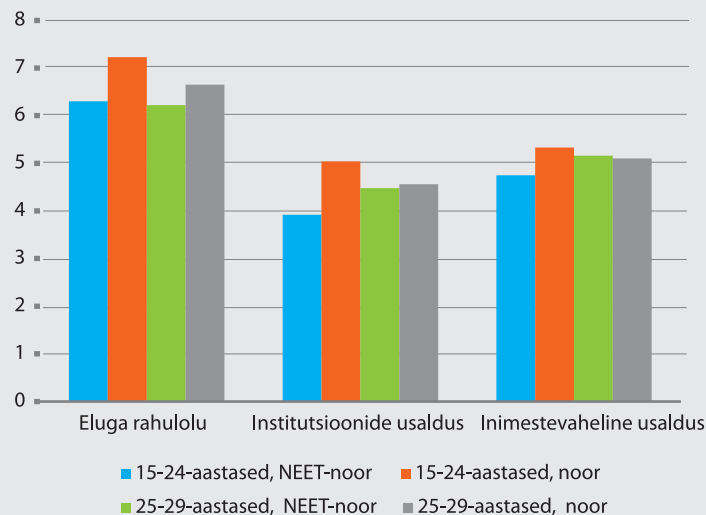
tutsioonide vastu⁷ 10-pallisel skaalal keskeltläbi 3,9 palli vääriliseks, mis tähendab, et nad ei usalda institutsioone. Mitte-NEET-noorte usaldustase on aga tunduvalt kõrgem, ületades napilt 5 palli piiri. 25–29-aastaste noorte seas usalduse erinevust kinnitada ei saa, küll aga tuleb nentida, et nooremaealiste NEET-noortega võrreldes on nad rohkem, kuid tavanooortega võrreldes vähem usaldavad. Inimestevaheline usaldus⁸ ehk arvamus, et inimesi saab usaldada, nad on õiglased ja abivalmid, on kõrgemalt hinnatud kui institutsionaalne usaldus, st et noored usaldavad inimesi mõnevõrra rohkem. Kui võrrelda noori 30-aastaste ja vanemate inimestega, näeme, et noored on veidi vähem usaldavad. Kuigi erinevus ei ole väga suur, on 30-aastaste ja vanemate inimeste keskmine hinnang 5,39 ja 15–29-aastaste noorte hinnang 5,12, mis näitab noorte kriitilisemat meelestatust. Taas ilmneb, et kõige vähem usuvad inimeste headusesse 15–24-aastased NEET-noored. Seega võib öelda, et NEET-noorte sidusus ühiskonnaga on tunduvalt madalam kui tavanooortel.

3.8. Noorte poliitiline kaasatus ja diskrimineerimine

Nii nagu usaldus institutsioonide vastu on võrdlemisi madal, nii on ka noorte osalemine valimistel ja üldine huvitatus päevapoliitikast suhteliselt kesine. Poliitika vastu tunnevad huvi suhteliselt vähesed noored, 27% kõigist vastanutest. Kuigi võiks eeldada, et NEET-noorte seas on huvi poliitika vastu väiksem kui mitte-NEET-noorte seas, siis uuritud andmete põhjal seda kinnitada ei saa. Samuti oli viimastest valimistest osavõtt noorte

⁷ Usaldust institutsioonide vastu on mõõdetud nelja tunnusega: usaldus Riigikogu vastu, õigussüsteemi vastu, politsei vastu, erakondade vastu (skaalal „0 – ei usalda üldse“ kuni „10 – usaldan täiesti“).

⁸ Inimestevahelist usaldust on mõõdetud kolme tunnusega: kas Teie arvates võib enamikku inimesi usaldada; kas enamik inimesi püüaks Teid võimaluse korral ära kasutada või käituvad nad pigem ausalt; kas suurema osa ajast püüavad inimesed olla teiste suhtes abivalmid või hoolivad nad ennekõike iseendast?

Joonis 7. Eluga rahulolu, institutsionaalse usalduse ja inimestevahelise usalduse keskmine hinnang skaalal 0–10, vanuserühmade ja NEET-staatuse lõikes.

Allikas: ESS 2004–2010

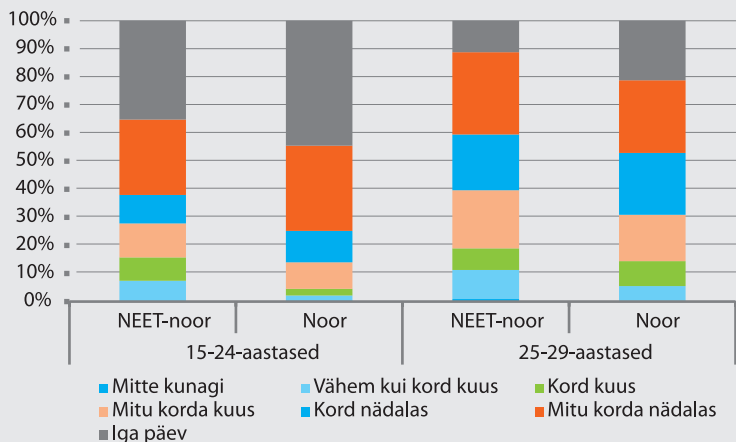
puhul sarnane: 41% valimisõiguslikest NEET-noortest ja 42% mitte-NEET-noortest käisid valimas. Küll aga tuleb esile, et NEET-noorte seas on tunduvalt enam neid, kes jätavad vastamata küsimusele, kui raske on nende jaoks poliitilistes küsimustes oma arvamust kujundada: 35% NEET-noortest ei ole küsimusele vastanud ning 43% hindab otsustamist keeruliseks; mitte-NEET-noorte seas on vastavad osakaalud 27 ja 31%. Seega on NEET-noored ebakindlamad ning neil on raskem poliitilisi valikuid teha, samuti puudub neil usaldus institutsioonide vastu, mis võib omakorda viia võõrandumisprotsessi süvenemiseni.

Usaldamatuse ning poliitilistes küsimustes arvamuse puudumisega võiks kaasas käia ka diskrimineerimise tajumine. Seda me aga kinnitada ei saa. Noortest 9,8% leiab, et nad kuuluvad rühma, keda diskrimineeritakse. NEET-noorte seas on osakaal küll ühe protsendipunkti võrra kõrgem,

kuid see ei kinnita nende suuremat diskrimineeritust. Siinkohal on oluline rõhutada, et peamiselt tajuvad noored diskrimineerimist rahvuse või keeleoskuse, mitte aga soo või vanusega seoses. Seega tajuvad diskrimineerimist pigem venekeelsed noored oma etnilise kuuluvuse tõttu. Me ei saa siinkohal kinnitada, et NEET-noored tajuvad diskrimineerimist seoses oma sotsiaalse staatusega.

3.9. Noorte sotsiaalsed suhted ja toetus

Varasemast ilmnes, et NEET-noored usaldavad inimesi vähem kui tavanoores, mis tõstatab küsimuse NEET-noorte suhtlusvõrgustike kohta. Sotsiaalsel eesmärgil sõprade, sugulaste ja töökaaslastega suhtlemine annab aimu NEET-noorte võimalustest luua sotsiaalseid suhteid ja kasutada ära suhetest tulenevat sotsiaalset kapitali. 15–24-aastaste NEET-noorte hulgas on tavanoores võrreldes tunduvalt enam neid, kes kohtuvad oma sõpradega kord kuus või harvemini. Kui üle 70% tavanoores

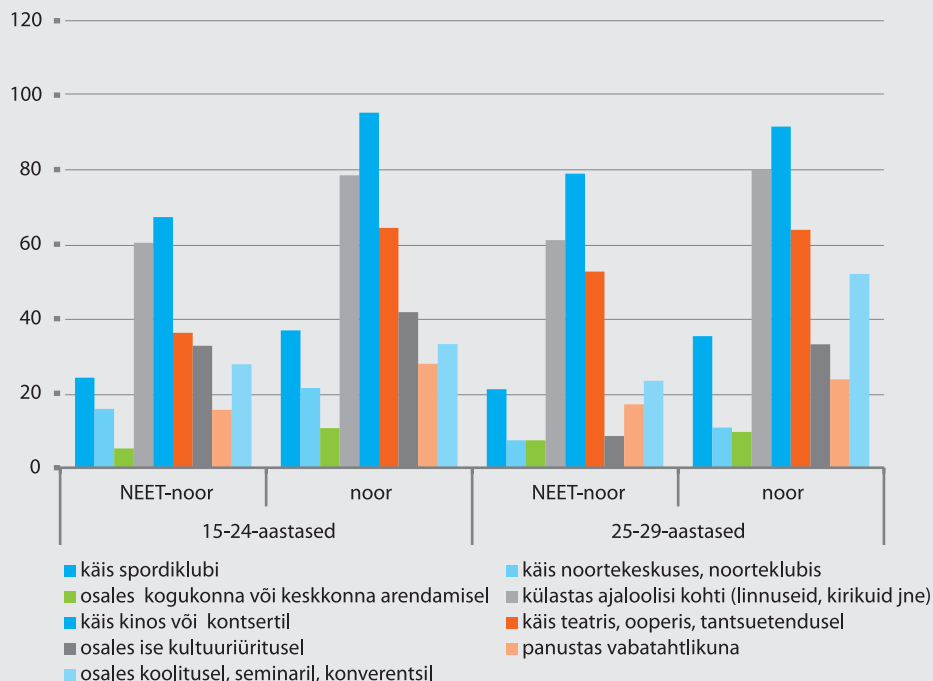
Joonis 8. Sotsiaalse suhtluse eesmärgil sõprades, sugulaste või kolleegidega kohtumise sagedus NEET-staatuse ja vanuse lõikes, %.

Allikas: ESS 2004–2010

kohtub oma sõpradega mitu kord nädalas või sagedamini, siis NEET-noorte hulgas on vastav osakaal 60%. Vanemas vanuserühmas NEET-noorte ja mitte-NEET-noorte vahel nii suuri erinevusi esile ei tule, kuid siiski on NEET-noorte kontaktide sagedus madalam.

Tänapäeva noorte jaoks on *online*-suhtlus ilmselt sama oluline kui näost-näku suhtlemine. Osalemine noorte jaoks olulistest sotsiaalmeediakeskkondades ning suhtlusportaalides on eakaaslastega ühte gruppi kuulumise suhtes märgilise tähendusega. NEET-noortest on igapäevane ligipääs internetile 55 protsendil ja mitte-NEET-noortest 71 protsendil. Erinevused NEET- ja mitte-NEET-noorte vahel on internetikasutuses väiksemad kui vanemas vanuserühmas. Oluline on siin ka rõhutada, et üldiselt on noorte hulgas internetikasutamine aasta aastalt kasvanud: kui 2004. aastal oli kodus iga päev internetile juurdepääs 47 protsendil, siis 2010. aastal 69 protsendil noortest. Samuti on vähenenud ka erinevused NEET- ja mitte-NEET-noorte vahel (kui 2004. aastal tõi 20% NEET-noortest esile, et neil ei ole kodus internetikasutamise võimalust, siis aastal 2010 oli vastav näitaja 2,7%). Ilmselgelt on arvuti ning interneti olemasolu nende aastatega muutunud luksuskaubast pigem laiatarbekaubaks ning seega on kättesaadavus kõigi jaoks paranenud.

Sotsiaalsete suhete ja tugivõrgustiku olemasolu muutub oluliseks olukorras, kus noorel on ootamatult abi tarvis. Põhjusest olenemata võib noorel tekkida vajadus raha laenata. Järgnevalt vaatame, kuidas hindavad noored ise oma rahalaenamise võimalusi selleks, et ots otsaga kokku tulla. 15–24-aastaste noorte seas hindab rahalaenamise võimalust väga keeruliseks 31% NEET-noortest ja 22,8% mitte-NEET-noortest. Vanemas vanuserühmas on vastavad osakaalud 31% ja 18%. Rõhutaksime just seda, et need noored on hinnanud oma võimalusi väga keeruliseks; kui võtta juurde veel ka need, kes leiavad, et raha laenamine oleks keeruline, siis kasvab erinevus NEET-noorte ja mitte-NEET-noorte hinnangute vahel veelgi –

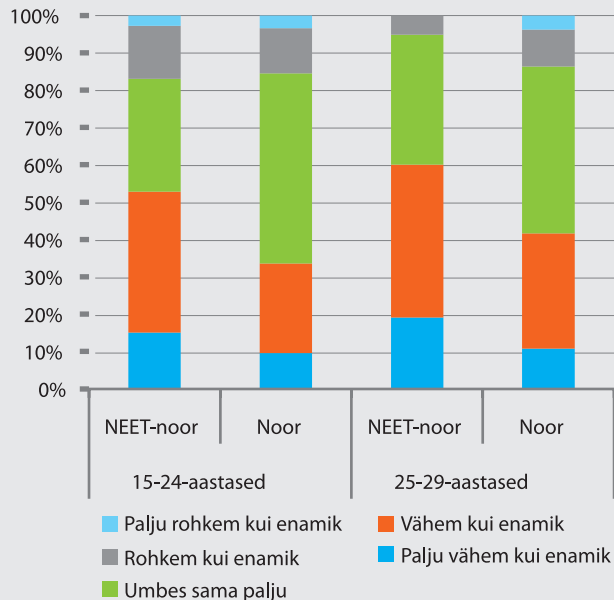
Joonis 9. Osalemine erinevates organisatsioonides, tegevustes ja kultuuritarbimises NEET-staatuse ja vanuse lõikes, %.

Allikas: Eurobaromeetri kiiruuring 2011, ESS 2004–2010

71% NEET-noortest ja veidi üle 50% tavanoores peavad rahalaenamist raskendatuks. Kuna NEET-noored sõltuvad suuresti oma lähedaste sissetulekutest, siis on lähedastelt lisaks laenamine nende jaoks komplitseeritud, teisalt on kitsendavaks teguriks tutvusringkonna piiratus. Piiratuse all tuleb pidada silmas kahte asjaolu: esiteks, nagu varem selgus, on NEET-noorte kontaktid tuttavatega harvemad ning teiseks kuuluvad nende sotsiaalsesse võrgustikku suurema tõenäosusega sarnase taustaga inimesed – seega noored, kes on ise samuti vähekindlustatud.

3.10. Osalemine ja tajutud ilmajäetus

Materiaalne olukord võib takistada sotsiaalset osalust erinevates organisatsioonides, samuti võib see piirata kultuuritarbimist ja vaba aja veetmise võimalusi. Joonisel 9 on toodud hulk tegevusi, mis võiksid noore inimese jaoks olulised olla. See, kuivõrd noored spordiklubis käivad, näitab ühelt poolt küll noore tervisealast teadlikkust ja sportliku eluviisi, kuid teisalt on see väga otseselt seotud materiaalsete võimalustega. NEET-noori ja mitte-NEET-

Joonis 10. Seltskondlikest üritustest osavõtt võrreldes eakaaslastega NEET-staatuse ja vanuse lõikes, %.

Allikas: ESS 2004–2010

noori võrreldes tuleb see erinevus selgelt esile – NEET-noorte seas on tunduvalt vähem neid, kes on viimase aasta jooksul spordiklubi külastanud. Seevastu noortekeskuste külastamises NEET ja mitte-NEET-noorte puhul suuri erinevusi ei ole. Noortekeskuses käimine ei eelda erilisi rahalisi väljaminekuid, kuna tegevused põhinevad avatud noorsootöö põhimõttel. Kogukonna või keskkonna arendamisega tegelevate organisatsioonide töös osaleb üldse väga vähe noori ehk alla 10%, vabatahtliku tööd on teinud alla ühe neljandiku noortest. Kuid siiski on mõlemal juhul aktiivsemad just mitte-NEET-noored.

Erinevused NEET ja mitte-NEET-noorte vahel on aga veelgi suuremad, kui vaatleme ajalooliste mälestiste, kino ja teatri külastamist. Ühelt poolt on tegemist taas materiaalseid ressursse nõudvate tegevustega, kuid teisalt tuleb arvesse võtta ka seda, et kooliõpilaste puhul on kultuuriürituste külastamine tihti kooli algatatud. Seega tähendab noorelt koolist väljalangemine suure tõenäosusega ka kõrgkultuurist eemaldumist. Eriti vanemas vanuserühmas tulevad esile ka suured erinevused koolitustel, seminaridel ja konverentsidel osalemises. Viimase aasta jooksul on mitte-NEET-noortest pooled mõnel koolitusel või seminaril osalenud, samas kui NEET-noorte seas on see osakaal 23%. NEET-noorte seas on suhteliselt palju töötuid ja seega võib eeldada, et Töötukassa suunab neid erinevatele koolitustele. Ent kuidas seletada mitte-NEET-noorte aktiivsust? Ilmselt tähendab see seda, et ühelt poolt korraldavad tööandjad oma töötajatele erinevaid koolitusi ning teisalt võib eeldada, et noored on ise koolituvõimaluste otsimisel aktiivsemad.

Kokkuvõtlikult võib nentida, et NEET-noorte võimalused ühiskonnas osaleda, kultuuri tarbida ja ennast täiendada on piiratumad. Samas aga tekib küsimus, et kas ka noored ise tajuvad, et nende võimalused on eakaaslastega võrreldes piiratud? Sellele küsimusele tuleb vastata jaatavalt, kuna ligikaudu pooled 15–24-aastastest NEET-noortest väidavad, et nad saavad sotsiaalsetel üritustel vähem osaleda kui enamik nendeealisi noori. Tavanoorte seas moodustavad suurima rühma aga need, kes leiavad, et nad saavad osaleda umbes sama palju. Vanemas vanuserühmas on erinevused isegi suuremad. Siin tuleb muidugi arvestada ka seda, et vanemas vanuserühmas on NEET-noorte seas päris palju väikelastega kodus olevaid naisi, ning sellistel juhtudel on just laps piiravaks lisateguriks.

3.11. NEET-noorte ettevalmistus tulevikuks ja tulevikuväljavaated

NEET-noored on tunduvalt kriitilisemad koolist saadud teabe ja nõu suhtes, mis puudutab nende edasisi haridus- ja koolitusvõimalusi ning töövõimalusi. Nii on nooremas vanuserühmas 38% NEET-noortest ja 54% mitte-NEET-noortest rahul haridussüsteemis pakutava teabe ja nõustamisega edasiste õppimisvõimaluste kohta, samas kui ning 22% NEET-noortest ning 43% mitte-NEET-noortes on rahul nõustamisega tööalaste võimaluste valdkonnas. Seega on NEET-noored tunduvalt rahulolematud ning lisaks leiab 12% NEET-noortest, et nad ei ole mingit abi ega juhendamist saanud. 25–29-aastaste seas hinnangutes erinevusi esile ei tule. Seega toovad NEET-noored sagedamini esile, et neil on jäänud õigete otsuste tegemisel toetusest vajaka.

Tööpuuduse kogemine tööelu alguses võib omada pikaajalist mõju ja olla määravaks kogu elutee kujunemisel. Gregg ja Tominey (2004) toovad esile, et töötus võib sisetulekule aastatepikkust mõju avaldada. Muidugi mängib siin rolli see, et tööpuudus on kõrgem madalamalt haritud noorte seas (Unt ja Saar 2007), kellel on ka tulevikus seetõttu väiksemad võimalused kõrgemat töötasu teenida. Kuid lisaks saab ühe tõlgendusena välja pakkuda töötuse kogemusega noorte suurema leplikkuse töökoha valimisel – nad on valmis ka madalamalt tasustatud töökohti vastu võtma. Seetõttu uurime järgnevalt, kas ja kuivõrd eristuvad NEET-noorte tulevikuplaanid tavanooete omadest.

Esmalt vaatame, kui valmis on noored kasutama EL-i tööturuvõimalusi laiemalt ehk kas nad sooviksid asuda tööle mõnda teise Euroopa riiki. Nooremas vanuserühmas soovib enamik noori teise riiki tööle asuda. 15–24-aastasest NEET-noortest töötaks lühiajaliselt välismaal 32%, mitte-NEET-noortest 42%, pikaajaliselt vastavalt 34% ja 35%. Seega on NEET-noorte hulgas 10 protsendipunkti võrra rohkem neid, kes ei soovi välismaale tööle minna.

25–29-aastaste seas NEET-noorte ja mitte-NEET-noorte vahel ei ole välismaale töölemineamise soovis erinevusi: mõlemas rühmas on 37% neid, kes ei soovi välismaale minna. Oma ettevõtte rajamise soov on nooremaealiste NEET-noorte seas isegi rohkem levinud kui tavanooete seas, vastavalt 68% ja 50%. Vanemaaliste rühmas on olukord aga vastupidine, kuna 30% NEET-noortest sooviks oma ettevõtte rajada, samas kui tavanooete seas on sama soov 44 protsendil. Samuti tuleb esile, et tavanooetest on 11% oma ettevõtte juba rajanud, kuid NEET-noorte seas firmaomanikke pole. Peamised põhjused, miks NEET-noored ei soovi ettevõtlusega alustada, on kartus, et neil ei ole ettevõtlusega tegelemiseks vajalikke oskusi (21%) ning et ettevõtet on keeruline rajada (18%). Seega on vanemaealiste NEET-noorte valmisolek iseendale tööandjaks hakata tunduvalt madalam.

Kokkuvõte

Noore inimese jaoks on oluline hariduse omandamise ja töökoha leidmise abil vanematest sõltuvust vähendada ja üha suuremat iseseisvust saavutada. Ühiskonnale on iga järgneva sünnikohordi puhul tähtis see, et nad siseneksid sujuvalt tööturule ning täidaksid täiskasvanu rolliga kaasaskäivaid funktsioone, näiteks saaksid lapsi. Indiviidi tasandil saab seda protsessi vaadata kui individuaalse elutee kujundamist erinevate individuaalsete valikute kaudu. Ühiskonna tasand moodustab aga noorte individuaalsete valikute sotsiaal-majandusliku konteksti. Seega iseloomustab noorte eluteed ühest elufaasist teise liikumine. Ühest seisundist ja elufaasist teise liikumine hõlmab alati riski, et uude staadiumisse sisenemine ei toimu ootuspäraselt ehk sellega võib kaasneda sotsiaalse tõrjutuse risk.

Noorte sotsiaalne tõrjutus on mitmetahuline sotsiaalne nähtus. Ühelt poolt koosneb sotsiaalne tõrjutus ise mitmest aladimensioonist, mis omavahel põimununa võimenduvad. Teisalt on nooreks olemine periood, mil ühe jalaga veel lapsepõlves ollakse ning vanematekodu ressurssidest

sõltutakse, teise jalaga aga üritatakse täiskasvanu maailma ukسلävest üle astuda. Lävepaku ületamise edukus sõltub vanematekodust saadavast materiaalsest, sotsiaalsest ja emotsionaalsest toetusest ning teisalt noore enda võimekusest ja oskusest erinevaid ressursse õigesti rakendada. Muidugi ei saa siinkohal eirata sotsiaalse konteksti mõju ehk olukorda haridussüsteemis ja tööturul, erinevad noortele suunatud poliitikameetmeid jne. Käesolev peatükk keskendus küsimusele, kes on mittetöötavad ja -õppivad noored Eestis ja millised on NEET-nooreks olemise tagajärjed. Kokkuvõtlikult võib öelda, et NEET-noorte hulka on suurem tõenäosus sattuda madalama haridustasemega noortel. Samuti saab väita, et ka nende vanematel on madalam haridustase. Eesti keele mitteoskus on suur riskitegur, mis võib viia selleni, et noor ei õpi ning tal on töö leidmisega raskusi. Seega on päritoluperekonna ja kodukeskkonna ning noore sotsiaalse tõrjutuse vahel teatav seos. Samuti toob meie analüüs esile, et liiga noorelt lapsevanemaks saamine võib viia haridustee katkemiseni, mistõttu on hiljem keeruline tööturule siseneda. Mida aga tähendab NEET-nooreks olemine? Ilmnes, et NEET-noored on vähem oma eluga rahul, nad on vähem usaldavad, nende suhtlemine eakaaslastega on tunduvalt piiratum ning neil on vähem võimalusi ühiskonnaelust aktiivselt osa võtta. Haridustee katkestamine ning raskused töö leidmisel suurendavad sotsiaalset tõrjutust, mis omakorda vähendab noore võimalusi ja valmidust oma edasist elu teed aktiivselt kujundada.

Kasutatud kirjandus

- Aassve, A., Iacovou, M., Mencarini, L. (2006). Youth poverty and transition to adulthood in Europe. *Demographic Research*, 15, 2, 21–50.
- Bude, H., Lantermann, E.-D. (2006). Soziale Exklusion und Exklusionsempfinden. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 58, 2, 233–252.
- Böhnke, P. (2001). Nothing left to lose? Poverty and social exclusion in comparison. empirical evidence on Germany. WZB Discussion Paper, April, FS III 01.402. Berlin: Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung.
- Bynner, J., Parsons, S. (2002). Social exclusion and the transition from school to work: the case of young people not in education, employment, or training (NEET). *Journal of Vocational Behavior*, 60, 289–309.
- Byrne, D. (2005). *Social Exclusion*. Maidenhead: Open University Press.
- Croll, P. (2004). Families, social capital and educational outcomes. *British Journal of Educational Studies*, 52, 4, 390–416.
- Ellen Ek,a, Ulla Sovio, Jouko Remes, and Marjo-Riitta Järvelinb, Social predictors of unsuccessful entrance into the labour market—A socialization process perspective. *Journal of Vocational Behavior*, 66, 471–486.
- Elder, Jr., G. H. (1994). Time, Human Agency, and Social Change: Perspective on the Life Course, *Social Psychology Quarterly*, 57, 4–15.

- Gregg, P and Tominey, E (2004). *The Wage Scar from Youth Unemployment*. (CMPO Working Paper Series No. 04/097, University of Bristol.
- Heikkinen, M., (2000). Social networks of the marginal young: a study of young people's social exclusion in Finland. *Journal of Youth Studies*, 3, 4, 389–406.
- Hills, J., Le Grand, J., Piachaud, D. (2002). *Understanding social exclusion*. Oxford: Oxford University Press.
- Jones, G., O'Sullivan, A., Rouse, J. (2004). "Because it's worth it?": Education beliefs among young people and their parents in the United Kingdom. *Youth and Society*, 36, 203–226.
- Karisto, A (1990). Some marginalisation Processes in Finland, in D. Gordon & O. Riihinen (eds) *Exclusion in Cities in Britain and in Finland*, pp. 25–38 (Helsinki, University of Helsinki, Department of Social Policy).
- Kasearu, K., Trumm, A. (2008). Tajutud sotsiaalse tõrjutse põlvkondlik edasikandumine Eestis, Saksamaal ja Suurbritannias. A. Rämmer (Toim.) *Vaateid teelahkmelt*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 65–86.
- Kasearu, K., Trumm, A. (2013). NEET – "Noored, kellega keegi ei arvesta ja kes kuskil ei käi?" Noorteseire Eestis. Poliitikaülevaade 5/2013.
- Kogan, I., Unt, M. (2005). Transition from school to work in transition economies. *European Societies*, 7, 2, 219–253.
- Popp, S., Schels, B. (2008): 'Do you feel excluded?' The subjective experience of young state benefit recipients in Germany, *Journal of Youth Studies*, 11, 2, 165–191
- Rolfe, A. (2005). There's helping and there's hindering': young mothers, support and control. M. Barry (Toim.) *Youth policy and social inclusion. Critical debates with young people*. New York:Routledge, lk 233–250.
- Russel, H., Whelan, C. (2004). *Low income and deprivation in an enlarged European Union. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions*. Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities.
- Schoon, I., & Parsons, S. (2002). Teenage aspirations for future careers and occupational outcomes. *Journal of Vocational Behavior*, 60, 262–288.
- Sen, A. (2000) *Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny*. Social development papers No 1, (Asian Development Bank, Office of Environment and Social Development).
- Townsend, P. (1979). *Poverty in the United Kingdom*. Harmondsworth: Penguin.
- Unt, M., Saar, E. (2007). Noored ja tööturu paindlikkus. *Eesti Inimarengu Aruanne 2006 (14–19)*. Tallinn: Eesti Ekspressi Kirjastus
- Wiesner, M., Vondracek, F.W., Capaldi, D. M., Porfeli, E. (2003). Childhood and adolescents predictors of early adult career pathways. *Journal of Vocational Behavior*, 63, 305–328.

4

NOORTE TÕRJUTUS, VÄÄRTUSED JA RAHULOLU ELUGA

Kairi Kasearu, Avo Trumm

Sissejuhatus

Aastaraamatu eelmine peatükk näitas, et mittetöötavate ja mitteõppivate noorte rahulolu eluga on madalam kui ülejäänud noortel. Käesolevas peatükis aga püüame hinnata, millised individuaalsed tegurid konkreetselt noorte eluga rahulolemist mõjutavad. Peatükis kasutatud kvantitatiivsed andmed pärinevad Euroopa Sotsiaalühingu nelja küsitluslaine (viidi läbi aastatel 2004, 2006, 2008 ja 2010) Eesti andmestikust, kvalitatiivse info allikateks on TÜ Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudi poolt noorteseire projekti raames 2012. a oktoobris ja novembris 15 mittetöötava ja mitteõppiva (NEET) noorega läbi viidud intervjuud ning NEET-noorte problemaatikat käsitlenud Praxise mõttehommiku raames 25. jaanuaril 2013 toimunud NEET-juhtumite arutelu üleskirjutused.

Noorte sotsiaalse tõrjutuse kujunemisel on määrava tähtsusega ühiskondlikud tegurid – eelkõige hariduse ja töökohtade vähenemine kättesaadavus ning takistused koolist tööle siirdumisel. Lisaks nimetatutele mõjutavad sotsiaalse tõrjutuse kujunemist ka erinevad sotsiaalpoliitilised meetmed, õigussüsteem, materiaalse, sotsiaalse

ja regionaalse ebavõrdsuse tase jpm. Seega võib väita, et ühiskonna institutsionaalne struktuur loob eelduseid ja võimalusi nii noorte sotsiaalseks kaasatuseks kui ka riske sotsiaalseks tõrjutuseks (Bynner ja Parsons 2002).

Ühiskonna struktuuriliste tegurite kõrval on tõrjutus seotud ka noorte endi isiksuseomaduste, hoiakute, väärtuste, eluga rahulolu ja individuaalse käitumisega. Paljud uurinud (Diener ja Suh 1997, Ash ja Huebner 2001, Gilman ja Huebner 2003) on kinnitanud noorte üldise eluhoiaku, enesetõhususe, enesehinnangu jpt psühholoogiliste tegurite korreleerumist sotsiaalse tõrjutuse tasemega. See tähendab, et tõrjutud ja mittetõrjutud noorte psühholoogilised karakteristikud on erinevad. Üldlevinud arusaama järgi käsitletakse tõrjutud noorte isikuomaduste erinevust mittetõrjutud noortega võrreldes sotsiaalse tõrjutuse tagajärgedena – kogetud tõrjutus on noori sundinud oma väärtushinnanguid ja käitumist muutma, tõrjutuse tagajärjena on vähenenud ka noore enesehinnang ja üldine eluga rahulolu.

” Selle juhtumi kirjeldusest on näha, et ta on oma elus kõvasti haiget saanud... ta on kuidagi ... katki. Sellepärast ongi nii enesestõmbunud ja usaldamatu, ei seltsi kellegagi...“

Väljavõte Mari (18 a) juhtumi arutelust

Selline lähenemisviis on kujundanud arusaama, mille kohaselt tuleb probleemi lahendamisel tegelda noore hoiakute ja hinnangute mõjutamise ja korrigeerimisega.

” ... Ma näen, et siin on psühholoogil kõvasti tööd. Siin tuleb tegeleda enesehinnanguga ja ... „

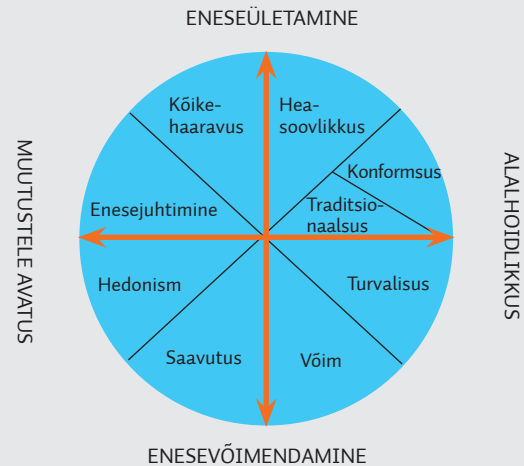
Väljavõte Mardi (16 a) juhtumi arutelust

Siiski ei ole tõrjutuse ja psühholoogiliste tegurite omavahelise seose suund üheselt selge – mitmed isiksuseomadused (passiivsus, suhtluspelgus, madal enesehinnang jne) võivad olla hoopis sotsiaalse tõrjutuse põhjuseks. Selline arutluskäik sobitub ka Kronaueri (1998) kuuemõõtmelise tõrjutusekäsitlusega, millest ühe osa moodustab kultuuriline tõrjutus. Kultuuriline tõrjutus on põhjustatud üldtunnustatud väärtustest ja normidest erinevatest hoiakutest, tõekspidamistest ja käitumisest. Lihtsalt öeldes tähendab see seda, et inimese seotus ühiskonna ja teiste inimestega on väiksem seetõttu, et ta on teistsugune.

4.1. Väärtused ja nende mõõtmine

Kõige üldisemalt öeldes väljendavad väärtused ühiskonnaliikmete poolt ühiselt jagatud ideid sellest, mida nad ihaldusväärseks peavad. Need on teatud abstraktsed kultuurilised eesmärgid, mille poole inimesed püüdleavad ning mis reguleerivad nende sotsiaalset käitumist ühiskonnas. Väärtusi kui inimelu juhtivaid printsiipe (Scwartz 1992) on mitmeid ning nad moodustavad ühtse väärtussüsteemi. Shalom Schwartz (2005) on oma väärtusteoorias eristanud kümme alusväärtustüüpi ning paigutanud need

kahele väärtusteljele¹. Esimese telje otspunktidele paigutuvad „muutusele avatus“ ning „alalhoidlikkus“ ning teisele „eneseületamine“ (altruism) ja „enesevõimendamine“ (egoism) (Lilleoja 2011)². Schwartzi väärtussüsteemi graafiline väljendus on esitatud joonisel 1.

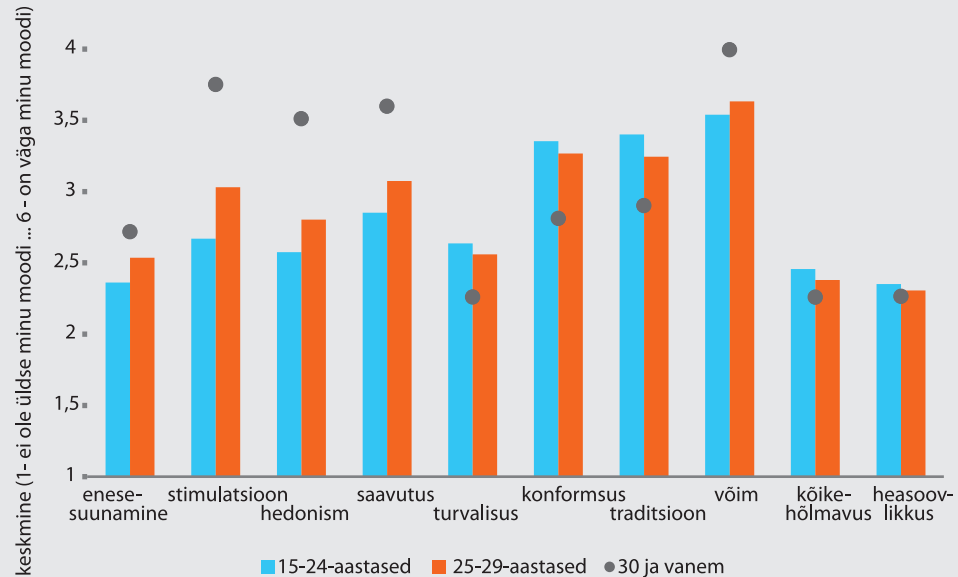

Joonis 1. Shalom Schwartzi väärtussüsteemi graafiline väljendus.

Schwartzi väärtusteoorias lähtuvalt mõõdetakse väärtusi konkreetseid väärtusi kandvate inimeste kahelauseliste portreekirjelduste abil. Järgneva analüüsi andmed pärinevad Euroopa Sotsiaaluuringu (ESS) 2004.–2010. aasta ühendatud andmestikust. Lisas 1 on esitatud Euroopa Sot-

¹ Schwartzi väärtusteooria üldpõhimõtteid on eesti keeles kajastanud mitmed autorid (vt nt Tart 2008, Lilleoja 2011).

² Erinevad Eesti väärtusteuurijad on Scwartzi algselt ingliskeelset väärtuskategoriate nimesid tõlkinud erinevalt. Nii näiteks on Schwartzi algterminit „self-enhancement“ eesti keeles tähistatud sõnadega „enesevõimendamine“, „eneseupitamine“ ja „enesekehetestamine“; termini „universalism“ vastetena aga võõrsõnana „universalism“ või eestipäraste vastetena „kõikehõlmavus“ või „kõikehaaravus“.

Joonis 2. Alusväärtuste keskmised väärtused Eestis vanusrühmade lõikes.

Allikas ESS 2004–2010.

siaaluuringus kasutatud väärtusi tähistavad portreekirjel-dused ning nende jaotumine kümneks alusväärtustüübiks, mis koonduvad kahel väärtusteljel omakorda neljaks dimen-siooniks. Uuringus osalevatel vastajatel paluti hinnata, kui-võrd vastab väites toodud kirjeldus neile endile, kasutades 6-pallist skaalat (1 – väga minu moodi .... 6 – pole üldse minu moodi). Järgnevas analüüsis on tulemuste mõistmise lihtsustamiseks skaala ümber pööratud. Seega – mida suu-rem on väärtus, seda enam on vastaja kirjeldatu moodi.

4.2. Noorte väärtuste eripärad

Inimeste arusaamad heast ja halvast on seotud nende soo, vanuse, hariduse, sotsiaal-majandusliku staatuse ning elusündmuste ja kogemustega (Kohn ja Schooler 1983, Schwartz ja Bardi 1997, Inglehart 1999). Seega on erinevatel sotsiaalsetel gruppidel erinevad väärtused. Üheks

olulisemaks väärtusi eristavaks teguriks on vanus, mis on põhjendatav nii erinevate eluetappide erinevate arengu-ülesannete, erineva staatuse kui ka sotsiaalsete kogemus-tega. Noorte peamised arenguülesanded on eelkõige seotud üleminekuga iseseisvasse täiskasvanuikka ning neid iseloomustab kõrge saavutus- ja stimulatsioonivajadus (vajadus leida tasuvat tööd, luua perekond jms) (Schwartz 2006). Vanemas täiskasvanueas on inimesed rohkem seotud erinevate sotsiaalsete võrgustikega ja kohustustega, nende elu on varasemast tunduvalt rutiinsem ja reguleeritud, ning nad on vähem avatud erinevatele muutustele ja isiksuslikele väljakutsetele (Glen 1974). Vanemas eas suureneb inimeste alalhoidlikkus ning nad väärtustavad enam erinevaid traditsioone, üldist turvalisust ja elu suu-remat reguleeritust. Samuti on nad enam seotud kohus-tuste ja vastutusega nii oma pereliikmete (laste, eakate vanemate) ees kui ka ühiskonna üldise arengu tagamisel,

mis toob kaasa heasoovlikkust ja kõikehõlmavust väljendavate väärtuste olulisuse kasvu (Veroff jt 1984).

Joonisel 2 on toodud 15–24- ja 24–29-aastaste Eesti noorte ning 30-aastaste ja vanemate kümne väärtuskategooria keskmised väärtused. Joonisel esitatud tulemused näitavad selgelt 15–29-aastaste noorte ning neist vanemate inimeste väärtuste erinevust. Noorte jaoks on märgatavalt olulisemad dimensioonid muutustele avatus ja enesevõimendamine, vanemaealised rõhutavad pigem alalhoidlikkust ja eneseületamist. Seega on noored rohkem muutustele avatud, soovivad leida elus seiklusi, neile meeldib tulla lagedale uudsete ideedega, ja samuti hindavad noored kõrgemalt saavutusvajadust – soovi oma võimeid realiseerida. Üle 30-aastaste jaoks on noortega võrreldes olulisem nii individuaalne turvaline elukeskkond kui ka riigitasandi turvalisus, samuti hinnatakse kõrgemalt traditsioonide olulisust. Eriti oluline erisus tuleb esile konformsuse aspektis: noored samastavad ennast tunduvalt vähem inimesega, kes toetab reeglitest kinnipidamist, on tagasihoidlik ja vähenõudlik ning eelistab käituda korrektset ja kombekalt. Noorte väärtushoiakud on seega selgelt rohkem individuaalsusele ja edule suunatud kui 30-aastaste ja vanemate inimeste puhul, mis on selgelt kooskõlas varem läbiviidud empiiriliste väärtusuuringute tulemustega. Veelgi enam, kõrvutades omavahel 15–24- ja 24–29-aastaste vanusegruppi, on vanuse kasvades näha noortele iseloomulike väärtuste (enesesuunamine, stimulatsioon, hedonism, saavutus) asendumist pigem vanemaealistele iseloomulike väärtustega (turvalisus konformsus, kõikehaaravus).

Siiski tuleb mainida, et väärtuserinevused vanusegruppide vahel ei pruugi olla tingitud ainult east – arvestades, et erinevas vanuses inimesed on elanud erinevates sotsiaalsetes, majanduslikes, poliitilistes ja kultuurilistes keskkondades, võib oluline osa väärtuserinevustest olla tingitud erinevatest kogemustest ja sotsialiseerumispraktikast.

4.3. Erinevused noorte väärtustes

On selge, et erinevate noorte väärtusstruktuur on erinev. 15–29-aastaste neidude ja noormeeste hinnangutest ilmneb, et neiud peavad ennast enam loovateks ja uudsete ideede genereerijateks kui noormehed, samuti on nad rohkem avatud üllatustele ja uutele tegevustele. Noormehed seevastu otsivad rohkem seiklusi ja on riskialtimad, samuti väärtustavad nad kõrgemalt rikkust ja materiaalselt aspekti ning huvitaval kombel on nende jaoks tähtsam nii reeglitest kinnipidamine kui endale vähese tähelepanu tõmbamine. Tüdrukute jaoks on olulisem ka eneseületamine – nad näevad ennast enam heasoovlikena ning pooldavad inimestevahelist võrdsust rohkem kui poisid (tabel 1). Kuigi võiks eeldada, et tüdrukud peavad ennast konformsemateks kui poisid, näitab käesolev analüüs pigem vastupidist. Sarnased tulemused pärinevad ka mitmetest varasematest uuringutest (Lilleoja ja Tart 2011, Schwarz ja Rubel 2005, Scott 1984, Gielligen 1982).

Erinevad rahvused ja etnilised grupid jagavad erinevaid identiteete ja väärtusi (Schwartz 2004). Eestis varem läbi viidud uuringud (Lilleoja ja Tart 2011, Taru jt 2008, Saarniit 1998) on näidanud, et mitte-eestlased on eestlastega võrreldes rohkem enesevõimendamisele orienteeritud ning väärtustavad enam saavutusvajadust, võimu ja jõukust. Ka käesolev analüüs kinnitab vene kodukeelega noorte suuremat individuaalset pragmaatilisust eesti emakeelega noortega võrreldes (tabel 1). Lisaks suuremale enesevõimendusele orienteeritusele toob käesolev analüüs välja ka venekeelsete noorte mõnevõrra suurema alalhoidlikkuse – eestikeelsetest vastajatest enam väärtustatakse elu reeglipärasust, tagasihoidlikkust ja teistega sarnastumist. Eesti keelt kõnelevad noored on aga seevastu enam muutustele avatud – otsivad seiklusi, uusi tegevusi ning põnevat elu.

Tabel 1. Noorte alusväärtusi oluliselt mõjutavad sotsiaal-demograafilised tegurid³

Alusväärtus	Sugu	Kodune põhikeel	Majandusliku olukorra hinnang
Enesesuunamine	neiud		saab hästi hakkama
Stimulatsioon		eesti	saab hästi hakkama
Hedonism			saab hästi hakkama
Saavutus		vene	
Turvalisus	neiud	vene	raske
Konformsus	noormehed	vene	raske
Traditsioon	neiud		
Võim	noormehed	vene	
Kõikehõlmavus	neiud		
Heasoovlikkus	neiud	eesti	

Kõrgemat haridustaset peetakse avatust, paindlikkust ja enesesuunamist stimuleerivaks ning turvalisus- ja konformsusvajadust kahandavaks faktoriks (Kohn ja Schooler 1983). Kuna noorte seas on haridustase tugevalt vanusega seotud (eriti 15–24-aastaste seas), siis ei ilmne analüüsis hariduse selget mõju väärtushoiakute kujunemisele ning kõikvõimalikud erisused on pigem seletatavad nooremasse või vanemasse vanuserühma kuulumisega.

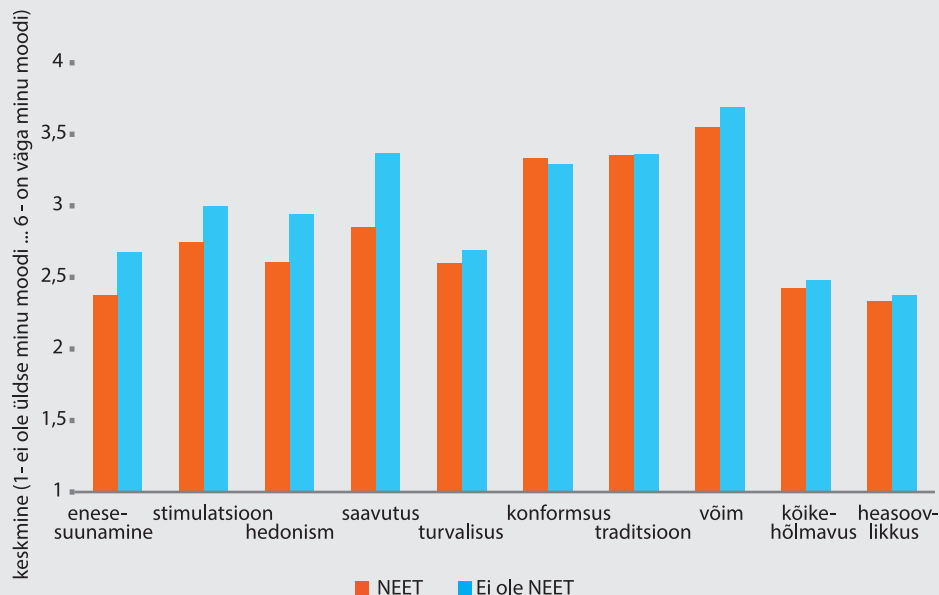
Majanduslikult hästi toime tulevad noored on enam orienteeritud enesesuunamisele, stimulatsioonile ja hedonismile kui noored, kelle majanduslik kindlustatus on madalam (tabel 1). Seega on majanduslikult heal järjel olevad

noored muutustele avatumad, nad otsivad uusi väljakutseid, soovivad teha asju enda moodi, olla vabad ja sõltumatud. Samas soovivad nad põnevat elu, mõnusalt aega veeta ning teha naudingut pakkuvaid asju. Majanduslik kitsikus aga kahandab oluliselt noore võimalusi ning sunnib teda oma soove ja unistusi kärpima.

4.4. Noorte väärtused ja sotsiaalne tõrjutus

Ühiskonnas saavutatud sotsiaalne staatus mõjutab oluliselt inimeste väärtusorientatsiooni – kord saavutatud muutub elu juhtiva printsiibina vähemtähtsaks ning ihaldusväärseks muutuvad juba teised tegurid. Sarnaselt eelmisele peatükile määratleme kasutatava andmestiku võimalustest lähtuvalt sotsiaalselt tõrjututena noori, kes ei õpi ega tööta (NEET-noored). Nad on eemale jäänud

³ Tabelis on välja toodud väärtushoiakute statistiliselt olulised erinevused gruppide vahel. Olulise erinevuse korral on ära märgitud grupp, kus vastav alusväärtus on enam esindatud. Alusväärtuste portreekirjed on toodud käesoleva artikli lisas.

Joonis 3. Alusväärtuste keskmised väärtused NEET-noorte ja töötavate või õppivate noorte lõikes.

Allikas ESS 2004–2010.

nende jaoks kõige olulisematest sotsiaalsetest institutsioonidest. Samuti kinnitab nii eelmises peatükis toodud analüüs kui ka mujal läbi viidud uuringud (Eurofound 2012, MacDonald 2011, 2007, Furlong 2006) seda, et mittetöötavad noored on vähem usaldavad, neil on vähem sotsiaalseid suhteid, nende sissetulek on madalam ning nad on sotsiaalselt vähem kaasatud.

NEET-noorte ja õppivate või töötavate noorte väärtushinnanguid kõrvutades ilmnevad selged erinevused nende saavutuse, hedonismi, stimulatsiooni ja enesesuunamise väärtustes (joonis 3).

NEET-noorte vähesest enesesuunatusest ja tagasihoidlikust saavutusvajadusest annavad tunnistust mitmed noortega läbi viidud intervjuud. NEET-noored näevad ka

ise, et neil jääb aeg-ajalt motiveeritusest ja saavutustele suunatusest puudu.

» Maria (28 a): „Mul oleks vaja, et keegi “tõukaks” mind, motiveeriks mind, et ma midagi alustaksin. Sest on mul selline ebameeldiv joon, millega ma võitlen, kuid sellest ei tule midagi välja... see on saavutada midagi ja peatuda. Ja selleks, et minna ja edasi areneda on vaja mingit stiimulit väljastpoolt. Motivatsioon iseenesest ei aita alati.“

Noorte ootused tuleviku suhtes on väheambitsioonikad. Need on seotud praktiliste ja tavapärase asjadega, mitte nende isikuomaduste ja võimetega.

” Intervjueerija: „Aga kuidas sa näed oma tulevikku?“

Triin (22 a): „No, et mul on pere... ja ma käin tööl, ...elan pereelu, rahulikku. [...] Ma ei kujuta ette, mida täpsemalt sa mõtled, selle küsimuse all?“

Ivo (18 a): „Näiteks, 3 aasta jooksul on mul, noh selle aasta sees on mul plaan tööle minna, 3 aasta jooksul on mul kindel töökoht, mul oleks enda elamine, et mul oleks hea elada, võiks nagu, tüdruk võiks olla, väikest peret nagu looma veel ei hakka.“

Ka noortega tegelevate spetsialistide poolt juhtumiarutelul väljendatud hoiakud NEET-noorte suhtes toovad välja nende vähese iseseisvuse ja mitte eriti loova ellusuhtumise:

” Probleem, on selles, et ta on arg... ta on nii sõltuv. Ta on harjunud tegema, mis talle öeldakse .. tal ei paista endal olevat ühtegi ideed, mida oma eluga ette võtta..“ Väljavõte Juta (18 a) juhtumiarutelust

Samuti ei hinda NEET-noored edukust enda jaoks nii oluliseks kui tavanoores ja väärtustavad mõnusalt aja veetmist, lõbutsemist, põnevat elu ning uute väljakutsete otsimist madalamalt. Siiski tuleb siinkohal arvestada, et analüüsis on Schwartzi poolt väljatöötatud meetodist lähtudes hinnatud keskmist tajutud erinevust NEET-noorte ja tavanoores mina-pildis. Esitatud portreekirjeldused mõeldavad, mil määral noored ennast kirjeldatud portreega samastavad, kuid ei võimalda hinnata, kas ja mil määral noored esitatud portreega sarnaneda soovivad. Seega on täiesti võimalikud juhud, kus noor ei pea ennast kirjeldatud isikuga sarnaseks, kuid soovib temaga sarnane olla.

Sellistest juhtumitest annavad kinnitust ka mõned NEET-noortega läbiviidud intervjuud.

” Priit (25 a): „Püüaks veel rohkem, tahaks veel rohkem erinevaid asju tundma õppida, näha veel rohkem.“

Erinevuste kõrval ilmnevad ka teatud sarnasused – NEET-noorte ja tavanoores hinnangud ei eristu oluliselt konformisuse, heasoovlikkuse, kõikehõlmavuse ning traditsioonide ja turvalisuse suhtes. Selline tulemus on üsna loogiline, kuna konformsus ja traditsioonide järgimine on kõikide noorte jaoks üldiselt kõige vähem olulised väärtused, heasoovlikkust ja kõikehõlmavust peetakse aga kõigi alusväärtuste seas kõige universaalsemateks ja sotsiaalsete gruppide loikes vähemeristuvateks väärtusteks (Schwartz 2006).

4.5. Noorte rahulolu eluga

Eluga rahuolu väljendab inimeste koondhinnangut oma elu erinevatele aspektidele, olles üheks olulisemaks individuaalse elukvaliteedi ja subjektiivse heaolu näitajaks. Seega võib eluga rahulolu ning seda mõjutavate tegurite põhjal teha järeldusi selle kohta, mis on inimeste jaoks oluline ning milline on tema subjektiivne hinnang oma elukvaliteedile. Erinevate uuringute tulemustele tuginedes leiavad Anu Realo ja Henrik Dobewall (2011a), et oma eluga rahulolu hindamisel lähtuvad inimesed sellest, kui palju on nad erinevaid negatiivseid ja positiivseid emotsioone kogunud. Eluga rahulolu mõjutavad paljud erinevad tegurid, mis seostuvad nii inimese sotsiaal-demograafiliste tunnuste (sugu, vanus, haridus, perekonnaseis jne), sissetuleku, tervisliku seisundi ja sotsiaalse staatusega kui ka psühholoogiliste isiksuseomaduste ning väärtustega (Diener 2009, Graham 2009, Dolan jt 2008, Easterlin 2006 jpt). Seega on sotsiaal-demograafiliste tegurite

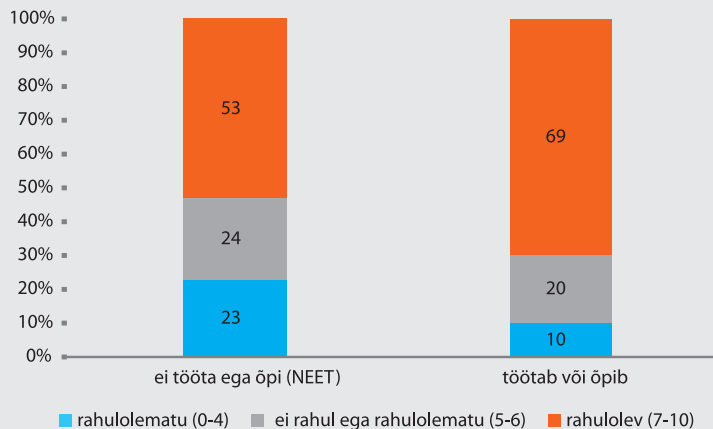
mõju eluga rahulolule seletatav erineva taustaga inimeste erinevate võimalustega positiivseid või negatiivseid emotsioone kogeda, kuna neid ümbritsev keskkond on erinev ning tulenevalt isiksuseomadustest ning väärtustest tõlgendavad nad ka sarnaseid olukordi emotsionaalselt erinevalt.

Vaatamata erinevate uuringute mõneti vastukäivatele tulemustele leitakse siiski, et noorte eluga rahulolu on teiste vanusegruppide taustal veidi kõrgem (Realo ja Dobewall 2011b, Pichler 2006, Ainsaar 2006). Seda seletatakse nii noorte parema tervisega, muretuma eluhoiakuga kui mitmete teiste sotsiaalsete ja psühholoogiliste teguritega. Ka Euroopa Sotsiaaluuringu Eesti andmed näitavad, et 15–29-aastaste noorte eluga rahulolu on 30-aastaste ja vanemate inimestega võrreldes 11-pallisel skaalal ligikaudu ühe skaalapunkti võrra kõrgem (hinnangute keskmised vastavalt 6,95 ja 6,05 palli).

Eelmises peatükis selgus, et mittetöötavate ja mitteõppivate noorte keskmine eluga rahulolu tase on ülejäänud noortega võrreldes tunduvalt madalam. Siiski ei tähenda see seda, et kõik NEET-noored on oma elu suhtes rahulolematud. Joonis 4 näitab, et vaid ligikaudu veerand NEET-noortest ei ole oma eluga rahul, samas on rahul rohkem kui 50% kõigist NEET-noortest. Euroopa Sotsiaaluuringu Eesti andmed näitavad, et rahulolematute NEET-noorte hulka kuuluvad suurema tõenäosusega meessoost, töötud, põhiharidusega ning pigem vanemaealised NEET-noored. Seega võib järeldada, et NEET-staatusega kaasnev madalam eluga rahulolu on pigem omane madalama haridustasemega sotsiaalselt tõrjutud noormeestele, kes on töötud.

Järgmise sammuna vaatasime, milline on subjektiivse materiaalse olukorra hinnangu mõju eluga rahulolule ehk teisisõnu kuivõrd on NEET-noorte eluga rahulolu seotud materiaalse võimalustega. NEET-noored, kes leiavad, et neil on keeruline majanduslikult hakkama saada, on tunduvalt vähem oma eluga rahul kui need noored, kes leiavad, et nad on pigem heal järjel. Kui me võtame arvesse noorte hinnangu oma majanduslikule olukorrale, siis muutub hariduse seos rahuloluga statistiliselt ebaoluliseks. Selline tulemus viitab hariduse ja majandusliku olukorra omavahelisele seotusele – kõrgema haridustasemega kaasneb kõrgem sissetulek ja vastupidi. Mõlemat tegurit korraga arvesse võttes osutub lõppkokkuvõttes olulisemaks eluga rahulolu mõjutajaks majanduslik olukord. Majandusliku olukorra parandamise ja iseseisvumise soovi olulisus, mida tööleasumine võimaldaks, tuleb esile ka NEET-noorte intervjuudest.

”Juta (18 a): „Kui ma saaks tööle, siis oleks ideaalne, siis oleks kõik ideaalne. Ma ei tea, siis ma oleks eluõnnelik. See on ainuke asi, mida ma praegu tahaks, ülejäänud kõik on teisejärguline.“

Joonis 4. 15–29-aastaste NEET-noorte ja töötavate või õppivate noorte jagunemine rahulolutaseme alusel.

Allikas: Euroopa Sotsiaaluuring 2004–2010.

NEET-noortega läbi viidud intervjuud annavad esmapilgul tunnistust suhteliselt kõrgest rahulolutasemest – pea kõik intervjuueeritud andsid oma elule enam-vähem positiivse hinnangu, vaid üks noormees pidas ennast täiesti rahulolematuks ning teine leidis, et ta „pigem ei ole rahul“. Mõlemal juhul oli rahulolematuse põhjus rahapuudus, mis siiski ei viita otsesele vaesusele.

” Intervjuueerija: „Aga kuidas sa hindad enda praegust elu? Oled rahul?“

Raul (29 a): „No ei, hetkel on seis ikka väga s***, raha pole üldse ja hullud võlad on kaelas. Tartu maja müüsin ära, sealt jäin ka täiega kahjumisse, nüüd plekin seda tühja, aga mis teha. Enda jaoks üldse raha pole. Autol ka liising lõppemas, oleks vaja kinni maksta, aga pole kuskilt võtta“.

Intervjuueeritud noorte vastused rahulolu puudutavatele küsimustele olid sageli formaalsed ja napisõnalised, mis võib viidata sellele, et tegemist on mõneti ebamugava teemaga.

” Intervjuueerija: „Kas sa oled oma praeguse olukorraga rahul?“

Juku (16 a): „Jah“.

Intervjuueerija : „Muudaksid sa midagi?“

Juku: „Ei.“

Õige mitmel juhul lähtus noorte rahulolu tõdemusest, et „alati võiks parem olla“ või „on ka hullemaid aegu olnud“. Siinkohal tuleb veel rõhutada, et kuigi NEET-noored hindavad oma eluga rahulolu kvantitatiivsel hinnanguskaalal suhteliselt madalaks, siis oma tõlgenduses annavad nad sellele pigem positiivse tähenduse.

” Intervjuueerija: „Ma annan sulle skaala, võibolla on siis lihtsam öelda. Kui üks on see, et ei ole mitte kohe üldse rahul ja kümme on see, kus sa mitte midagi muuta ei tahaks. Millise numbri sa praegu ütleksid oma tundele?“

Juta (18 a): „Ühest kuni kümneni, jah? Mingi, ... viis äkki. Et läheb hästi, aga võiks paremini minna. Alati võiks paremini minna.“

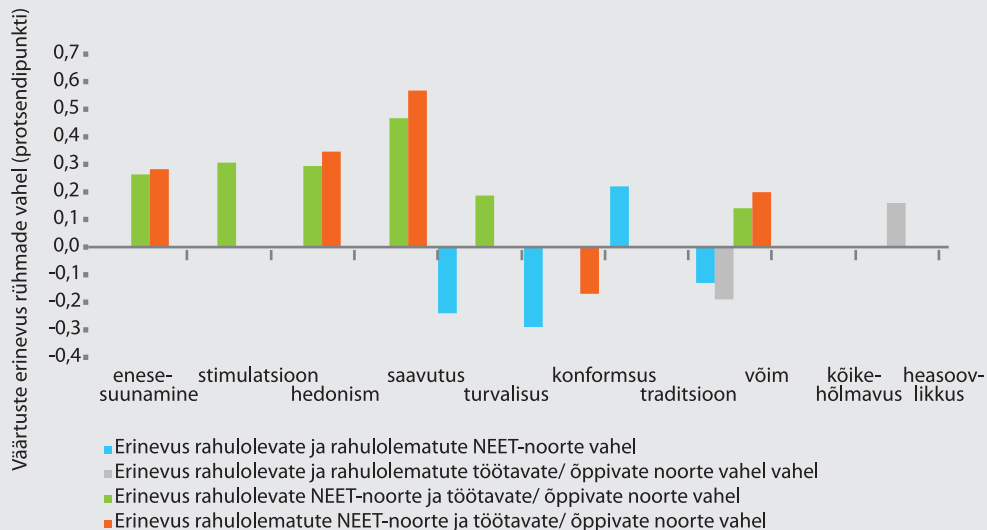
Seega peegeldub NEET-noorte intervjuudest, et eluga rahulolu väljendamine võib olla õpitud reaktsioon anda sotsiaalselt soovitud vastuseid ning vältida (järgnevaid) ebamugavaid küsimusi. Samas võib see anda tunnistust teatavast kohanemisstrateegiast – tuleb tekkinud olukorraga leppida ja kuidagi hakkama saada. Ka NEET-noorte juhtumite arutelul avaldasid spetsialistid mitmel korral nende suhteliselt kõrge rahuloluhinnangu suhtes kahtlust.

” Selline optimism on kuidagi ... pinnapealne [...]. Ta ilmselt ei teadvusta endale ... ta on jäetud sellisesse olukorda ja ta arvab, et see on suhteliselt OK.“ Väljavõte Mari (18 a) juhtumi arutelust

Ühelt poolt on hea, et NEET-noored näevad oma elu positiivsetes toonides ega ole heitunud, teisalt iseloomustab see kohandumist ja olukorraga leppimist, mis omakorda võib piirata kaugemate elusihete seadmist ning oma elujärje eesmärgipärasest parandamist.

4.6. Rahulolu ja väärtused

Tulenevalt kirjeldatud ebakõlast NEET-noorte elukorralduse ja rahuloluhinnangute vahel, vaatame edasises analüüsis, kuidas on tõrjutud ja mittetõrjutud noorte väärtushinnangud ja eluga rahulolu omavahel seotud. Selleks jagasime noored rahuloluhinnangu alusel kahte polaarsesse rühma (rahulolevad – skaalapunktid 6–10

Joonis 5. Väärtushinnangute erinevused sõltuvalt noorte rahulolust ja NEET-staatusest.

Allikas: ESS 2004–2010.

ning rahulolematud – 0–5) ning võrdlesime omavahel alusväärtustele antud hinnangute keskmisi nii eluga rahulolu kui ka NEET-noorte ja töötavate või õppivate noorte lõikes (joonis 5).

Juba esimesest pilgust joonisele on selge, et NEET-noore staatus diferentseerib väärtuste olulisust tunduvalt enam kui rahulolu. Eriti ilmneb see nende väärtuskategoriate puhul, mis on suunatud muutustele avatusele (enese-suunamine, stimulatsioon, hedonism) kui ka saavutusvajaduse ja võimu väärtustamiselt. Eluga rahulolevate ja rahulolematute NEET-noorte väärtused erinevad statistiliselt olulisel määral vaid alalhoidlikkuse (turvalisus, konformsus, traditsioonide järgimine) ning võimu poolest.

Rahulolematud NEET-noored on rahulolevatega võrreldes tunduvalt enam valmis kehtestatud reegleid järgima ega

soovi oma käitumises teistest eristuda. Samuti on nende jaoks oluline elada turvalises ja ohutus keskkonnas ning saada vajadusel riigilt toetust ja abi. Samas ei ole NEET-noorte alalhoidlikkus seotud nende päritoluperekonna jaoks oluliste põhimõtete ja traditsioonide järgimisega – pigem soovitakse perekonnast ja lähedastest distantseeruda.

Intervjuud NEET-noortega töid mitmel korral esile, et ühe lahendusena oma probleemidele näevad nad oma käitumise suuremas kontrollimises ja reguleerimises. Näiteks leidis 18-aastane Kerstin, et just õppimine kindlale rutiinile allutatud internaatkoolis on võimaldanud tal keskhariduse omandada, samuti oli ta kindel, just kuulekus ja kohusetunne aitavad tal realiseerida hetke suurimat unistust – leida töö.

Nagu juba eelnev analüüs näitas, väärtustavad mittetöötavad ja mitteõppivad noored võimu, mis Schwartzi väärtusteooria kohaselt väljendub nii soovis teiste inimeste käitumist kontrollida kui ka olla rikas ja omada palju raha ja kalleid asju. NEET-noorte jaoks on just raha ja rikkuse väärtustamine olulisema tähtsusega kui kontroll teiste inimeste üle.

4.7. Väärtuste mõju noorte käitumisele

Nagu eelnev analüüs näitas, iseloomustab mittetöötavaid ja mitteõppivaid noori ülejäänud noortega võrreldes väiksem orienteeritus muutusele ja saavutusvajadusele sõltumata sellest, kas nad on või ei ole oma eluga rahul; rahulolematute NEET-noorte puhul lisandub sellele suurem alalhoidlikkus. Kuidas võiks selline väärtusorientatsioonide erinevus mõjutada NEET-noorte tegelikku käitumist ning võimalusi elus?

Bardi ja Schwartz (2003) uurisid üliõpilaste väärtusorientatsiooni ja tegeliku käitumise seost. Selleks paluti neil täita nii alusväärtuste küsimustik kui ka hinnata, kui sageli nad küsimustikus kirjeldatud viisil käituvad. Analüüsi tulemusena selgus, et kõige enam langesid väärtushinnangud ja tegelik käitumine kokku stimulatsiooni, hedonismi, turvalisuse, võimu ja konformsuse kategooriates. Üliõpilased, kes väärtustasid stimulatsiooni, vaatasid rohkem põnevus- ja õudusfilme ning sattusid sagedamini tavapäratutesse tegevustesse ja situatsioonidesse; enam konformsust ja turvalisust väärtustavad tudengid aga olid suhtlemises tagasihoidlikumad ning lukustasid sagedamini uksi. Enam võimu väärtustavad noored valivad sagedamini sõpru ja tuttavaid selle järgi, kui palju on neil raha ja kalleid asju. Kõrge saavutusvajadusega noored olid sageli mingi eesmärgi nimel kõvasti pingutanud (näiteks õppinud terve öö eksamik), samuti olid nad sageli täitnud korruga mitmeid erinevaid ülesandeid. Sarnaseid seoseid väärtuste ja käitumiste vahel on korduvalt leitud ka

hilisemates uuringutes (Young ja West 2010. Pozzebon ja Ashton 2009, Torelli ja Kaikati 2009).

Selliste uurimustulemuste kehtivust Eesti NEET-noorte puhul kinnitavad osaliselt eelmises peatükis esitatud analüüsi tulemused, samuti toodi NEET-noorte juhtumite arutelul välja NEET-noorte vähest püsivust erinevatele ülesannetele keskendumisel, vähest suhtlemisjulgust ning uute ja võõraste situatsioonide vältimist.

Shalom Schwartz (2006) on analüüsinud ka väärtushinnangute seost koostöövalmiduse, poliitiliste hoiakute ja osalusega. Tema analüüsi tulemused näitavad, et alalhoidlikkusele orienteeritud inimesed osalevad vähem poliitilistes tegevustes; enam võimu väärtustavatel inimestel on raskem teistega koostööd teha ning konsensuslikele otsustele jõuda.

Kokkuvõte

Käesolev peatükk keskendus küsimusele, millest sõltub NEET-noorte eluga rahulolu ning kuivõrd on see seletatav nende vanuse, haridustaseme, soo või väärtushinnangutega. NEET-noorte seas on rohkem neid, kes ei ole oma eluga rahul, kuid samas ei ole erinevus nende ja mitte-NEET-noorte vahel kuigi suur. Seega vähendab NEET-noore staatus eluga rahulolu, kuid mitte kõigi noorte puhul. Seetõttu analüüsisime, millised on need tegurid, mis NEET-noorte eluga rahulolu mõjutavad. Analüüsis ilmnes, et vähem on oma eluga rahul meessoost, töötud, põhiharidusega ning 25–29-aastased NEET-noored.

Lisaks objektiivsetele staatust kirjeldavatele teguritele võib eluga rahulolu tuleneda ka psühholoogilistest teguritest. Kuidas ja millisel viisil noor ennast teistega võrreldes tajub? Ilmnes, et neljast väärtusedimensioonist on ainult alalhoidlikkus noorte erinevat sotsiaal-demograafilist tausta (vanus, haridus, sugu, hõivestaatus, materiaalne olukord) arvestades eluga rahuloluga statistiliselt

oluliselt seotud: NEET-noored, kes konformsust, traditsioone ja turvalisust enam hindavad, on vähem oma eluga rahul kui NEET-noored, kelle jaoks nimetatud väärtused nii olulised ei ole. Samas tulenevad erisused teiste väärtuskategooriate (muutustele avatus, enesevõimendamine ja eneseületamine) lõikes pigem eeltoodud sotsiaaldemograafiliste tegurite erinevustest ega ole otseselt eluga rahuloluga seotud.

Kokkuvõtliku järelalusena võib esile tuua, et NEET-nooreks olemine on noormeestele pärssivam kui neidudele. Üheks põhjuseks, mida kinnitavad ka läbi viidud intervjuud, võib olla traditsioonilise sooideoloogia järgimine, mille kohaselt on mehe rolliks perekonna majanduslik ülalpidamine. Noormeestele tähendab NEET-staatust lähedastest sõltuvust, mis piirab nende sotsiaalset ja majanduslikku iseseisvumist. Neidudel on ilmselt kergem ülalpeetava rolliga leppida, samuti on tööalase eneseteostuse alternatiiviks perekonna loomine ning laste kaudu enda rolli määratlemine. Teisalt on NEET-noored vähem muutustele avatuks ning enesevõimendamisele orienteeritud kui tavanoores ning see seletab ka NEET-noorte tunduvalt madalamat eluga rahulolu. Samas ei ilmne NEET-noorte rühma sees väärtushinnangute lõikes eluga rahulolu suuri erinevusi.

Tuginedes käesoleva analüüsi tulemustele ja varasematele uuringutele (Diener ja Suh 1997, Ash ja Huebner 2001, Gilman ja Huebner 2003) võib siinkohal kokkuvõttes mõõnda, et elusündmused kujundavad noore väärtushinnanguid ja eluga rahulolu olulisel määral. Õpingute katkestamine või suutmatust tööd leida sunnivad noori oma seniseid väärtushinnanguid korrigeerima, millega kaasneb ka subjektiivse heaolu kahanemine. Negatiivsete elusündmuste mõju eluga rahulolule ja väärtusorientatsioonile ei avaldu kohe, vaid pigem pikema aja jooksul. Seega võib arvata, et just pikemaajalised ja/või korduvad mittetöötamise ja -õppimise perioodid kahandavad noorte rahulolu ja enesehinnangut ning suurendavad kultuurilise tõrjutuse

riski. Muutunud väärtuspilt ja alanenud enesehinnang võib süvendada noore passiivsust ja usaldamatust pakutava abi ja toetuse suhtes, mis lõppkokkuvõttes muudab NEET-noorte probleemidega tegelemise keerukaks ja üsna sageli vähe tõhusaks. Sageli ei piisa noort ümbritseva keskkonna muutmisest. Tunnustatud Briti noorte- ja noorsootöönõustaja Paul Oginsky (2008) sõnul tuleb muuta noore suhtumist ümbritsevasse keskkonda ning mis veel olulisem – suhtumist iseendasse. Suhtumine iseendasse on määratletav kolme küsimuse kaudu: 1) Kes ma olen? 2) Kuidas ma olen teiste inimestega/noortega seotud? ning 3) Millised on minu võimed? (Oginsky 2006). Seega võib väita, et rahulolematute ja kultuuriliselt tõrjutud NEET-noorte probleemide lahendamine eeldab usaldusväärset ja võrdset suhtel põhinevat nõustamist, mis aitab noorel selgusele jõuda iseendas, oma võimetes ja võimalustes ning edasistes eluplaanides ja -sihtides.

Kasutatud kirjandus

Ainsaar, M. (2006). Regional differences of happiness and satisfaction. Servinski, M., Kivilaid, M. (Eds.). *Cities and Rural Municipalities in Figures 2006*. Tallinn: Statistics Estonia, 114–118.

Ash, C., Huebner, E.S. (2001). Environmental events and life satisfaction reports of adolescents. *Social Psychology International*, Vol. 22, pp. 320–336.

Bynner, J., Parsons, S. (2002). Social exclusion and the transition from school to work: the case of young people not in education, employment, or training (NEET). *Journal of Vocational Behavior*, Vol. 60, pp. 289–309.

Diener, E. (2009). Introduction of the science of well-being: Reviews and theoretical articles by Ed Diener. In: Diener, E. (Ed.). *The science of well-being: The collected works of Ed Diener*. Dordrecht, New York: Springer, pp. 1–10.

- Diener, E., Suh, E. M. (1997). Measuring quality of life: Economic, social and subjective indicators. *Social Indicators Research*, Vol. 40, pp. 189–216.
- Dolan, P., Peasgood, T., White, M. (2008). Do we really know what makes us happy? A review of economic literature on the factors associated with subjective well-being. *Journal of Economic Psychology*, Vol. 29, pp. 94–122.
- Easterlin, R. A. (2006). Life cycle happiness and its sources. Intersections of psychology, economics and demography. *Journal of Economic Psychology*, Vol. 27, pp. 463–482.
- Eurofound (2012). *NEETs – Young people not in employment, education or training: Characteristics, costs and policy responses in Europe*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Furlong, A. (2006). Not a very NEET solution. *Work, Employment and Society*, 20 (3), pp. 553–569.
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Gilman, R., Huebner, S. E. (2003). A review of life satisfaction research with children and adolescents. *School Psychology Quarterly*, Vol. 18, pp. 192–205.
- Glen, N. D. (1974). Aging and conservatism. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 415, pp. 176–186.
- Graham, C. (2009). *Happiness Around the World, the paradox of happy peasants and miserable millionaires*. Oxford: Oxford University Press.
- Inglehart, R. (1997). *Modernization and postmodernization*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Kohn, M.L., & Schooler, C. (1983). *Work and personality*. Norwood, NJ: Ablex.
- Kronauer, M. (1998). Social exclusion and the „underclass“: New concepts for the analysis of poverty. In: Andreß, H.-J. (Ed.) *Empirical Poverty Research in a Comparative Perspective*. Aldershot: Ashgate, pp. 51–75.
- Lilleoja, L. (2012). Sünnikohortide alusväärtused ja nende muutumine nullindate Eestis. Aarelaid-Tart, A. ja Kannike, A. (Toim.). *Nullindate kultuur II: põlvkondlikud pihtimused*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 247–266.
- Lilleoja, L, Tart, I. (2011). Estonian Basic Value Structures. In: Tart, Indrek (Ed.). *Basic Human Values in Estonia and Baltic Sea Countries*. Tartu: Tartu University Press, pp. 39–62.
- MacDonald, R. (2011). Youth transitions, unemployment and underemployment: Plus ça change, plus c'est la même chose? *Journal of Sociology*, 47, pp. 427–444.
- MacDonald, R. (1997). *Youth, the „Underclass“ and Social Exclusion*. London, Routledge.
- Oginsky, P. (2006). *The transition to adulthood*. <http://conservativehome.blogs.com/platform/2006/12/paul-oginsky-th.html> (19.02.2013).
- Oginsky, P. (2008). *The 8 Steps of Effective NEET Support*. <http://www.dkhlegacytrust.org/uploads/Introduction%20to%20working%20with%20disengaged%20young%20people-%20The%208%20Steps%20of%20Effective%20NEET%20Support.doc>. (11.02.2013).
- Pichler, F. (2006). Subjective quality of life of young Europeans. Feeling happy, but who knows why? *Social Indicators Research*, Vol. 75, pp. 419–444.
- Pozzebon, J. A., Ashton, M. C. (2009). Personality and Values as Predictors of Self- and Peer-Reported Behavior. *Journal of Individual Differences*, Vol. 30, 3, pp. 122–129.
- Realo, A., Dobewall, H. (2011a). Vanus, töötus ja eluga rahulolu Eestis, Lätis, Soomes ning Rootsis. Lauristin, M. (Toim.) *Eesti Inimarengu Aruanne 2010/2011. Inimarengu*

- Balti rajad: Muutuste kaks aastakümnet. Tallinn: AS Eesti Ajalehed, lk 87–90.
- Realo, A., Dobewall, H. (2011b). Does life satisfaction change with age? A Comparison of Estonia, Finland, Latvia, and Sweden. *Journal of Research in Personality*, Vol. 45, pp. 297–308.
- Saarniit, J. (1998). Postsotsialistlike väärtuste teooria põhijooni: Eesti noorsoo longituud- ja kordusuuringuste tulemuste üldistus. Kenkmann, P. ja Saarniit, J. (toim). *Põlvkonnad muutuvad ajas*. Tartu: TÜ Kirjastus, lk 45–81.
- Schwartz, S. H. (2006). Basic human values: Theory, measurement, and applications. *Revue française de sociologie*, 42, pp. 249–288.
- Schwartz, S. H. (2004). Mapping and interpreting cultural differences around the world. In: Vinken, H., Soeters, J., Ester, P. (Eds.) *Comparing Cultures, Dimensions of Culture in a Comparative Perspective*. Leiden: Brill, pp. 23–47.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theory and empirical tests in 20 countries. In: Zanna, M. (Ed.), *Advances in experimental social psychology*, Vol. 25, New York: Academic Press, pp. 1–65.
- Schwartz, S. H., Bardi, A. (1997). Influences of adaptation to communist rule on value priorities in Eastern Europe. *Political Psychology*, 18, pp. 385–410.
- Schwartz, S. H., Rubel, T. (2005). Sex differences in value priorities: Cross-cultural and multimethod studies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89, pp. 1010–1028.
- Scott, J. (1988). Deconstructing equality vs. difference: On the uses of post-structuralist theory. *Feminist Studies*, 14, pp. 33–50.
- Tart, I. (2008). Alusväärtused Eestis – lõimumise ressurss? Ainsaar, M., Kutsar, D. (Toim). Eesti Euroopa võrdlustes. Sotsiaalministeeriumi toimetised 3/ 2008. Tallinn: Sotsiaalministeerium, lk. 101–112.
- Taru, M., Rämmer, A., Roosalu, T., Reiska, E. (2008). *Tallinna õppurite haridus- ja tööväärtused. Uuringu aruanne*. Tallinn: Eesti Noorsoo Instituut.
- Torelli, C. J., Kaikati, A. M. (2009). Values as predictors of judgments and behaviors: The role of abstract and concrete mindsets. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol 96, 1, pp. 231–247.
- Veroff, J. Reuman, D., Feld, S. (1984). Motives in American men and women across the adult life span. *Developmental Psychology*, 20, pp. 1142–1158.
- Young, R., West. P. (2010). Do ‘good values’ lead to ‘good’ health-behaviours? Longitudinal associations between young people’s values and later substance-use. *BMC Public Health*, Vol. 10, 165, pp. 1–12.

Lisa 1. Euroopa Sotsiaaluuringu väärtusküsimuste ploki portreeküsimused ja nende paigutamine Shalom Schwartzi väärtusteooria väärtustüüpidesse ja -dimensioonidesse

Väärtus-dimensioon	Väärtus-tüüp	Küsimus (skaala 1 – väga minu moodi ... 6 – pole üldse minu moodi)
Muutustele avatus	Enese-suunamine	Talle on oluline tulla välja uudsete ideedega ja olla loov. Talle meeldib teha asju omal, ainulaadsel viisil.
		Tema jaoks on oluline ise oma tegevuste üle otsustada. Talle meeldib olla vaba ja teistest mitte sõltuda.
	Stimulatsioon	Talle meeldivad üllatused ja ta otsib alati uusi tegevusi. Tema arvates on oluline tegeleda elu jooksul paljude erinevate asjadega.
		Ta otsib seiklusi ja talle meeldib riskeerida. Ta tahab elada põnevat elu.
Enese-võimendamine	Hedonism	Talle on oluline mõnusalts aega veeta. Talle meeldib endale midagi erilist lubada.
		Ta otsib mistahes võimalust, et lõbutseks. Talle on oluline teha asju, mis talle naudingut pakuvad.
	Saavutus	Tema jaoks on väga oluline näidata teistele oma oskusi ja võimeid. Ta tahab, et inimesed imetleksid seda, mida ta teeb.
		Talle on tähtis olla väga edukas. Ta loodab, et inimesed tunnustavad tema saavutusi.
	Võim	Tema jaoks on oluline olla rikas. Ta tahab, et tal oleks palju raha ja kalleid asju.
		Talle on oluline, et teised inimesed kuuletuksid talle. Ta tahab, et inimesed teeksid seda, mida ta neile ütleb.
Alalhoidlikkus	Turvalisus	Talle on oluline elada turvalises ümbruses. Ta väldib kõike, mis võiks teda ohustada.
		Talle on oluline, et valitsus tagab tema turvalisuse kõikide ohtude puhul. Ta tahab, et riik oleks tugev ja suudaks kaitsta oma kodanikke.
	Traditsioon	Traditsioonid on tema jaoks olulised. Ta püüab järgida usulisi traditsioone ja kombeid, mis kanduvad peres põlvest põlve edasi.
	Konformsus	Ta usub, et inimesed peaksid tegema seda, mida neil kästakse. Ta arvab, et inimesed peaksid reeglitest kinni pidama ka siis, kui keegi neid ei jälgi.
		Tema jaoks on oluline olla tagasihoidlik ja vähenõudlik. Ta püüab endale mitte tähelepanu tõmmata.
		Tema jaoks on oluline alati korralikult (kombekalt) käituda. Ta püüab vältida tegevusi, mida teised võiksid pidada sobimatuks.
Enese-ületamine	Heasoovlikkus	Tema jaoks on väga oluline aidata inimesi enda ümber. Ta tahab nende heaolu eest hoolt kanda.
		Tema jaoks on oluline olla oma sõpradele ustav. Ta tahab pühenduda oma lähedastele inimestele.
	Kõike-hõlmavus	Ta peab oluliseks, et kõiki inimesi maailmas koheldaks võrdselt. Tema arvates peaksid kõikidel inimestel olema elus võrdsed võimalused.
		Tema jaoks on oluline ära kuulata endast erinevate inimeste arvamusi. Isegi kui ta nendega nõus ei ole, tahab ta nendest siiski aru saada.
		Ta on sügavalt veendunud, et inimesed peaksid loodust hoidma. Looduse eest hoolt kanda on tema jaoks väga oluline.

5

NOORTE ÕIGUSTE TAGAMINE KAASAMISE KAUDU

Pirjo Turk

Sissejuhatus

Laste ja noorte osalemisega seotud õiguste tagamine mängib sotsiaalse tõrjutuse vähendamisel tähtsat rolli. Sotsiaalse kaasatuse üks peamisi põhimõtteid on osalemine ning lapsed ja noored puutuvad iga päev kokku erinevatesse rühmadesse sobitumise ja liitumisega (Ridge 2006). Viimasel ajal on üha enam rõhutatud, et laste ja noorte hääl peab olema ühiskonnas kuuldav ja arvesse võetud ning lapsed ja noored peavad neid puudutavate otsuste tegemisse kaasatud olema, seda erinevatel tasanditel alates perekonnast kuni kõrgemate otsustusprotsessideni (Lister 2008). ÜRO lapse õiguste konventsioon, mille on ratifitseerinud pea kõik Euroopa riigid ja millega Eesti liitus 1991. aastal, sätestab, et lapsel on õigus oma seisukohale igas teda puudutavas küsimuses ning samuti õigus ärakuulamisele ja arvesse võtmisele lähtuvalt lapse east ja küpsusest. Ka Eesti noorsootöö seadus ja noorsootöö strateegia aastateks 2006–2013 sätestavad põhimõtte, mille kohaselt tuleb noori neid endid puudutavatesse otsustusprotsessidesse kaasata. Samuti toob Euroopa noortevaldkonna uuendatud koostööraamistik

välja, et noorte ja noorteorganisatsioonidega tuleb arendada struktuurset dialoogi, et noori puudutavad otsused vastaksid noorte ootustele. Seega on noorte erinevatel tasanditel kaasamisest saanud noorte autonoomiaga seotud õiguste tagamise üks olulisi eesmärke.

Käesolev artikkel käsitleb Eesti noorte, osaluse ja autonoomiaga seotud õiguste tagamist ning annab ülevaate ühelt poolt sellest, kuidas on noortel võimalik oma häält erinevatel tasanditel kuuldavaks teha, kuid teiselt poolt ka sellest, milline on Eesti täiskasvanud elanikkonna suhtumine noorte kaasamisse. Noorte õiguste tagamiseks ei piisa sellest, kui erinevad noori ja nende õigusi puudutavad seadused noori vaid subjektidena käsitlevad. Tähtis on, et kogu ühiskond suhtuks lastesse ja noortesse kui indiviididesse, kes on vanemaks saades üha rohkem võimelised enda eest otsustama ja neid puudutavates küsimustes kaasa rääkima. Seetõttu on oluline teada, kuidas toimib kaasamine pere tasandil, kuidas suhtutakse noorte kaasamisse koolides ning ka kogukonna tasandil.

Artikli esimene peatükk kirjeldab, milline on ühiskonna üldine hoiak noorte kaasamise suhtes erinevate tasandite otsustusprotsessidesse. Edasi vaadeldakse, milline on suhtumine siis, kui noored ütlevad sõna sekka neid endid ja oma perekonda puudutavates küsimustes. Kaasatus koolielu puudutavatesse küsimustesse sõltub aga ka sellest, kui hästi noor end koolikeskkonnas tunneb ja millised on sealsed võimusuhted. Seetõttu on koolielu puudutavas peatükis lisaks noorte võimalustele koolielus arvamust avaldada käsitletud ka koolikiusamist. Eelviimane peatükk annab ülevaate hoiakutest ja kogemustest seoses noorte arvamuse arvestamisega kogukonda puudutavates küsimustes. Pärast monitooringu osalusõigust puudutavate küsimuste ülevaadet on kokkuvõttes toodud järeldused, kui hästi on Eestis noorte õigused kaasamise kaudu tagatud.

Artikkel tugineb aastatel 2011–2012 läbi viidud „Lapse õiguste ja vanemluse monitooringu“ tulemustele. Monitooringu eesmärk oli kaardistada Eesti ühiskonna teadlikkust noorte õigustega seotud küsimustest ning analüüsida noorte kasvatamise ning vanemluse toetamisega seotud hoiakuid ja probleeme arvestades nii noorte kui ka täiskasvanute perspektiivi. Uuring käsitles ühelt poolt hoiakuid noorte õiguste suhtes, kuid teisalt küsiti ka konkreetsemalt erinevate olukordade kohta, et näha, kuivõrd on noorte õigused igapäevaelus tagatud. Monitooring oli andmete kogumise viisi poolest märkimisväärne ja mõnevõrra harukordne, kuna nii täiskasvanutele kui ka noortele esitatud küsimuste sisu oli võimalikult ühesugune, kuid sõnastuse puhul oli eesmärgiks see, et küsimused toimiksid sihtrühmade vastavat spetsiifikat arvestades adekvaatsete mõõteriistadena. Selline andmete kogumise viis toetas sihti saada võimalikult hea ülevaade sellest, millised on Eesti noorte ja täiskasvanute hoiakud, teadlikkus ja kogemused seoses noorte õiguste, nende kasvatamise ja vanemluse toetamisega. Turu-uuringute AS-i korraldatava omnibuss-uuringu raames käsitleti 1000 inimest vanuses 15–74. Poliitikauuringute Keskuse Praxis poolt läbi viidud noorte ankeetküsitlusele vastas kokku 999 noort 4.–12. klassist

üle kogu Eesti. Kuigi uuringus „Lapse õiguste ja vanemluse monitooring“ käsitleti 10–18-aastaste sihtrühma lastena, on järgnevas artiklis seda vanuserühma käsitletud noortena. Kuivõrd käesolev artiklikogumik käsitleb noori ning vastavalt noorsootöö seadusele (§ 3, RT I 2010, 44, 262), on noor 7–26-aastane isik, saab artiklis käsitletavat vanuserühma 10–18 nimetada noorteks.

5.1. Noorte õigused ja kaasamine

Landsown (1994, viidanud Taylor *et al.* 2001) on jaganud ÜRO lapse õiguste konventsioonis toodud õigused sisu järgi kolme kategooriasse. Need on hoolitsusega seotud õigused, kaitsega seotud õigused ning autonoomia ja osalemisega seotud õigused. Viimasena mainitud õigused ehk osalemisega seotud õigused hõlmavad kodaniku- ja poliitilisi õigusi, nt sõna-, mõtte-, südametunnistuse vabadust, õigust avaldada arvamust, omada juurdepääsu informatsioonile, moodustada ühinguid ja rahumeelselt koguneda jt õiguseid. Esimesed kaks kategooriat ehk lapse hoolitsuse ja kaitsmisega seotud õigused on seni laste ja noorte õiguste tagamisel domineerinud ning osalusega seotud õigused on jäänud pigem tagaplaanile (Landsdown 2010, Johnny 2006). Õigupoolest käsitleti enne ÜRO lapse õiguste konventsiooni vastuvõtmist 1989. aastal erinevates seadusandlikes dokumentides lapsi pigem objekti, mitte subjektina (Kutsar 2012). Seega teeb autonoomia ja osalemisega seotud õiguste kategooria konventsiooni erilisel oluliseks just lapse ja noore kui õigusi kandva subjekti tunnustamise seisukohalt.

Miks on aga noorte kaasamisest hakatud viimasel ajal üha rohkem rääkima ning mis kasu toob see noortele ja ühiskonnale? Põhjuseid on mitmeid. Esiteks on see üks noore kui indiviidi heaolu tagamise eeldus, kuna noortel on rohkem võimalusi end puudutavates asjades arvamust avaldada. Teiseks on võimalik tänu laste ja noorte kuulamisele ja nendega arvestamisele tagada parem lastekaitseüsteem, kuna lapsed ja noored saavad ise täpsustada, mis on

nende hinnangul nende „parimates huvides“ ja millised on nende vajadused (Lockyer 2008, James ja James 2004, Howe ja Covell 2005, Lansdown 2005). Sageli rõhutatakse ka seda, et osaluse abil valmistatakse ette tulevasi aktiivseid kodanikke (Howe ja Covell 2005) ning harjutatakse täiskasvanuks olemist, kuna kompetentsust ja aktiivsust arendatakse praktiliste kogemuste kaudu lapse ja noorena – need ei teki täisealiseks saades iseenesest (Lister 2008, James ja James 2008). Vähem tähtis pole ka arusaam, et noortega arvestamine ja nende osalus on kooskõlas demokraatia põhiprintsiipidega, kuna see peab silmas ka noorte kui sotsiaalse grupi arvamust (vt nt Howe ja Covell 2005, Mason et al. 2005, Lockyer 2003, Dahlberg et al. 1999).

Noorte kaasamise kaudu nende õiguste tagamine sõltub nii laiemast kultuurilisest, sotsiaalsest kui ka poliitilisest kontekstist. Nii näiteks on väga tõenäoline, et totalitaarsetes ja demokraatlikes riikides on osalusõigusel erinev tähendus (Percy-Smith ja Thomas 2010). Lapse ja noore autonoomia ja osalemisega seotud õigused on paremini tagatud ühiskondades, kus on nt demokraatlike ja kaasavate praktikate kogemus, kus tähelepanu pööratakse erinevate sotsiaalsete gruppide võrdsetele õigustele ning kus on arenenud kodanikuühiskond jms tingimused (Lansdown 2010). Sellest tulenevalt võib järeldada, et Eesti ühiskonnal on laste ja noorte õiguste tagamiseks üpris head eeldused. Ka seadusandlus peab laste ja noorte osalusõiguste toimimist toetama ning ühe hea näitena võib tuua noorsootöö seaduse §-s 9 (RT I 2010, 44, 262) sätestatud tingimused valla- või linnavolikogu juurde noortevolikogude moodustamiseks.

5.2. Üldine hoiak noorte kaasamise suhtes

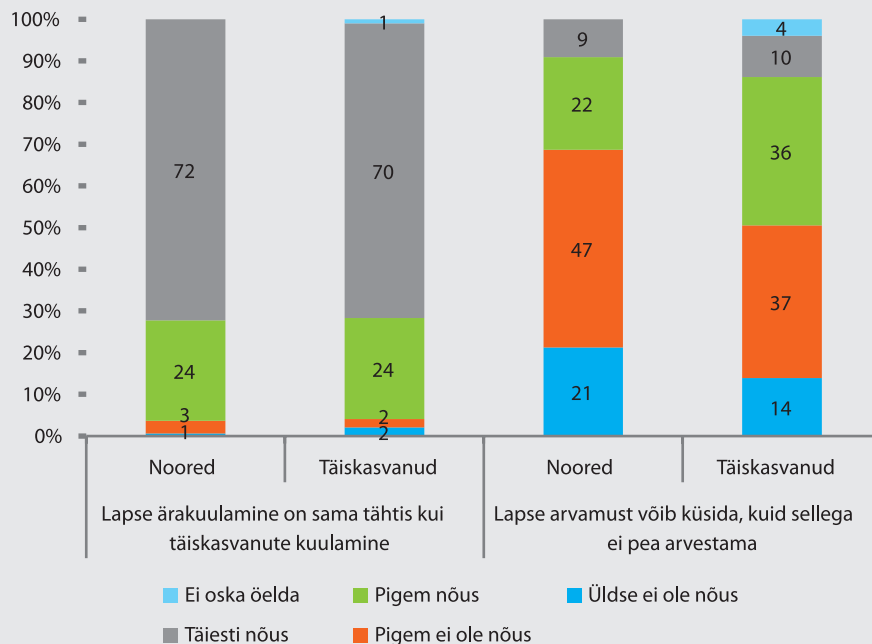
Nagu sissejuhatusest lugeda võis, sõltub noore kaasamise ja osalemisega seotud õiguste tagamine paljudest erinevatest teguritest. Äärmiselt oluline on see, et nii lapsevanemad kui ka teised täiskasvanud ühiskonnaliikmed suhtuksid lastesse ja noortesse kui kompetentsesse

indiviididesse, hinnates lapse ja noore vaateid vastavalt tema vanusele ja küpsusele. Kirjanduse põhjal võib öelda, et ühiskonnas võib noortega seoses valitseda ühel ajal mitmesuguseid arusaamu (Meyer 2007, Harper et al. 2010, Johnny 2006). Nii võivad noored olla ebaküpsed, haavataavad, vastutustundetud või kompetentsed (Goldson 1997, Scraton 2005). Suhtumine nooresse kui kompetentsesse isikusse aitab noore õiguste, ennekõike autonoomiaga seotud õiguste tagamisele ja kaitstusele kõige paremini kaasa. Monitooringust selgus, et nii noored kui ka täiskasvanud kujutlevad noort haavatava ja kaitset vajavana ning samas kompetentse ja taibukana. Viimasena nimetatud suhtumine noortesse annab hea eelduse selleks, et noore õigused oleksid Eesti ühiskonnas hästi tagatud.

Samuti oleneb noore õiguste tagamine sellest, kui teadlik on ühiskond noore õigustest. Nii on näiteks levinud arusaam noore õigustest kui olukorrast, kus noortele antakse õigused ehk piiramatut vabadust ning ühtlasi võetakse täiskasvanutelt *igasuguste* piirangute seadmise õigus ja autoriteet (vt Hill et al. 2004, Godwin 2011). Selline väärarusaam on levinud ka Eesti ühiskonnas (Suvi 2009). Oluline on aga hoopis mõista, et laste ja noorte õigused on inimõigused, mis kaitsevad laste ja noorte huve ja vajadusi ning õigustega kaasnevad ka kohustused. Oma õiguste kasutamise ja iseseisva tegutsemisega noor õpibki, mida tähendab oma valikute ja otsuste tegemine, nende tagajärjed ja vastutus.

Et saada teada, milline on Eesti ühiskonna valmisolek kaasata noori erinevatesse otsustesse ja ühiskonnaellu, küsiti „Lapse õiguste ja vanemluse monitooringus“ nii noorte kui ka täiskasvanute käest, kuivõrd nad nõustuvad väitega „lapse ärakuulamine on sama tähtis kui täiskasvanute kuulamine“.

Üldiselt on Eesti elanikkond seda meelt, et lapse ärakuulamine on sama tähtis kui täiskasvanute kuulamine. Täiskasvanutest nõustus selle väitega täielikult 70% ning noorte seas oli samamoodi vastanute osakaal isegi suurem (72%). Lisaks oli mõlemast grupist peaaegu veerand

Joonis 1. Kui mõtlete laste käest arvamuse küsimise peale, siis kui võrd te nende väidetega nõustute? (%)

(24%) selle väitega pigem nõus. Samas väite puhul „lapse arvamust võib küsida, kuid sellega ei pea arvestama“ nii üksmeelsed ei oldud ning ka noorte ja täiskasvanute arvamused ei ühtinud. Täiskasvanutest oli selle väitega täiesti või pigem nõus 46%, noortest aga 31%. Täiskasvanud olid sagedamini seisukohal, et lapse arvamusega ei pea tingimata arvestama. (vt ka Joonis 1)

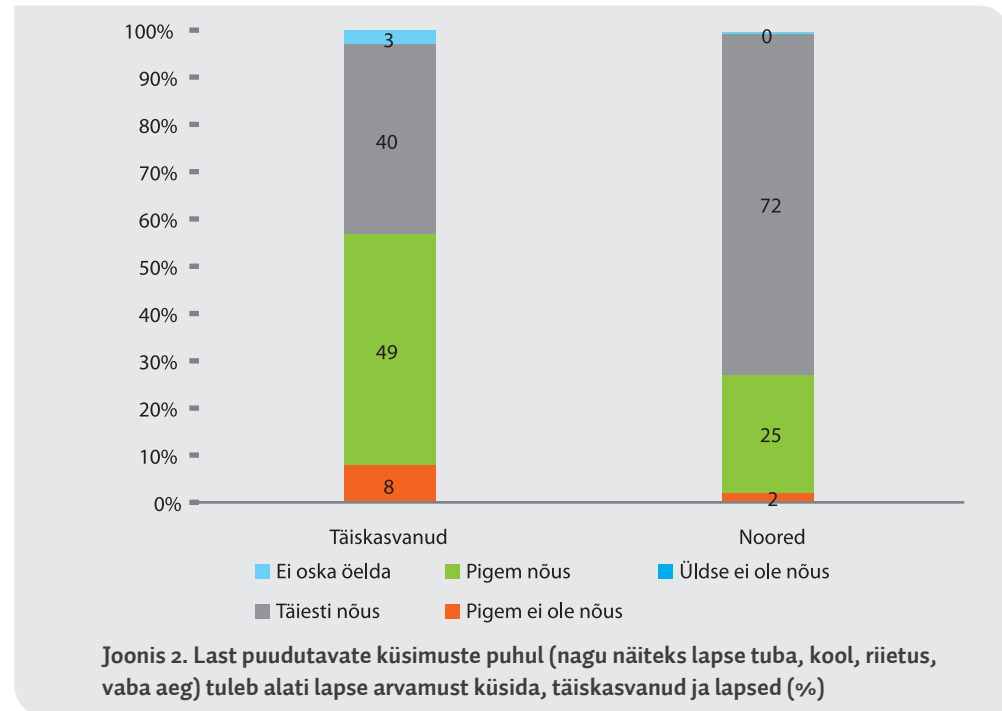
Monitooringus uuriti 10–18-aastaste noorte käest ka seda, kuidas nad tajuvad oma vanemate suhtumist sellesse, kui nad ise otsuseid teevad. Enam kui kolmveerand (78%) noortest oli täiesti või pigem nõus sellega, et vanemad suhtuvad sellesse hästi, kui noor ise otsuseid teeb. Samas nõustus enamal või vähemal määral (vastates täiesti või pigem nõus) 67% noortest, et vanemad nõuavad noorte käest vastuvaidlematut sõnakuulamist.

Seega tundsid monitooringu raames küsitletud noored, et lapsevanemad soovivad iseseisvate otsuste tegemist, kuid teisalt nõuavad nad vastuvaidlematut sõnakuulamist. Siinkohal tuleb arvesse võtta, et olukorrad on erinevad ja sellest tingitult võivad ka lapsevanemate reaktsioonid situatsioonist oleneda.

5.3. Noori puudutavad küsimused

Monitooringus analüüsiti ka hoiakuid ja noorte kogemusi seoses erinevates valdkondades arvamuse avaldamisega. Nii noortelt kui täiskasvanutelt küsiti, kui võrd on nad nõus, et noori endid, noore perekonda, kooli ja ühiskonda laiemalt puudutavates küsimustes on tarvis küsida noore arvamust. Samuti pidid noored andma hinnangu sellele,

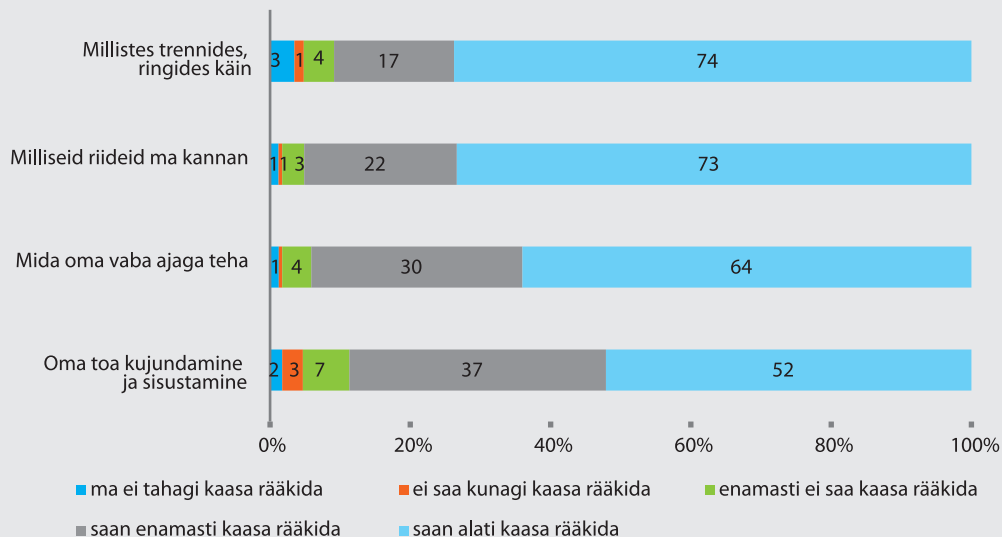
kui sageli nad tegelikult nendes otsustes kaasa saavad rääkida või kas nad seda üldse soovivad.

Nii täiskasvanutelt kui ka noortelt küsiti, kuivõrd nad nõustuvad sellega, et noorte arvamust tuleks küsida neid ennast iga päev puudutavates küsimustes (nagu näiteks tuba, kool, riietus ja vaba aeg). Kuigi nii täiskasvanute kui noorte arvamused olid selle küsimuse puhul soosivad, tuleb märkida, et täiskasvanud kahtlesid siiski enam kui noored. Peaaegu pooled (49%) täiskasvanutest valis vastusvariandi „pigem nõus“, samas kui 72% noortest olid täiesti nõus, et noort puudutavate küsimuste puhul tuleb alati tema enda arvamust küsida. Seega võib järeldada, et noored neid endid puudutavate küsimuste puhul noorte arvamuse küsimist kindlameelsemalt oma õigusena (vt ka Joonis 2).

ÜRO lapse õiguste konventsioonis¹ on sätestatud lapse õigus puhkusele ja jõudeajale, mida ta saab kasutada mänguks ja meelelahutuslikuks tegevuseks. Erinevad uuringud (vt nt Darbyshire 2007, Ginsburg 2007) on aga näidanud, et noored tajuvad üha rohkem ajapuudust ja survet tegeleda liialt paljude asjadega (ing *overbooked childhood*). Survet avaldavad lapsevanemad ja pidev ettevalmistus tulevikuks võib aga takistada „siin ja praegu“ noor olemist. Üleorganiseeritus ja vähene vaba aeg võivad piirata noore arengut ja heaolu, mille tulemuseks võib olla stress ja depressioon ning üldine halb tervislik seisund (Ginsburg 2007). Seetõttu uuriti ka monitoorings, kuivõrd saavad noored ise oma vaba aja² üle otsus-

¹ Lapse õiguste konventsioon, artikkel 31

² Vaba aeg oli küsitluses defineeritud kui aeg, mil laps ei käi koolis või lasteaias ega tegele õppimisega

Joonis 3. Kui sageli teevad neid otsuseid su vanemad või keegi teine ja kui sageli saad sa ise nendes küsimustes kaasa rääkida? Noored (%)

tada ning kui õigeks peab lapsevanem, et tema kujundab oma lapse vaba aega.

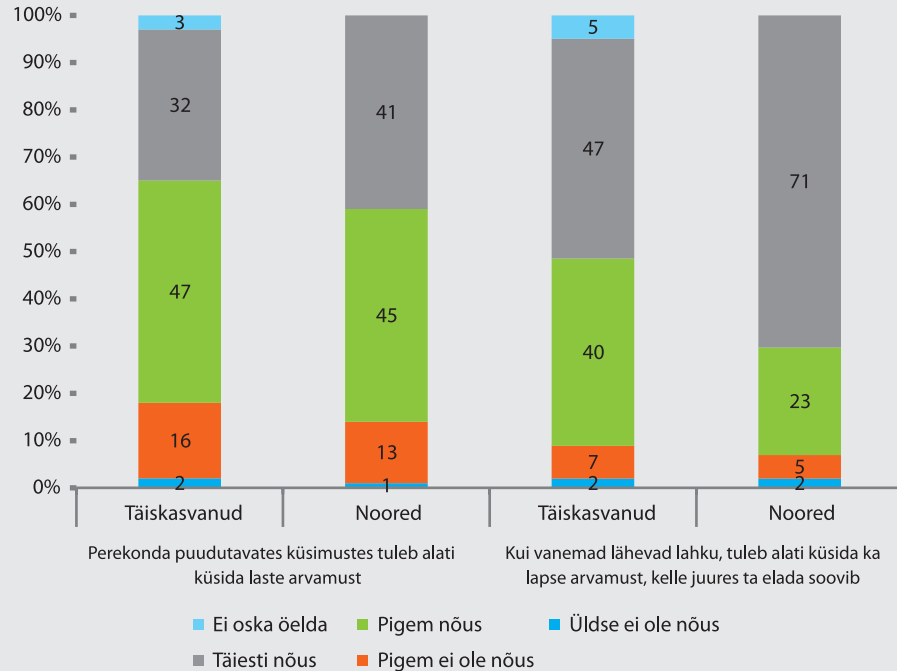
Uuringu tulemused näitavad, et 67% täiskasvanud elanikkonnast oli täiesti või pigem nõus sellega, et noor peaks saama ise otsustada, mida ta oma vaba aja teeb. Samas on märkimisväärne, et iga neljas täiskasvanu (ehk 25%) ei nõustunud, et noor peaks saama ise oma vaba aja üle otsustada.

Monitooringus said koolinoored ka hinnata, kui sageli nad saavad kaasa rääkida selles, millistes trennides ja ringides nad käivad, milliseid riideid nad kannavad, mida oma vaba aja teevad, kuidas oma tuba kujundavad ja sisustavad. Kui vaatlesime noorte kogemusi seoses otsustega, mis nende igapäevaelu puudutavad, siis vastas suurem osa noortest, et nad saavad nendes otsustes kaasa rääkida. Kõige enam ehk 95% noortest saab alati või enamasti oma riide valimisel kaasa rääkida. Peaaegu sama palju

ehk 94% noortest sai kaasa rääkida selles, mida oma vaba aja teha. Oma toa sisustuse suhtes oli võimalus alati või enamasti kaasa rääkida 89%-l noortest. Seega võib öelda, et enamasti arvestavad täiskasvanud noorte arvamusega igapäevaeluga seotud otsuste puhul (vt ka Joonis 3).

5.4. Perekonda puudutavad küsimused

Noortelt ja täiskasvanutelt sooviti ka teada saada, kas nende meelest tuleb perekonda puudutavate küsimuste puhul noore arvamust küsida. Siinkohal toodi perekonda puudutavate olukordade näidetena elukoha valik, puhkuseplaanid, elukorraldus ja kodused reeglid. Täiskasvanutest oli 79% ning noortest 86% täiesti või pigem nõus sellega, et tervet perekonda puudutavate küsimuste puhul tuleb alati noore arvamust küsida. Eelmises peatükis käsitletud küsimustega (mis puudutasid otseselt noore igapäevaelu) võrreldes oli perekonda puudutavate küsimuste

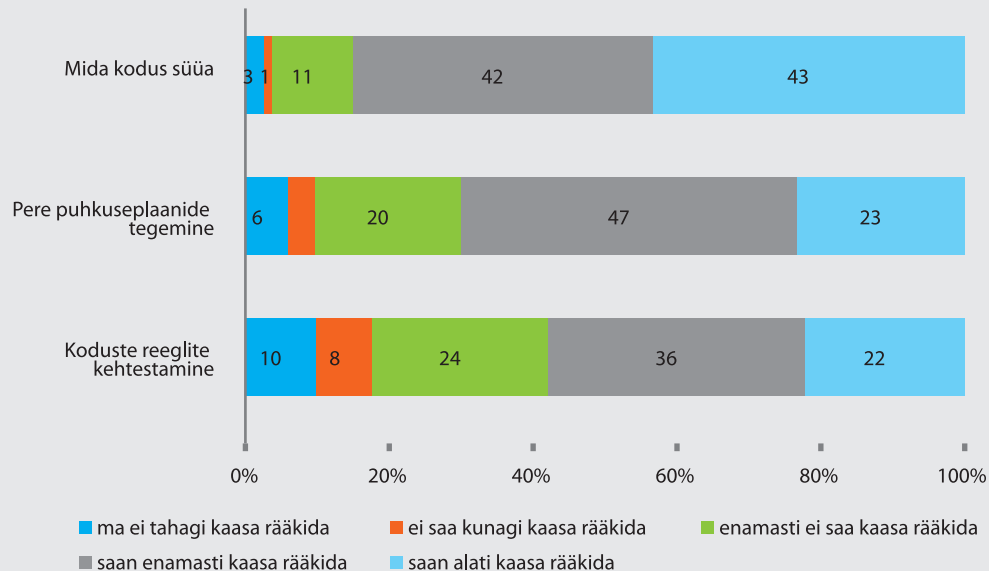
Joonis 4. Kui sa mõtled laste käest arvamuse küsimise peale, siis kuivõrd sa nõustud nende väidetega? Noored ja täiskasvanud (%)

puhul rohkem neid, kes ei nõustunud, et tervet perekonda puudutavate küsimuste puhul tuleb alati noore arvamust küsida (täiskasvanutest ei nõustunud sellega 18% ning lastest 14%).

Lapsel on õigus mõlemale vanemale ning vanemate lahus mõjutab paraku alati kogu perekonda. Eestis võib probleeme olla sellega, et tagada lapsele õigus mõlemale vanemale juhul, kui vanemad elavad lahus (nt Hansson 2007). Eurobaromeetri (2009) üleeuroopaline lapse õiguste uuring tõi välja, et perekondade lagunemisel on laste ja noorte jaoks oluline kaasa rääkida neis küsimustes, mis puudutavad neid endid ja nende suhet vanema-

tega. Seetõttu uuriti nii noortelt kui ka täiskasvanutelt, kas vanemate lahusel tuleks noortelt küsida, kumma vanema juures ta soovib elada. Valdav enamus Eesti elanikest leiab, et sellise peresündmuse korral on tarvis ka lapse käest küsida, kelle juures ta elada soovib; ainult 9% täiskasvanutest ja 7% noortest ei ole sellega üldse või pigem nõus (vt ka Joonis 4).

Ülalkirjeldatud perekonda puudutavad küsimused käsitlesid hoiakuid. Monitooringus uuriti noortelt ka seda, kuivõrd nad konkreetses perekonda ja kodust elu puudutavates olukordades kaasa rääkida saavad. Nii said noored hinnata, kui sageli on nad kaasatud otsustesse, mis

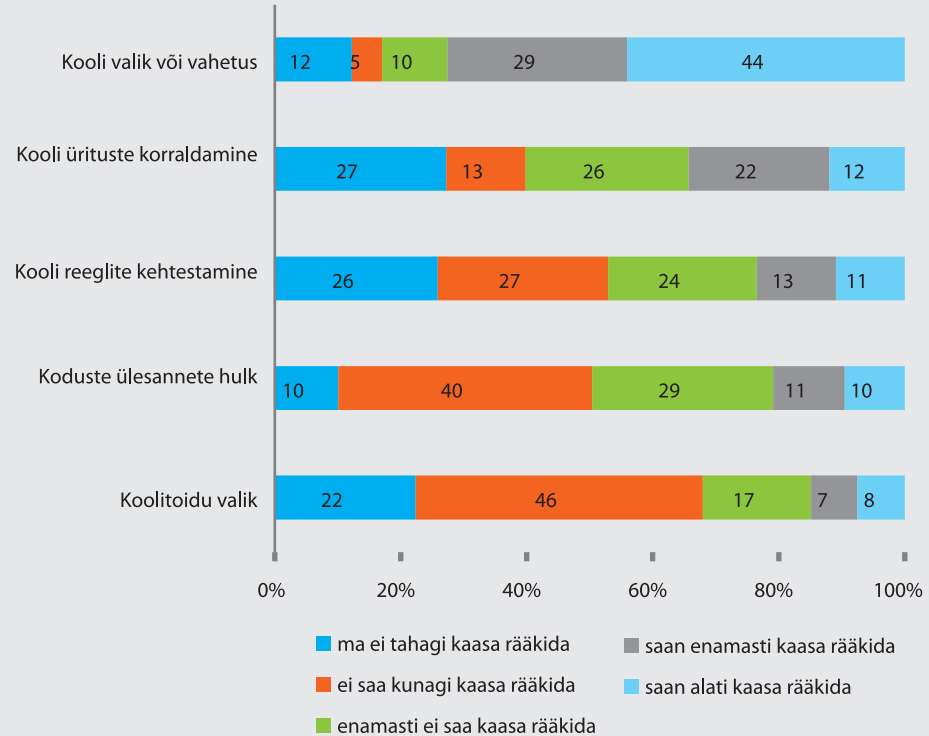
Joonis 5. Perekonda puudutavad küsimused: kui sageli teevad neid otsuseid su vanemad või keegi teine ja kui sageli saad sa ise nendes küsimustes kaasa rääkida? Noored (%)

puudutavad kodust söögivalikut, pere puhkuseplaanide tegemist või koduste reeglite kehtestamist. Kuigi noorte arvamus küsimist kogu perekonda puudutavates küsimustes soositi, näitasid küsitlustulemused, et konkreetsemate olukordade puhul on noorte kogemused mõnevõrra tagasihoidlikumad. 85% saab alati või enamasti koduse toiduvaliku teemadel kaasa rääkida. Teisel kohal on puhkuseplaanide tegemine, mille otsustamisprotsessi on alati või enamasti kaasatud 70% noortest, samas kui 24% ehk peaaegu iga neljas ei saa enamasti või mitte kunagi selle valiku puhul sõna sekka öelda. Koduste reeglite kehtestamises saab kaasa rääkida kõige väiksem osa noori: peaaegu kolmandik (32%) ei saa kunagi või enamasti koduste reeglite kehtestamise puhul oma arvamust avaldada. Lisaks leiab iga kümnes noor, et ta ei soovigi koduste reeglite kehtestamises kaasa rääkida (vt ka Joonis 5).

5.5. Koolielu puudutavad küsimused

Nii nagu perekonda puudutavate küsimuste puhul, soositakse ka koolielu puudutavates küsimustes noorte arvamus küsimist. Valdav enamik küsitletuist on nõus, et noored peaksid saama koolielu puudutavates küsimustes kaasa rääkida. Noortest on sellega täiesti või pigem nõus 81% ning täiskasvanutest 86%. Tähelepanuväärne on aga, et noortest pole sellega nõus peaaegu viiendik ehk 19%, täiskasvanutest 8%.

Kui noortele toodi näiteid konkreetsematest koolis kaasmist peegeldavatest olukordadest ja paluti hinnata, kui võrd nad on saanud oma arvamust avaldada kooli valiku või vahetamise, kooli ürituste korraldamise, kooli reeglite kehtestamise, koduste ülesannete hulga või koolitoidu valiku puhul, siis ei saanud tulemuste põhjal väita, et

Joonis 6. Koolielu puudutavad küsimused. Kui sageli teevad neid otsuseid sinu vanemad või keegi teine ja kui sageli saad sa ise nendes küsimustes kaasa rääkida? Noored (%)

noorte kaasamine koolielu puudutavate küsimuste lahendamisse oleks igapäevane praktika.

Loetletud küsimustest olid noored saanud kõige enam otsustada kooli valiku ja kooli vahetamise teemal. 73% noortest tõdes, et nad on saanud selles küsimuses enamasti või alati kaasa rääkida. Samas tuleb siin arvesse võtta, et kooli vahetamine on perekonda ja noort isiklikult puudutav küsimus ning nagu varem ka selgus, saavad noored perekonnas tehtavate otsuste puhul rohkem sõna sekka öelda kui koolis tehtavates otsustes. Seega

on selle valiku esilekerkimine loogiline. Teistes küsimustes, mis eeldaksid kooli tasandil koos teiste õpilastega arvamuse avaldamist, on noori oluliselt vähem kaasatud. Kooli ürituste korraldamise puhul saab alati või enamasti oma arvamust avaldada 34%, kooli reeglite kehtestamises 24%, koduste ülesannete hulga määramisel 21% ning koolitoidu valikul vaid 15% noortest (vt ka Joonis 6).

Koolielu puudutavate küsimuste puhul on samas tähelepanuväärne, et väga paljud noored ei soovigi neil teemadel kaasa rääkida. Nii ei soovi kooli ürituste korraldamisse

sekkuda 27%, kooli reeglite kehtestamisse 26% ning koolitoidu valikusse 22% noortest. Koduste ülesannete hulga kohta ei taha oma arvamust avaldada iga kümnes noor (10%). Samas on see ka küsimus, milles noored kõige vähem sõna sekka öelda saavad – 69% ei saa kunagi või enamasti sellel teemal kaasa rääkida. Sellised tulemused võivad viidata olukorrale, kus võimusuhted on niivõrd iseenesestmõistetavad ja noored ei kujutagi ette, et neil võiks siin sõnaõigust olla. Koolis valitsevatele võimusuhtele ning sellele, et noorte omavahelised suhted võivad olla vastandlikud, viitavad ka monitooringu tulemused, mis näitasid, et suur osa noori on tundnud, et õpetajad käituvad nendega ebaõiglaselt. Samuti on peaaegu pooled noored (46%) vähemalt korra koolis kiusamist kogenud, 7% noortest on pideva kiusamise ohvrid. Koolikiusamise ohvrid kannatavad sageli madala enesehinnangu, sotsiaalse tõrjutuse, allaheitlikkuse ja kehvade sotsiaalsete oskuste all (Van der Wal, M. F. et al 2003). Seega võib arvata, et koolikiusamise all kannatavad noored on ka vähem altid erinevate koolielu puudutavate küsimuste puhul oma arvamust avaldama ning julgevad vähem oma õiguste eest seista.

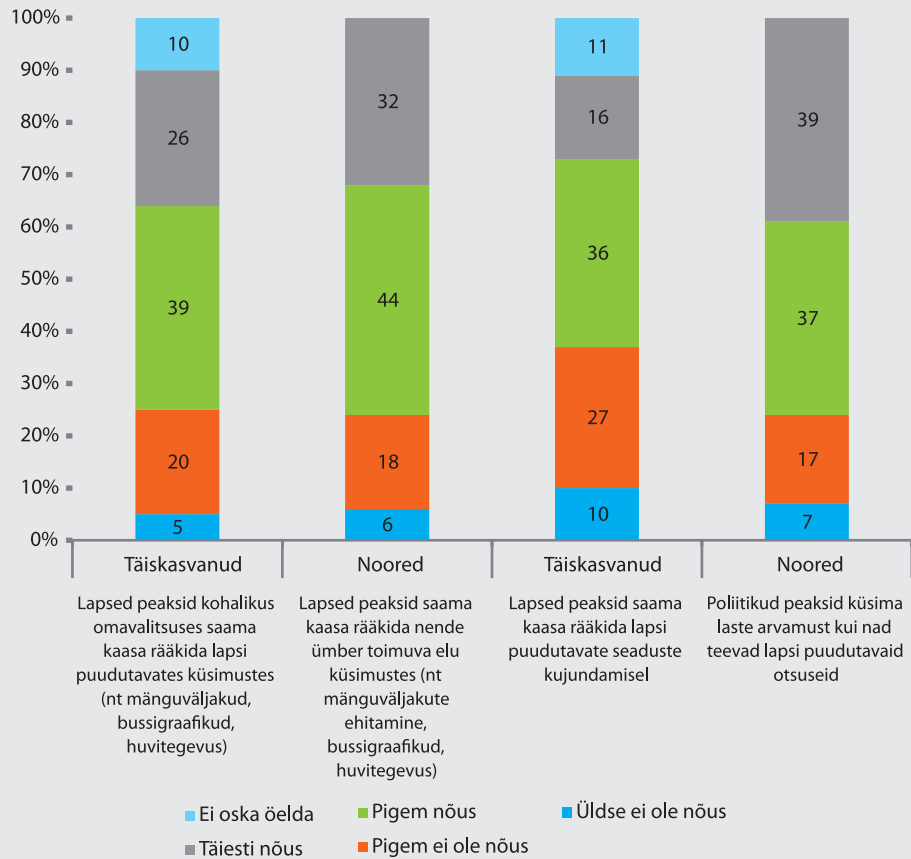
5.6. Kogukonda ja ühiskonda puudutavad küsimused

Seoses noorte kaasamisega neid puudutavatesse otsustesse erinevatel tasanditel uuriti monitooringus veel seda, kui palju peaksid noored saama kaasa rääkida kogukonda ja ühiskonda puudutavates küsimustes. Teiste ülalkirjeldatud kaasärääkimist puudutavate küsimustega võrreldes nõustuti siin kõige vähem sellega, et noored peaksid saama ka erinevates ühiskondlikes küsimustes arvamust avaldada. Kuigi 65% täiskasvanutest soosis seda, polnud iga neljas täiskasvanu (25%) pigem või üldse nõus, et kohalikud omavalitsused peaksid kaasama noori otsustus-

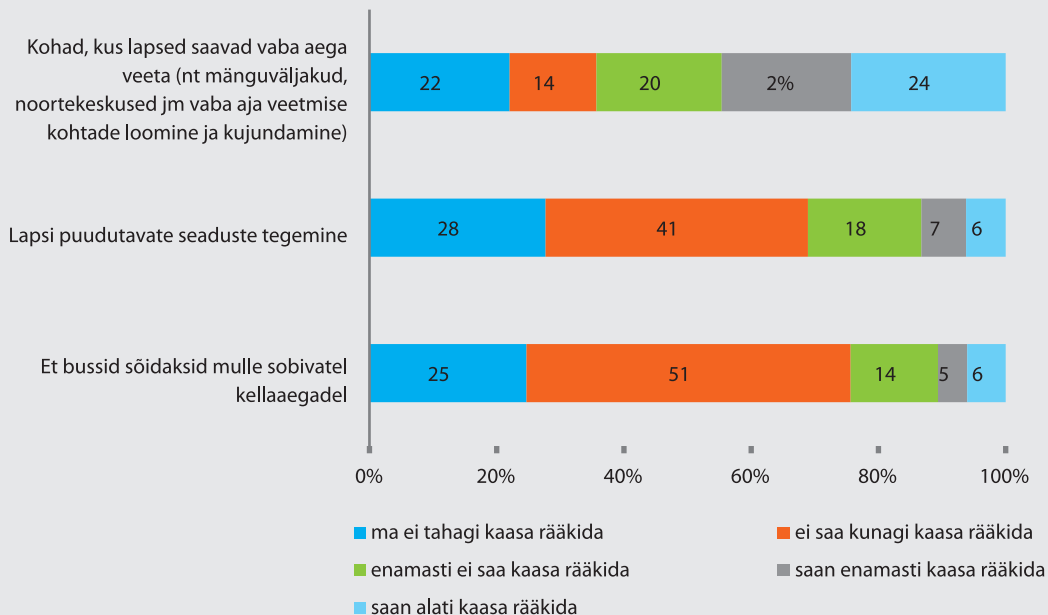
protsessidesse, mis noori endid puudutavad (nt mänguväljakud, bussigraafikud, huvitegevus). Noorte käest küsiti sama küsimus mõneti lihtsamast sõnastuses ning selgus, et kolmveerand noortest (76%) oli täiesti või pigem nõus, et noored peaksid saama nende ümber toimuva elu küsimustes kaasa rääkida. Samas ei nõustunud pigem või üldse selle väitega peaaegu iga neljas (24%) noor. Veel vähem peeti vajalikuks noorte kaasamist seaduste kujundamisse. 37% täiskasvanutest ei olnud üldse või pigem nõus sellega, et noori peaks neid puudutavate seaduste kujundamisse kaasama. Jällegi mõnevõrra lihtsustatumalt küsiti noorte käest, kas poliitikud peaksid enne noori puudutavate otsuste tegemist nende arvamust küsima ning 24% ei olnud sellega üldse või pigem mitte nõus (vt ka Joonis 7).

Seega kuigi suurem osa inimesi on nõus, et ka laiemal tasandil võiks noorte arvamust küsida, oli suhteliselt suur ka nende osakaal, kes ei pea noorte arvamuse küsimist vajalikuks. Kui aga vaadata, kui palju noored tegelikult erinevates otsustes kaasa rääkida saavad, siis on pilt teine. Noori puudutavate seaduste tegemisel saab noorte sõnul neist alati või enamasti kaasa rääkida 13%. Samas ütles 28% noortest, et nad ei tahagi selles küsimuses oma arvamust avaldada.

Bussigraafikute koostamisel oli enda sõnul 11% noortest saanud sõna sekka öelda. Neljandik noortest aga vastas, et nad ei soovigi busside sõiduplaanide teemal kaasa rääkida. Mõnevõrra rohkem on noored saanud arvamust avaldada seoses otsustega, mis puudutavad nende vaba aja veetmise kohti. 44% noortest vastas, et nad saavad alati või enamasti selles küsimuses kaasa rääkida. Siinkohal aga võisid noored küsimust erinevalt mõista ning on tõenäoline, et nooremad tõlgendasid seda küsimust isiklike valikute küsimusena ja andsid hinnangu sellele, kas nad saavad oma arvamust avaldada selle kohta, kus nad vaba aega veedavad.

Joonis 7. Laste käest arvamuse küsimine: kogukonda ja ühiskondlikku elukorraldust puudutavad küsimused, noored ja täiskasvanud (%)

Joonis 8. Ühiskonda puudutavad küsimused. Kui sageli teevad neid otsuseid sinu vanemad või keegi teine ja kui sageli saad sa ise nendes küsimustes kaasa rääkida? Noored (%)

Kokkuvõte

Euroopa Nõukogu sotsiaalse sidususe strateegias on öeldud, et „sidus ühiskond koosneb üksteist toetavatest vabadest inimestest, kes saavutavad oma ühiseid eesmärke demokraatlikult“. Euroopas on sotsiaalse tõrjutuse ja vaesuse leevendamiseks võetud kasutusele erinevad meetmed, millega noorte sotsiaalset kaasatust suurendada. Arvestades, et sotsiaalse kaasatuse üks peamisi põhimõtteid on osalemine (Ridge 2006), tähendab see, et lapsi ja noori tuleb võimalikult varakult (kuid eakohaselt) erinevatesse otsustusprotsessidesse kaasata. Eelnevaga antigi põgus ülevaade sellest, milline on Eesti elanikkonna hoiak noorte kaasamisse ja kuivõrd see tegelikkuses kajastub.

Üldiselt on Eesti elanikkond seda meelt, et noore ärakuulamine on sama tähtis kui täiskasvanute kuulamine. Monitooringu tulemused näitavad aga, et konkreetsemate küsimuste ja näidete puhul ei väljendu selline kaasav hoiak alati tegudes. Eesti noorte arvamust küsitakse ja arvestatakse kõige rohkem kodus ja neid endid puudutavates küsimustes, pisut vähem aga kogu perekonda puudutavates küsimustes. Erinevate institutsioonide tasandil on noorte kaasamine otsustusprotsessidesse vähem levinud. Nii selgus, et noortel on koolielu puudutavates küsimustes ja ühiskondlikul tasandil noori hõlmavates küsimustes vähe kaasaráákimisvõimalusi. Sellised tulemused võivad viidata sellele, et noorte jaoks on võimusuhted koolis niivõrd iseenesestmõistetavad, et noored ei kujutagi ette, et võiksid neis erinevates koolielu puudutavates teemades kaasotsustajateks olla. Monitooringust selgus muuhulgas ka, et noored on koolis erinevatel tasanditel ebaõiglust ja kiusamist kogunud. Sellised tulemused viitavad aga sellele, et koolikeskkond ei ole alati kõigi noorte jaoks sõbralik. Vastandlikud suhted võivad noortes pingeid tekitada ning sotsiaalset tõrjutust soodustada. Seega on

koolikeskkonnas oluline, et õpetajate õpetamis- ja kasvatusteetodid ei oleks autoritaarsed, vaid pigem autoriteet- sed ja kaasavad. Samuti on kõige tähtsam koolikiusamise minimeerimine, kuna noorte omavahelised võimusuhted võivad pärssida kiusatavate noorte võimalusi koolielus kaasa rääkida.

Kuigi üldised hoiakud nii noorte kui täiskasvanute hulgas soosivad noorte kaasamist, ei ole noorte endi aktiivsus ja huvi teatud küsimustes kuigi suur. Monitooringu tulemused näitasid, et mida vähem mingis olukorras tehtavad otsused noort otseselt mõjutasid (näiteks noori puudutavate seaduste tegemine), seda väiksem oli ka noorte huvi kaasa rääkida. Seega tunnetavad küll noored oma õigust otsustusprotsessidesse kaasatud olla, kuid neile ei anta sageli selleks võimalust. Teisalt ei tunne nad ka selleks kohustust.

Kogukonda ja ühiskonda puudutavates küsimustes olid Eesti noored kõige vähem saanud kaasa rääkida. Noorte õiguste tagamine ja osalemise kindlustamine on kooskõlas demokraatia põhiprintsiipidega. Kuigi Eestis on noortevolikogud seadustatud, ei osata noorte panust võib-olla veel piisavalt väärtustada ja kasutada. See võib tuleneda sellest, et Eesti on alles areneva demokraatiaga noor riik, vanemate põlvkondade kasvatusmeetodid on aga olnud pigem autoritaarsed ning lapsi ja noori mitte kaasavad (Vermulst, A.A. et al 1991). Seetõttu on mõistetav, et laste ja noorte kaasamine erinevatesse kogukonda ja ühiskonda puudutavatesse otsustesse on mõnevõrra uus idee.

Noorte osaluse ja kaasamise suurendamiseks on vaja parandada noorte kaasamise võimalusi ja ka nende oskusi vastavalt eagrupidle ära kasutada. Samuti on tähtis tegeleda noorte sooviga ja oskusega enda ümber toimivasse aktiivselt sekkuda.

Kasutatud kirjandus:

Dahlberg, G., Moss, P., Pence, A. R. (1999) *Beyond Quality in Early Childhood Education and Care: Postmodern Perspectives*. London – Philadelphia, PA: Falmer Press.

Darbyshire, P. (2007) 'Childhood': are reports of its death greatly exaggerated?, *Journal of Child Health Care* 11(2), 85-97.

Haridus- ja Teadusministeerium, Noortepoliitika „Noorsootöö strateegia 2006-2013“. Tartu 2006 <http://www.hm.ee/index.php?popup=download&id=7156>

European Commission (2009) *The Rights of the Child. Analytical report. Flash Eurobarometer No 273*. http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_273_en.pdf (12.10.2011).

Ginsburg, K. R. (2007) *The Importance of Play in Promoting Healthy Child Development and Maintaining Strong Parent-Child Bonds*, *Pediatrics* 119(1), 182-191.

Godwin, S. (2011) *Children's Oppression, Rights, and Liberation*, *Northwestern Interdisciplinary Law Review* 4(1), 247-302.

Goldson, B. (1997) 'Childhood': An Introduction to Historical and Theoretical Analyses, teoses Scraton, P. (toim.) 'Childhood' in 'Crisis?'. London: UCL Press.

Hansson, L. (2007) *Lahutusjärgsed pered tänaasel perekonnaaastikul*, *Haridus* 5-6, 37-40.

Harper, C., Jones, N., Tincati, C. (2010) *Opportunities and challenges in promoting policy- and*

practice-relevant knowledge on child rights. Working Paper 318. Overseas Development Institute. <http://www.odi.org.uk/resources/docs/6050.pdf> (18.11.2011).

Hill, M., Davis, J., Prout, A., Tisdall, K. (2004) *Moving the Participation Agenda Forward*, *Children and Society* 18(2), 77-96.

Howe, R. B., Covell, K. (2005) *Empowering Children: Children's Rights Education as a Pathway to Citizenship*. Toronto – Buffalo: University of Toronto Press.

James, A., James, A. L. (2004) *Constructing Childhood: Theory, Policy and Social Practice*. London: Palgrave Macmillan.

James, A., James, A. L. (2008) *Key Concepts in Childhood Studies*. SAGE key concepts. Los Angeles, California – London: Sage Publications Ltd.

Johnny, L. (2006) *Reconceptualising childhood: Children's rights and youth participation in schools*, *International Education Journal* 7(1), 17-25.

Karu, M., Turk, P., Biin, H., Suvi, H. (2012a) *Lapse õiguste ja vanemluse monitooring. Kirjanduse ülevaade ja metoodika aruanne*. Poliitikauuringute Keskus Praxis.

Karu, M.; Turk, P.; Suvi, H.; Biin, H. (2012b). *Lapse õiguste ja vanemluse monitooring. Laste ja täiskasvanute küsitluse kokkuvõte*. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis.

Karu, M.; Turk, P.; Suvi, H.; Biin, H. (2012c) *Lapse õiguste ja vanemluse monitooring. Laste küsitlus*. Poliitikauuringute Keskus Praxis.

Kutsar, D (2012) *Laps ja lapsepõlv ühiskonnas. Ettekanne Lapse õiguste ja vanemluse monitooringu esitlusel 1.juunil 2012. aastal Tallinnas*. http://lasteombudsman.ee/sites/default/files/IMCE/laps_ja_lapsepolv_uhiskonnas..dagmar.kutsar.pdf

Landsown, G. (1994) *Children's Rights*, raamatus B. Mayall (toim.) *Children's Childhoods: Observed and Experienced*. London: Falmer Press. lk 33-44. viidatud Taylor et al. 2011 kaudu.

- Lansdown, G. (2005) Children's welfare and children's rights, teoses Hendrick, H. (toim.) *Child Welfare and Social Policy: An Essential Reader*. Bristol, UK: The Polity Press.
- Lansdown, G. (2010) The realisation of children's participation rights: critical reflections, teoses Percy-Smith, B., Thomas, N. (toim.) *A Handbook of Children and Young People's Participation. Perspectives from Theory and Practice*. London - New York: Routledge.
- Lister, R. (2008) Unpacking children's citizenship, teoses Invernizzi, A., Williams, J. M. (toim.) *Children and Citizenship*. Los Angeles: Sage Publications Ltd.
- Lockyer, A. (2003) The political status of children and young people, teoses Lockyer, A., Crick, B. R., Annette, J. (toim.) *Education for Democratic Citizenship: Issues of Theory and Practice*. Aldershot – Hants, England; Burlington, VT: Ashgate Publishing.
- Lockyer, A. (2008) Education for citizenship: Children as citizens and political literacy, teoses Invernizzi, A., Williams, J. M. (toim.) *Children and Citizenship*. Los Angeles: Sage Publications Ltd.
- Mason, J., Fattore, T., Sidoti, C. (2005) Working seriously towards new partnerships: An introduction, teoses Mason, J., Fattore, T. (toim.) *Children Taken Seriously: In Theory, Policy and Practice*. London – Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Meyer, A. (2007) The Moral Rhetoric of Childhood, *Childhood* 14(1), 85-104.
- Noorsootöö seadus. Vastu võetud 17.06.2010. a seadusega (RT I 2010, 44, 262), jõustunud 01.09.2010. a.
- Percy-Smith, B., Thomas, N. (2010) Conclusion: Emerging themes and new directions, teoses Percy-Smith, B., Thomas, N. (toim.) *A Handbook of Children and Young People's Participation. Perspectives from Theory and Practice*. London – New York: Routledge.
- Scraton, P. (2005) Whose 'Childhood'? What 'Crisis'?, teoses Jenks, C. (toim.) *Childhood. Critical Concepts in Sociology III*. Abingdon: Routledge.
- Suvi, H. (2009) Lapse subjektsuse ja objektsuse esitamise ajakirjanduses Postimehe näitel. Magistritöö. Tartu Ülikool, sotsiaalteaduskond, sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut.
- Tess, R. (2006) *Childhood poverty: a barrier to social participation and inclusion*. Teoses Tisdall, K., Davis, J., ja Hill, M. *Children, young people and social inclusion: Participation for what?* Policy Press Scholarship Online: March 2012
- Van der Wal, M. F., De Wit, C. A. M., & Hirasing, R. A. (2003) Psychosocial health among young victims and offenders of direct and indirect bullying. *Pediatrics*, 111, 1312–1317.
- Vermulst, A. A., de Brock, A. J. L. L., and van Zutphen, R. A. H. *Transmission of parenting across generations*. Teoses P. K. Smith (toimet.), *The psychology of grandparenthood: An international perspective* (pp. 100-122). London: Routledge.
- ÜRO Lapse Õiguste Konventsioon, vastu võetud 26.09.1991 <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016>

6

NOORSOOTÖÖ ROLL NOORTE SOTSIAALSE KAASATUSE SUURENDAMISEL

Ülly Enn

Sissejuhatus

Belgia noorsoouurija professor Filip Coussée on öelnud, et kaasaegse noorsootöö paradoks seisneb selles, et see on võtnud oma missiooniks aktiivsete ühiskonnaliikmete kujundamise, kuid jääb ise seejuures kättesaamatuks neile noortele, kes on ühiskonnaelust eemale tõrjutud (Verschelden, Coussée jt 2010, lk 151). Graeme Tiffany, mobiilse noorsootöö eestkõneleja Suurbritanniast tõdeb, et nii näeme noorsootööpraktikas sageli hoopis nn pistaatsiapähkli efekti (Tiffany 2010). Tavaliselt jäetakse pähklite söömisel esmalt kõrvale need, mida on raskem avada, mis viib selleni, et ühel hetkel ongi alles vaid sellised pähklid. Tiffany nendib, et sama tendents valitseb ka noorsootöös ning kutsub noorsootöötajaid otsima oma kogukonnast üles need noored, kes on tõrjutud ja osalemise suhtes esialgu ehk isegi tõrksad. Ta usub, et noorsootöö mitmekesis- test võimalustest on võimalik leida see, mis aitaks „raske- tel pähklitel avaneda” (ibid.).

Samal ajal võib mitmete autorite käsitlustes kohata rahul- olematust selle üle, et noorsootööd tõlgendatakse üha

enam justkui „poliitinstrumendina”, mille abil püütakse leida lahendusi keerulistele ühiskondlikele probleemidele nagu sotsiaalne tõrjutus, vaesus, tööpuudus vms, tõde- des, et pigem peaks noorsootööle jääma tema roll pak- kuda noortele võimalusi maailma elamuslikult avastada ja eakaaslastega koos tegutseda (nt Wildemeersch 2010).

Nii nagu ilu on vaataja silmades, peitub ilmselt ka selles küsimuses tõde eeskätt selle inimese mõttemustrites, kes teemale mõtleb. Seejuures tulenevad erinevad seisukohad igapäev isiklikest väärtushinnangutest ja maailmavaatest, aga ka noorsootööd puudutavatest pädevustest ning kontseptuaalselt ja kultuuriliselt erinevatest arusaama- dest noorsootöö olemusest ja rollist.

Käesolev artikkel tugineb mõtteviisile, et noorte igapäevse heaolu ja toimetuleku tõhus toetamine eeldab erinevate valdkondade koostööd ning noorsootööl on – noore isik- suse mitmekülgseks arenguks perekonna-, tasemehari- duse- ja tööväliselt tingimusi luues – ühe toimealana siin oma roll kanda. Sarnane arusaam on kesksel kohal nii

Eesti kui Euroopa noortepoliitika strateegilise tähendusega dokumentides, olgu selle näideteks siinkohal lõimitud noortepoliitika idee kui selline (noorsootöö strateegia 2006), sotsiaalse tõrjutuse riski ennetamise prioriteediks seadmine noorsootöö strateegia rakendamisel (Vabariigi Valitsus 2011) või Euroopa Liidu Nõukogu vastu võetud noorsootöö resolutsioon, milles rõhutatakse noorsootöö rolli ühiskondliku lisaväärtuse loomises (Nõukogu... 2010). „Edendades inimõiguste, demokraatia, rahu, rassismivastasuse, kultuurilise mitmekesisuse, solidaarsuse, võrdsuse ja säästva arenguga seotud universaalseid väärtusi, saab noorsootöö anda ka ühiskondlikku lisaväärtust. [...] Võib anda panuse noortega seotud poliitikavaldkondadesse, näiteks elukestvasse õppesse, sotsiaalsesse kaasatusse ja tööhõivesse.” (ibid.). Sellest, kuidas kõnealune teema teistes Euroopa Liidu noortepoliitika suunistes kajastub, on juba eelmistes peatükkides juttu olnud (Trumm 2013).

Olles avanud teema viidetega valdkonna teoreetilistes käsitlustes ja poliitilistes alusdokumentides sisalduvatele ambitsioonidele, keskendub see artikkel siiski pigem noorsootööpraktikale. Millised on noorsootöö tegelikud võimalused võtta midagi ette selleks, et luua noortele paremad toimetulekutingimused, pidades seejuures silmas just neid noori, kelleni jõudmine ja kelle püsivalt kaasamine eeldab lisatähelepanu ja erilist lähenemist? KUIDAS saab noorsootöö sotsiaalse kaasatuse suurendamiseks panustada? Neile küsimusele vastamiseks on põhjust tutvuda kaasava noorsootöö mõistega.

6.1. Kaasav noorsootöö

Kaasavat noorsootööd võib defineerida kui kõigi noorte aktiivset võrdväärset osalemist soodustavat, mõtestatud ning teadlikku tegevust, millega kaasatakse erivajadustega ja piiratumate võimalustega noored noorsootöö igapäevastesse tegevustesse (Enn 2013 viitega Jüristo, Kannelmäe-Geerts 2009-2011). Seega ei ole kaasava

noorsootöö mõte selles, et juurutada n-ö eraldatud tegevusi spetsiifilistele sihtgruppidele nagu noored õigusrikkujad või koolitee katkestanud noored, tervislike erivajadustega noored jpt. Ehkki see võib olla mõistlik lähenemine teatud sihtgrupini jõudmise teel esimeste sammude tegemiseks, on pikemas perspektiivis eesmärgiks soodustada noorte suhtlust, osalust ja koostööd nende mitmekesisust arvestavalt ja kaasavalt.

Tagamaks, et kõigil noortel oleks taustast ja erivajadustest olenemata huvi ja soovi korral võimalus noorsootöös osaleda, on vaja luua teatud tingimused. See eeldab noorsootöötajalt teadlikke valikuid ja tegutsemist erinevatel tasanditel, mida võib tinglikult liigitada järgmiselt:

- otsene töö noortega. See tähendab (potentsiaalselt) tõrjutud sihtgruppide kaasamist ja jõustamist, kaasates vajadusel ja võimalusel ka noore lähima tugivõrgustiku ehk pere ja sõbrad. Samavõrd oluline on ka noorte seas laiemalt kaasavate hoiakute kujunemise toetamine;
- koostöö sidusvaldkondadega nagu formaalharidus, sotsiaalsektor, tervishoid jms, mis tagab lõimitud mõju meetmete kavandamisel ja elluviimisel;
- kogukonna kaasavamaks muutumisele kaasa aitamine, suunates avalikkuse teadlikkust ja tähelepanu sidususega seotud kitsaskohtadele kogukonnas, kirjutades näiteks arvamuskäsitlusi, algatades kampaaniaid, korraldades sündmusi jms.

Kõik nimetatud sekkumistasandid on olulised selleks, et noorsootöö võiks olla arvestatav partner noorte elu olulisemate väljakutsetega seonduvate leevendus- ja lahendamisvõimaluste pakkumisel.

6.2. Kellele on suunatud „noorte suunatud” lähenemised?

„Sain alles täna aru kui vähe ma meie piirkonna noortest tegelikult tean... st muidugi on mul mingi üldine ettekujutus ja kokkupuude nendega, kes meie keskuses käivad ja isiklikult ... aga kas meie linnas on noori, kes ei õpi, ei tööta ja tegelevad jumal teab millega? Küllap on. Aga me pole oma tegevuste planeerimisel isegi mõtetes kunagi nende juurde jõudnud.”

Kommentaar riskinoorte kaasamist puudutaval koolitusel osalenud noorsootöötajalt

Elukestva õppe professor ja noorsoouuriija Helen Colley on öelnud: „See, kuidas me sotsiaalsest kaasatusest aru saame, määrab kindlaks selle, mida me selles suhtes ette võtame.” (Colley 2007). Colley mõttest inspireerituna tuleb ka tõdeda – selleks, et kedagi kaasata, tuleks esmalt aru saada, mis tema tõrjutust tingib, et siis nende tegurite vastu midagi mõjusat ette võtta.

Varem on noorte sotsiaalset tõrjutust vaadeldud kui ilmajäetust haridusest, töökohast ja sellega kaasnevast sissetulekust ning uuritud, kuidas mõjutab selline ilmajäetus noore pereloomet, sotsiaalseid suhteid, usaldust, osalust ja tulevikuväljavaateid (Kasearu, Trumm 2013a). Euroopa Komisjon on programmi Euroopa Noored sotsiaalse kaasatuse strateegias kasutusele võtnud mõiste vähemate võimalustega noored (Inclusion Strategy ... 2007).

Need on noored, kes on „... võrreldes eakaaslastega ebasoodsamas olukorras, sest nad kogevad elus teatud takistusi, ohustavaid situatsioone ja olusid, mis omakorda raskendavad nende osalemist formaalses ja mitteformaalses hariduses, rahvusvahelises mobiilsuses, kodanikuõiguste realiseerimises ja ühiskondlikus osaluses laiema” (ibid., lk 3). Seejuures rõhutab definitsioon järgnevaid ohutegureid (mis on tegelikult omavahel seotud, läbipõimunud):

- sotsiaalsed takistused: noored, kes puutuvad kokku diskrimineerimisega soolistel, etnilistel, religioossetel põhjustel, oma seksuaalse orientatsiooni või puude tõttu; noored, kel napib sotsiaalseid oskusi või kelle käitumises ilmnevad teatud antisotsiaalsed ilmingud, nn riskinoored; (endised) õigusrikkujad, (endised) sõltuvusainete tarbijad, noored lapsevanemad ja eriti üksikvanemad, orvud jne;
- majanduslikud takistused: madala sissetulekuga peredest pärit noored, sotsiaaltoetustest sõltuvad noored, kodutud, laenude tagasimaksmisega raskustes olevad noored, vaesuses elavad noored jne;
- puudest tulenevad takistused: vaimupuudega, füüsilise puudega, meelepuuetega noored jne;
- hariduslikud takistused: õpiraskustega noored, haridustee katkestanud ja madala haridustasemega noored jne;
- kultuurilised takistused: sisserännanud kogukondadest pärit noored, põgenikud, rahvusvähemustesse kuuluvad noored, noored, kel on raskusi kultuurilise ja keelelise kohanemisega jne;
- tervislikud takistused: krooniliste terviseprobleemidega noored, psühhiaatriliste probleemidega noored jne;
- geograafilised takistused: maapiirkondadest ja madala sotsiaalse staatusega piirkondadest pärit noored, väikesaartel ja äärealadel elavad noored, probleemsetes linnapiirkondades elavad noored, kehva taristuga piirkondades elavad noored jne (ibid.).

Definitsioonidest olulisemaks tuleb pidada sisulise teadmise kujundamist tõrjutust kogevate noorte tegelikust eluolust konkreetses tööpiirkonnas. Nii on paljudes n-ö pilootprojektides võetud esmalt eesmärgiks luua olemasolevate (noorte-)uuringute jm toel parem arusaam tõrjutud

sihtgruppide kogukonnas, kas üldisemalt või teatud prioriteetset gruppi silmas pidades.

Euroopa Sotsiaalfondi ja Eesti Vabariigi koostööprogrammi „Noorsootöö kvaliteedi arendamine” raames on alates 2011. aastast ellu viidud arenguprogramme kohalikele omavalitsustele, kes soovivad välja töötada uusi algatusi noorte töötajate ja formaalharidusest väljalangenud noorte kaasamiseks (Enn 2012). Projekti kaasatud omavalitsused jõuavad noortele suunatud sekkumiste kavandamise protsessis ühel hetkel tõdemuseni, et alustada tuleb hoopis probleemi olemuse põhjalikumast uurimisest ning pühendanud palju aega erinevate osapoolte kaasamisele, kes võiksid probleemi paremaks mõtestamiseks rikastavaid vaatenurki tuua, otsinud kontakti nende ametiasutustega, kel on statistikat vastava sihtgrupi kohta, tutvunud temaatiliste uuringutega, kutsunud kokku potentsiaalse võrgustiku koostöökoosolekuid jms. <http://arenguprogramm.wordpress.com> ja <http://arenguprogramm2.wordpress.com>

Noorsootöötaja ja noortepoliitika professor Howard Williamson on välja pakkunud ühe võimaliku „tööriista”, mille toel noorsootöötajad sotsiaalse tõrjutuse olemust noorte seas paremini mõistaksid (Williamson 2007, lk 26). Ta nimetab seda kuue võtmeküsimuse meetodiks, mille neli esimest küsimust on suunatud probleemi olemuse selgitamisele, kaks viimast aga keskenduvad laiemale kontekstile, sh poliitikamõõtmele. See lähenemine on üheks näiteks, kuidas edasiste sekkumiste kavandamiseks väärt ainet koguda.

Kokkuvõtteks võib tõdeda, et mistahes lähenemise eduka rakendamise eelduseks on põhjalik arusaam sellest, mida tõrjutus teatud noorte elus tähendab ja millest see tuleb.

Williamsoni nn kuue võtmeküsimuse lähenemises käsitleb **esimene küsimus** probleemi ulatust: kui palju on neid noori, kes on ühel või teisel põhjuse „tõrjutud”, olgu selleks siis koolist kõrvalejäämine, teismelisena rasestumine, varasemad õigusrikkumised vm. Seejuures on ehk keerulisim väljakutse teatud defineerivate parameetrite sõnastamine ehk kes on need noored, kes on minu tööpiirkonnas tõrjutud?

Teine küsimus püüab selle grupi „tõrjutuse kasti” sisu diferentseerida – kõik noored, kes võivad teatud tunnuse alusel tõrjutust kogeda, ei kuulu sellesse gruppi ilmselt samadel põhjustel või nende olukord ei ole sarnase „must-riga”. Nii on see pigem sisuline pilguheit noorte hoiakutesse, kogemustesse, elutingimustesse jms. Williamson toob näiteks oma kunagise uurimuse 16–17-aastaste hariduse ja tööga hõivamata, nn NEET-noorte seas, kus ilmnes vähemalt kolm alagruppi:

- need, kes olid suhteliselt segaduses ega saanud aru, kuidas nad üldse sellisesse olukorda on jõudnud, ega olnud samas põhimõtteliselt kooli või tööellu naasmisele vastu;
- need, kelle elus oli hetkel olulisem miski muu, olgu selleks siis pereliikme hooldamine või sõltuvus narkootikumidest või alkoholist ning keda õpingutest või tööst eemal olemine hetkel eriti ei „morjendanud”;
- need, kes olid seadnud sisse „alternatiivse elustiili”, kus õpingutel või tööl kohta ei olnud. Williamson rõhutab, et selleks, et neid erinevaid grappe kaasata ja noorsootöö kaudu tõhusalt mõjutada, on vaja eriomaseid lähenemisi (ibid).

NB! Williamsoni liigituse taustal tasuks tutvuda sellega, mida toovad esile uuringud töö ja õpingutega mittehõivatud noorte kohta Eestis (Kasearu, Trumm 2013c).

Kolmas küsimus keskendub peamistele põhjustele, olgu selleks siis noore enda valikud, perekondlik olukord, naabruskond, kus noor elab vms. Tõenäoliselt on noorte sotsiaalses tõrjutuses määrav teatud tegurite koosmõju,

kuid neis saab ja tuleb eristada neid, mida noorsootöö kaudu enim mõjutada saab.

Neljas küsimus uurib tõrjutuse tagajärgi – milline on tõrjutuse mõju pikemas perspektiivis ning kas noored saavad sellest „üle” või „kasvavad välja”? Uuringute toel on näiteks võimalik väita, et mida varem katkeb noore haridustee, seda suurema tõenäosusega puutub ta hilisemas elus kokku töötusega. Õigusrikkumiste puhul usutakse varasemast vähem seda, et noored n-õ kasvavad kuritegelikust käitumisest kui ealisest iseärasusest edasiste tööelu vm arengute toel välja, seda enam, et võimalused töö leidmiseks on tänapäeval paljude noorte jaoks väga piiratud – need arusaamad peaksid suunama ka noorsootöötaja valikuid asjakohaseks mõjutustegevuseks (ibid, EU Youth Report 2009 jm).

Viies küsimus käsitleb valikuid, mille abil tõrjutust ennetada ning küsib, kas kaasamine peaks noore pädevuste ja käitumise positiivseks mõjutamiseks hõlmama vaid noort või kaasama ka tema perekonna, sõbrad ja kogukonna?

Williamson rõhutab eduteguritena eeskätt noore ja noorsootöötaja vahelist usalduslikku suhet ning noore enda motivatsiooni oma elu muuta, kuid tõdeb ka, et tema kogemusel „mõjuvad erinevatele inimestele erinevatel ajahetkedel erinevad lähenemised” (ibid: 28) ehk: asjakohase lähenemise valik sõltub suuresti noorsootöötaja pädevustest ja selgub enamasti n-õ katse- ja eksitusemoodil.

Kuues küsimus jätkab eelmise radadel, keskendudes aga enam sellele, millised sillad aitaksid noortel ühiskonnaellu tagasi pöörduda. Williamson mõonab, et tõrjutusse langenud noorte kaasamine, arvestades nende elutingimusi, kogemusi ja hoiakuid, eeldab väga oskuslikku poliitikat ja praktilise töö lähenemiste rakendamist. Ta usub oma kogemuse näitel, et muuhulgas võib just selline mitmeetapiline uurimisviis aidata valida tõhusa lähenemise, mis erineb senistest ja tavapärastest, mis on tema sõnul (paljuski) „küll täpselt sihitud, ent lasevad siiski mööda!” (ibid: 29).

6.3. Otsides teed edule ehk noorte tõhusa kaasamise viise

Noorte kaasamise puhul tekib ilmselt esmajoones küsimus, kuidas selliste noorteni jõuda? Ühe võimalusena tasub kaaluda mobiilse noorsootöö (MoNo) võimalusi. Mobiilse noorsootöö kontseptsioon on 1970. aastatel alguse saanud sotsiaalpedagoogiline lähenemine, millega asuti otsima lahendusi noorte kuritegevusele ja kampadesse koondumisele teistmoodi kui senine noorsootöö seda teinud oli. MoNo on noorte eludele keskenduv avatud noorsootöö ja sotsiaaltööd siduv lähenemine, mis hõlmab noorteni jõudmist keskkondades, kus nad viibivad, ja grupinõustamist konkreetselt sotsiaalruumist lähtudes.

2011. aastast alates on Eestis MoNo tegevusi koordineerinud Eesti Avatud Noortekeskuse Ühendus ning Euroopa Sotsiaalfondi ja Eesti Vabariigi koostööprogrammi „Noorsootöö kvaliteedi arendamine” raames koolitatakse ja arendatakse mobiilse noorsootöö teenus välja 90 piirkonnas üle riigi. See hõlmab tänavatööd, tööd internetis ning noorsootöö teenuse tagamist noorte kogunemiskohtades ja laiemalt. Oluline on see, et noorsootöötajad liiguvad oma tegevustega sinna, kus on noored ega eelda, et kõik noored nad noortekeskustes ise üles leiavad.

<http://www.ank.ee>

Tutvudes Eesti ja teiste riikide kaasava noorsootöö praktikatega ning uurides vastavaid teoreetilisi käsitlusi, on võimalik teha teatud üldistusi sellest, millised lähenemised on noorte sotsiaalse kaasatuse toetamisel efektiivse-(ma)ks osutunud.

Mõjuka muutuse saavutamiseks ei piisa noore käitumise mõjutamisest, vaid parandada tuleb ka tema sotsiaalsete suhete kvaliteeti. Sealjuures tuleb eelkõige silmas pidada tema isiklikku lähimat suhtlusvõrgustikku nagu sõbrad ja pere. Ilmselt ei tule see paljudele üllatusena, kuid tõde-

gem: Eesti noorsootöö praktikas pööratakse sellele praegu väga vähe tähelepanu ning keskendutakse peaaasjalikult noorele.

Positiivseks näiteks on üks pilootprojektidest, kus kaasime uuringugruppi ka probleemsete noorte vanemad. Seal oli neil võimalik oma muredest rääkida ning teadvustada seeläbi endale ka võimalikke lahendusi ja saada teadmisi, kuidas ise oma elu paremaks muuta.

Osaleja näide Eesti Noorsootöö Keskuse ja Eesti Avatud Noortekeskuste Ühenduse seminaril „Koostöövõrgustiku tõhustamine töös abivajava noorega”, <http://www.ank.ee>

Oluliselt parem on olukord siis, kui võtta arvesse teist väga olulist aspekti suhete kvaliteedis – seda, et noorsootööl on suur potentsiaal aidata noorel uusi positiivseid suhteid luua. Just noorsootöötajast võiks noore jaoks tähendusliku rolliga täiskasvanu kujuneda.

Alaealiste komisjonile esitati taotlus väärteo toime pannud alaealisele mõjutusvahendi määramiseks, kuna ta oli ebat-sensuursete väljenditega kaasõpilasi ja õpetajaid solvanud, samuti ei täitnud neiu juba pikemat aega regulaarselt koolikohustust. Alaealiste komisjon tutvus neiu tausta ja huvidega ning, olles juhtumit komisjoni istungil koos noore ja tema vanematega arutanud, määras neiule üldkasuliku töö kohalikus lasteaias. Mõne aja pärast oli selge, et noor oli määratud tundidest täitnud vaid murdosa ning paranenud ei olnud ka koolis käimine. Kordusistungil arutati noorega kujunenud olukorda ning otsustati ta mõjutusvahendi täitmiseks hoopis kohaliku noortekeskusesse suunata. Neiu tekkis sealse noorsootöötajaga usalduslik suhe ning mõjutusvahendina määratud tunnid said täidetud. Just seda tekkinud head suhet, alaealiste komisjoni mitmekülgse koostöövõrgustiku kaudu leitud erinevaid lahendusi ning noore perekonna toetust olukorra paranemisele on juhtumiga seotud spetsialistid hinnanud põhilisteks eduteguriteks, mis aitasid noorel har-

jutada uusi käitumismustreid, lõpetada põhikooli kodukohas ning asuda õppima kutsekooli.

Näide seminarilt „Koostööõrgustiku tõhustamine töös abivajava noorega”, <http://www.ank.ee>

„Andrus Elbing ehk Beebilõust on 28-aastane Saaremaalt pärit luuletaja, räppar, hiphoppar ja endine vang. Läbi meenutuste ja luuletuste jutustab ta oma kujunemisloo riskilapsest kuritegelikuks noorukiks ning vangist poeediks ja muusikuks.

Andrus istus viis aastat vangis teo eest, mida ei oleks pidanud juhtuma, nagu ta ise ütleb. Karistuse kandmise ajal sai temast luuletaja ja muusik Beebilõust, kes rääbib saare murrakus. Arhitekt Vilen Künnapu kohtas teda vanglas tugirühmas töötades ja peab temaga sidet ka nüüd. Kui Andrus pärast edukat hiphop-festivalil esinemist kaklusse satub, ütleb Künnapu otse, et talle sellised asjad enam ei sobi, ta on edasi liikunud. Vanglas Elbingu luuletalendi avastanud tuntud arhitekt ja new age-guru Vilen Künnapu nimetab Elbingut imeks. Ta on kindel, et loominguine tegevus aitab noormehel kuritegeliku jamaga hüvasti jätta. Jälgime, kuidas Andrus oma taasleitud vabaduses kohaneb. Kas sellisest minevikust on võimalik puhta nahaga välja tulla ja kas tema sisemine lõke põleb vabaduses sama eredalt kui askeetlikus vangikambris? Vanglas on ta tätoveerima õppinud ja kasutab seda oskust nüüd vabaduses leiva teenimiseks. Tema luulekogu on hästi vastu võetud ja ta esinemised on edukad. Tal on sõpru ja toetajaid.”

Sünopsis sarja „Eesti lood” dokumentaalfilmist „Beebilõust”, <http://etv.err.ee/arhiiv>

Oluline on kavandada sekkumisi, mis tagavad individuaalse lähenemise ja mitmekesised valikuvõimalused.

Aitab küll nendest suurele hulgale mõeldud „üritustest”! Noorele on vaja just teda isiksusena arvestavat lähenemist! Mentoreid!

Kommentaari riskinoorte kaasamist puudutaval koolitusel osalenud noorsootöötajalt

Pärnu maakonnas on viimastel aastatel ellu viidud mitmeid projekte hõivamata noorte toetamiseks, mille eduteguriks võib eeskätt lugeda nende raames rakendatud mitmekülgsed lähenemispakette. Nii on muuhulgas kombineeritud noorte suhtlemis- ja koostööoskusi toetavat aktiivlaagrit, tööklubisid ja -harjutusi tööoskuste omandamiseks, individuaalset mentorlust, karjääri-, võla-, pere-, tervise-, õpi- ja psühholoogilist nõustamist, koolitusi jms. See on võimaldanud endale sobival moel osaleda nii neil noortel, kes soovisid projekti raames enam sotsiaalse suhtlemise kogemusi saada kui neil, kes olid pigem huvitatud konkreetsete tööoskuste omandamisest. Kõigile noortele loodi võimalus saada individuaalset tuge.

Pärnumaa Ettevõtlus- ja Arenduskeskuse projekti „Pärnumaa noored hakkajad kogukonna toel tööturule” ning

Raeküla Vanakooli Keskuse projekti „Pärnumaa kodanikuühiskond aktiveerimas töötajaid – põlvkondadevaheline koostöö tandemmeetodil” alusel, <http://arenguprogramm.wordpress.com>

Lisaks individuaalsele lähenemisele on noorsootöö tugevuseks mitmekesine „meetodiarsenal” ja võimalus pöimida erinevaid sekkumisi paindlikul moel. Kui Beebilõusta näites on kesksel kohal luule ja muusika, siis tegelikult on võimaluste ring suhteliselt piiramatult, hõlmates näiteks teatrit, kino, loovkirjutamist, tantsu, sporti, tänavakunsti, matkamist või meisterdamist... tsirkuseni välja!

Tallinna Noorsootöö Keskus ja Tsirkusestudio Folie viisid ellu projekti „Selge siht”, aitamaks 16–20-aastastel noortel tööturule sisenemiseks paremini valmistuda.

Grupitöodes tegelesid noored nõustaja toel eneseanalüüsiga, avastades oma isikuomadusi, huvipakkuvaid elukutseid ja nendeks vajalikke eeldusi. Programmi raames tutvustati õppimisvõimalusi ning koostati plaan, kuidas soovitud töökohani jõuda, teadvustades ka sellega kaasneva võivaid riske ja abinõusid riskide ennetamiseks või maandamiseks.

Programmi oluliseks (ja uuenduslikuks!) lähenemiseks oli aga noorte suhtlemis- ja meeskonnatöökuste toetamine sotsiaalse tsirkusega kui meetodiga, mis püüdleb sotsiaalse õigluse ning heaolu poole. Programmi läbiviijad on öelnud: „Tsirkus on väga mitmekülgne kunstivorm, mis ei vaja isegi ühist keelt. See pakub nii mitmekesiseid kogemusi, et nii mõnedki inimesed, kes ei suuda muid kunstivorme nautida, saavad võimaluse ennast just selle kaudu väljendada.“

<http://www.taninfo.ee>

Eesti Noorsootöö Keskuse ja Eesti Avatud Noortekeskuste Ühenduse seminarid „Koostöövõrgustiku tõhustamine töös abivajava noorega” tõid rohkelt häid näiteid lähenemistest, mida osalejad – alaealiste komisjonide liikmed ja nende koostööpartnerid noortekeskustest, noorteühingutest jm – on õigusrikkumisi toime pannud noorte kaasamiseks ja mõjutamiseks edukalt rakendanud. Näiteks nimetati noortekeskuse noorsootöötaja mentorlust, noorte kaasamist töömalevasse või tänavatantsuga tegeleva noorteühingu JJ Street tegevustesse, noorte suunamist üldkasulikule tööle kohalikus koerte varjupaigas, õpiabi pakkumist noortekeskuses või hoopis keskkonnavahetust, suunates noore teise piirkonda õppima või vabatahtlikuna tegutsema jpm.

<http://www.ank.ee>

Erinevate tegevuste puhul tuleks võimalusel ette näha pikaajalist tuge ja süsteemset lähenemist. On tõsi, et suurem osa praegustest noorsootöotegevustest on pigem projektipõhised ja lühiajalised, kuid nii võib lahenduseks olla ka n-ö sammhaaval lähenemine, kus erinevad projektid pikemas perspektiivis toetavaks tervikuks ühendatakse (ing pathway approach).

CEMEA (ing Active Education Methods' Training Centres) on 1937. aastal Prantsusmaalt alguse saanud võrgustik, mis tegutseb nüüdseks enam kui kolmekümnes Euroopa, Aafrika ja Ameerika riigis. Nende tegevuspõhimõtteks on pakkuda isiksust vabastavat ja jõustavat hariduskogemust.

CEMEA del Mezzogiorno Itaalias on alates 1998. aastast suunanud oma põhitegevusi 16–21-aastastele kriminaalhooldusel olevate noorte kaasamisele Roomas ja selle lähistel, eriti neis piirkondades, kus on kõrge tööpuudus, rohkelt sisserännanud ja tänavalapsi. Koostöös justiitsministeeriumiga on nad välja töötanud strateegiaprogrammi „JUSTice In Time”, mis pakub täiendavat tuge kriminaalhooldusametnike tehtavale ning kaasab noori noorsootöotegevustesse, eelkõige tõstes nende enesehinnangut tänu uues keskkonnas saadud positiivsetele kogemustele. Programmi Euroopa Noored toel kaasatakse noored pärast ettevalmistust esmalt rahvusvahelistesse noortevahetustesse, seejärel on noortel võimalus panna end proovile lühiajalises Euroopa vabatahtliku teenistuse programmis ning kui see õnnestub, juba pikaajalises, kuni üks aasta kestvas vabatahtlikus teenistuses välismaal.

Organisatsioon tõdeb, et sedalaadi lähenemine ei ole kindlasti kõige kergem võimalikest, sh võrreldes selle sihtgrupi kaasamisega lühiajalistesse projektidesse oma kodukohas, kuid see on näidanud tugevat mõju noorte identiteedi muutumisele, käitumise paranemisele ja oma tuleviku suhtes motiveeritud perspektiivi tekkimisele.

Näide kogumikust „No Offence” (Kloosterman, Brown 2007), vt ka <http://www.replaynet.ee>

Lisaks võib erinevates riikides elluviidud projektide kogemustele tuginedes täheldada, et silmapaistvaid muutusi loonud lähenemiste puhul pööratakse erilist tähelepanu:

- sellele, kuidas noori kaasatakse ja nende osalust toetatakse (vt ka Jeedas 2013);
- terviklikule ja oskuslikule protsessijuhtimisele;
- tõhusate mitteformaalse õppe võimaluste ja positiivse kogemustepaketi loomisele;
- ettevõtlikkuse arendamisele („Noorsootööst ja noorte tööhõivest 2011“).

Siia võiks lisada veel noorte toetamisel nendeealiste positiivse mõju ärakasutamise.

Ameerika Ühendriikides toimib nn teismeliste kohtute süsteem, kus 14–18-aastaseid noori koolitatakse käsitlema eakaaslaste õigusrikkumisi, võttes seejuures vandemeeste, kohtunike, advokaatide jt rolle. Sedalaadi kohtusse suunatakse madalama taseme õigusrikkumiste juhtumid nagu piletita sõit ühistranspordis, vandalism vms. Eesmärgiks on kaasata eakaaslaste positiivset survet, et noored, kes on viinud ellu õigusrikkumise, oskaksid oma tegu ja selle tagajärgi mõtestada, aga ka võtaksid suuremat vastutust ja heastaksid tehtud kahju ühiskondliku positiivse tegevusega.

Programmi raames on ellu viidud mõju-uuringuid, millest ilmneb, et teismeliste kohtus arutatakse aastas ligi sadakond juhtumit ning üle 90% juhtumitest leiab positiivse lahenduse. Samas omandab suur hulk noori selles protsessis (ja tänu koolitustele) pädevusi õigusvaldkonnas ning samuti kasvab noorte seas üldiselt sallivus, hoolivus ja oskus eakaaslasti märgata (Paabert 2013)

Kokkuvõtteks saab noorsootöö eelkõige anda oma panuse noorte n-õ ülesleidmise, nendega tähendusriikka suhte loomise ja nende kaasamisega. Sealt edasi noore eneseteadlikkuse, -kindluse ja -usu toetamisega mõtestatud mitteformaalse õppimise kaudu, mille aluseks on noorsoo-

töös osalemisest saadud kogemused. Sellel kõigel on pikemas perspektiivis kindlasti ka potentsiaali toetada noore motivatsiooni jätkata oma haridusteed, positsioneerida end tööturul jm. Vähemtähtis ei ole ka võimalus taastada positiivsete kogemuste abil noore usk teistesse inimestesse ja institutsioonidesse ning suunata neid aktiivse(ma)ks kodanikuks kujunemisel.

„Olen inimene, kellel võtab uute inimestega kohanemine päris kaua aega, kuna mul on hirm, et minu usaldust kuritarvitatakse. Nüüd, pärast koolitust, olen aru saanud, et ei ole vaja nii kangesti põdeda. Usalda esmalt iseennast. Kui usaldad ka teisi, märkad, et sind ümbritsevad täiesti erineva taustaga inimesed.“

„Olen teada saanud, kui oluline on iga sammu analüüsimine. Tänu sellele suudan paremini õpitud oskusi ja saadud kogemusi lahti mõtestada. Olen endale teadvustanud, et oma mugavustsoonist välja astumine ja raskuste ületamine aitab avardada silmaringi ning annab mulle lõpuks ka parema enesetunde“

Kommentaariid noortele töötajatele suunatud pikaajalise koolitusprogrammi „Tulen turule“ osalejatelt

6.4. Koostöö sidusvaldkondadega

Eesti noortepoliitika keskmes on lõimitud lähenemine, mis peaks tagama kõigi noorte elu puudutavate sektorite tõhusa koostoime. Sotsiaalse kaasatuse toetamise soovi valguses on ühtviisi asjakohane koostöö formaalharidusega, sotsiaalsektoriga, õigusvaldkonna, tervishoiusektoriga, avaliku ja erasektoriga.

Pärnu linnas on väljatöötatud noorsootööd ja haridusvaldkonda laiemalt ühendav programm, mille raames suunatakse kooliraskustes noored erinevatesse huviringidesse. Nimetatud on võimalik tänu mitmekülgele koostöövõrgustikule – koolide sotsiaalpedagoogid tegutsevad koos kunsti-,

spordi-, muusikakooli, tehnika- ja loodusmaja ning kunstide maja esindajatega, et pöörata rohkem tähelepanu 1.–9. klassi probleemsetele noortele, kes seni pole ühegi huvitegevusega seotud olnud. Programmis tegelevad eriväljaõppe saanud juhendaja ja tugiisik pikema aja vältel ühe noorega, et leida talle sobiv tegevus ning sellega noore enesekindluse tõusmisele ja õpimotivatsioonile kaasa aidata.

Pärnu Linnavalitsuse noorsoonõunik Reine Tapp on esile toonud, et Pärnu linna jaoks oli 2011. aastal kooliraskustega noorte kaasamisele suunatud pilootprogrammiga algust tehes oluliseks eesmärgiks just ülelinnalise võrgustiku tõhustamine. Varem toimisid küll n-ö alavõrgustikud, kuid projekt andis võimaluse võrgustikud ka laiapähhjalisemaks järjepidevamaks suhtluseks kokku tuua. Pärnus peetakse kohaliku omavalitsuse tasandil oluliseks väärtuste ja prioriteetide kokkuleppimist kogu võrgustikku kaasates – selle tulemusena lisandus näiteks Pärnu linna hariduse arengukavasse aastateks 2012–2013 koolist väljalangevuse ennetamine (Tapp 2012).

Vt ka <http://www.parnupostimees.ee/968442/oppenoustamiskeskuses-puutakse-koolimuresid-ennetada/>

Belgias tegutseb kuues linnas algatus Instant A, mis on noorteühingu Labour X ja kahe eraettevõtte koostööprogramm. Selle raames luuakse sotsiaalasutuste kaudu kontakt 18-aastaste ja vanemate noortega, kes on koolist välja langenud ning kel on hariduse, vähese keeleoskuse või isikuslike probleemide tõttu raskusi tööturule sisenemisega. Noorsootöötajate pädevusse kuulub selles projektis noortega usaldusliku suhte loomine ning noorte toetamine iseenda paremal tundmaõppimisel, oma enesekindluse taastamisel ja plaanide tegemisel, samuti noorte edasisel (töö-)nõustamisel. Eraettevõtetest partnerite kaudu luuakse kontaktid

võimalike tööandjatega ning tegeletakse nende teadlikkuse tõstmise ja avatud hoiaku soodustamisega tuge vajavate noorte suhtes. Programm tegutseb Flaami valitsuse ja kohalike linnavalitsustega sõlmitud koostöölepete alusel. Tähtis roll on töötukassal, kohalikel hoolekandeesutustel (kellega peetakse sidet selleks, et tagada noortele vajalike sotsiaaltoetuste kättesaadavus), koolidel, kus noored saavad läbida lühemaajalisi ametiõppekursusi jt.

Programmi enam kui kümneaastane tegevuskogemus on näidanud, et koostöö tulundus- ja mittetulundussektori vahel ei ole iseenesestmõistetav, kuid kui seda saadab edu, on sellest kasu mõlemale osapooltele. Välja on töötatud mõju hindamise süsteemid ning nende alusel võib väita, et programm on kohalike omavalitsuste poolt väga hinnatud, kuna see võimaldab kaasata selliseid sihtgrupe, kelle toetamiseks ei piisa ühe või teise asutuse jõupingutustest oma vastutusalas. Selle programmi tulemusena leiab pikaajalise töökoha keskmiselt 40% noortest, mida loetakse heaks näitajaks, arvestades, et varem oli tegu väga marginaliseerunud noortega.

Hea praktika näide teosest „Noorsootööst ja noorte tööhõivest 2011“, l. 67

6.5. Sotsiaalne kaasatus kui kogukonnatöö ambitsioon

Olles käsitletud viise, kuidas otseselt noortele suunatud tõhusaid algatusi ellu kutsuda, ning rõhutanud vajadust erinevate partnerite koostöök, ei saa mööda vaadata vajadusest luua ka laiemalt sotsiaalset sidusust toetav keskkond. Nii tuleb noorsootöötaja pädevusalasse lugeda ka avalikkuse teadlikkuse tõstmist ja tähelepanu suunamist sidususega seotud kitsaskohtadele kogukonnas, kirjutades näiteks arvamuskõigkeid, algatades kampaaniaid, korraldades sündmusi päevakajaliste teemade arutamiseks noorte ja teiste osapoolte koostöös jms.

„Euroopa Elu- ja Töötõingimuste Parandamise Fondi (Eurofound) uurimuse kohaselt ei tööta ega õpi ligi kuuendik 15–29-aastastest Eestis elavatest noortest. Absoluutarvudes hinnatuna on Eestis selliseid noori enam kui 40 000.

„Kas tõesti nii palju? Miks ma ei ole neid märganud?!“, küsib ilmselt nii mõnigi lugeja. NEET-noored on ühiskonnas suhteliselt vähemärgatav grupp.” (Kasearu, Trumm 2013c).

NEET-noori puudutav on üks vähestest teemadest, mis on viimastel aastatel Eestis noorteuuringutele tuginedes meedias kõlapinda leidnud ning loonud selle – küll väga probleemse valdkonna – kaudu võimaluse suunata avalikkuse tähelepanu rohkem noori puudutavatele küsimustele, rõhutada noortevaldkonna rolli ja võimalusi, ja seda seeläbi nähtavamaks muuta. Oluline on ka tagada, et noorsootöötajate eestvedamisel käsitletakse töö ja õpingutega mittehõivatud noori puudutavaid teemasid noorsootööpraktikas kogukonnapõhiselt, töötades välja vastavaid uuenduslikke juhtprojekte, püüdes selliste noortega mobiilse noorsootöö abil kontakti saada, kutsudes kokku osapooled kohalikult tasandilt, et parimat võimalikku lähenemisviisi arutada, kirjutades lapsevanemate tähelepanu tõmbamiseks artikli kohalikke ajalehte vms.

Lisaks eelnevale eeldab sotsiaalse kaasatuse suunas tegutsemine noorsootöötajalt ka iseenda – võimaluste piires ka kolleegide ja laiemalt noorsootöötajate kogukonna ning valdkonna organisatsioonide – kaasava töö võimekust toetavate pädevuste arendamist. See hõlmab strateegiliste lähenemiste väljatöötamist, tagamaks tegevuste läbimõeldust, süsteemsust, kvaliteeti ja mõjusust. Viimatinimetatus võib abi olla käsiraamatust, mille eesmärgiks on toetada selliste kaasamisstrateegiatega väljatöötamist, mis aitaksid suurendada noorsootööorganisatsioonide kaasamistegevuste kvaliteeti ja mõju (Schroeder 2008).

„Noorte konkurentsivõime suurendamiseks ja sotsiaalse tõrjutuse vähendamiseks ühiskonnale pakutava noorsootöötreenuse osutamine läbi noortekeskuste” on programm, mis kutsuti Eesti Noorsootöö Keskuse ja MTÜ Eesti Avatud Noortekeskuste Ühenduse vahelise lepinguga ellu Euroopa Sotsiaalfondi ja Eesti koostööprogrammi „Noorsootöö kvaliteedi arendamine” raames. Programmist saavad aastatel 2010–2013 toetust enam kui 150 noortekeskust üle Eesti. Toetuse eesmärk on arendada välja kaasatust toetavaid uudeid teenuseid ja tegevusi. Keskused korraldavad laagreid, noorsootöötajad osalevad mobiilse noorsootöö koolitusel ja rakendavad seejärel seda meetodit oma tööpiirkonnas ning 50 noortekeskust pakuvad kompleksteenust huvitegevuse, tööelutegevuste ja noorte omaalgatuste fondi abil. Programmi kahel esimesel tegevusaastal osalenud noortekeskuste tagasiside alusel on mõju olnud muljetavaldav: programmi toel algatatud huvitegevustes osalenud noortest olid sotsiaalsete raskustega 91%, tõrjutud 75%, töötud 41%. Näiteks tööelu tutvustavates tegevustes osalenud noortest olid sotsiaalsete riskidega 88%, tõrjutud 75% ja töötud 55% (paraku ei selgu ülevaatest, keda on silmas peetud näiteks „sotsiaalsete raskustega” noorte või „tõrjutud noorte” all, mistõttu on alust arvata, et nimetatud grupid kattusid vähemalt osaliselt).

Programmi tagasiside toob esile ka nii mõndagi mõtlemapanevat. Näiteks viidi programmi raames ellu tööelu tutvustavaid tegevusi ning 93% noortekeskustest arvab, et tööelu tutvustavad tegevused peaksid olema noortekeskuste üheks tegevussuunaks. Samas kinnitab 39% keskustest, et kõnealuse programmi toetuseta ei oleks suudetud seda tegevusala ellu viia. Kui vaadata, mida noored neis tegevustes osalemiste peamiseks tulemusteks peavad, nähtub, et: „Tööelutegevustes osalenud noored andsid tagasisidet, et nad teavad nüüd erinevate võimaluste kohta rohkem (91%), lisaks laienes noorte silmaring tänu sellele, et nad said tutvuda erinevate erialadega (89%). Tegevuste tulemusel tea-

vad noored, et noortekeskus on koht, kust saab vajadusel abi ja nõu küsida. Kuigi esmalt nähakse noortekeskust kui kohta, kus oma sõpradega SISUKALT aega veeta (75%), tajuvad noored peatselt, et nad saavad sealt ka infot, mida tulevikku silmas pidades arendada...” Nimetatut ei erine kuigivõrd sellest, mida tuleb pigem pidada noorsootöö põhiolemuse ja -tegevuste hulka kuuluvaks ning nii jääb arusaamatuks, miks ei saaks sedalaadi tegevused kuuluda noortekeskuste n-õ põhitegevuste hulka. Ilmselgelt on noortele pakutav võimalus noortekeskuses oma vaba aega sisukalt veeta – mida noored tajuvad ja mille alusel nad oma ootusi keskuste suhtes kujundavad – liialt vähe ambitsioonikas, arvestades noorsootöö (vähemalt ideelist) potentsiaali.

<http://www.ank.ee>

6.6. Mõned mõtted edasiseks ...

Varasemates käsitlustes on muuhulgas mainitud, et kõige vähem on oma eluga rahul meessoost töötud põhiharidusega noored, kes on vanemad kui 25 ning kes ei õpi ega tööta (Kasearu ja Trumm 2013b). Kas nemad ongi „pistaatsiapähklikid” Eesti noorsootöös?

Eesti noortevaldkond vajab eelkõige kriitilist suhtumist senistesse lähenemisviisidesse, et hinnata nende mõju noorte sotsiaalse kaasatuse parandamisele ja leida viise tegevuste edasiseks tõhustamiseks. Noorsootöö praegust võimekust ja panust sotsiaalse kaasatuse suurendamisse analüüsid võib väita, et silmapaistvaid näiteid kaasavatest lähenemistest küll on (nagu ka varem esile on tulnud), kuid noorsootöö tavapraktikat ei saa veel kaugeltki mõjuvalt kaasavaks lugeda.

Seejuures võib üheks n-õ pudelikaelaks pidada seda, et valmisolek uuendusteks – sh uute, tõrjutud sihtgruppide teadlikuks kaasamiseks – on noorsootöötajate seas pigem mõtte- kui teguviis ning seega tuleks lähiaastatel noorsootöötajate koolitustes jm tugitegevustes muu-

hulgas tähelepanu pöörata olemasolevatest raamidest lahti laskmisele ja uute, mõtestatud lahenduste leidmisele neis valdkondades, kus vajadus on kõige teravam (Enn 2012, Jeedas 2013).

Uusi võimalusi ja lähenemisviise pakub programm „Riskilapsed ja -noored”, mille abil toetavad Euroopa Majanduspiirkonna (EMP) doonorriigid Norra, Island ja Liechtenstein noorte heaolu Eestis. Programmi põhirõhk on ennetusel ja valdkonnaülesel koostööl, et tagada jätkusuutlik süsteemne tugi väärkoheldud ja puuduliku peretoetusega, õpiraskustega või koolist väljalangenud noortele ja teistele riskirühmadele (Schlummer 2012).

Programmi elluviimisel teevad koostööd haridus- ja teadusministeerium, justiitsministeerium ja sotsiaalministeerium, kes koos programmi rakendusüksuse Eesti Noorsootöö Keskusega soovivad eelkõige toetada kohalike omavalitsuste võimekust tõrjutud noori kaasata, arendada noorsootöötajate, õpetajate, politseinike, lastekaitseametnike jt valdkonna spetsialistide pädevusi noorte probleemide varajaseks märkamiseks ning riskide maandamiseks. Lisaks tegeletakse vanemlusprogrammi rakendamisega ning noorte kuritegevuse vähendamisele, pakkudes selleks nii kogukondlikke ennetusmeetmeid kui tuge kinnipidamisasutustest vabanevud noortele.

Programmi avatud taotlusvoorud loovad võimaluse pakkuda omapoolseid lahendusi kõnealuste probleemidega tegelemiseks väga laiale partnerite ringile: kodanikuühendustele, kohalikele omavalitsustele, riigiasutustele, teadus- ja arendusasutustele, noorsootööorganisatsioonidele jt. Loodetavasti kujuneb just „Risklaste ja -noorte“ programmist lähiaastatel märgilise tähendusega tugi noorte sotsiaalsele kaasatusele Eestis.

Rohkem teavet programmi kohta: <http://www.entk.ee/riskilapsedjanoored/>

Kasutatud kirjandus

- Colley, H. (2007). European policies on social inclusion and youth: continuity, change and challenge. Teoses: Social inclusion for young people: breaking down the barriers. Toim: Colley, H., Boetzelen, P., Hoskins, B., Parveva, T. Euroopa Nõukogu, ISBN 978-92-871-6100-0.
- Enn, Ü. (2012). Õnne sepistavad omavalitsused. Noorsootöö ajakiri MIHUS: Noorsootöö rohuuuretasandil muutuv maailmas. SA Archimedes Euroopa Noored Eesti büroo, ISSN 1736-860X.
- Enn, Ü. (2013). Kaasav noorsootöö – mõistetest ja tähendustest. Ja sellest, milline tähendus on kaasaval noorsootööl. Kaasava noorsootöö käsiraamat. Toim: Jüristo, K. SA Archimedes Euroopa Noored Eesti büroo. ISBN 978-9949-481-33-0.
- EU Youth Report (2009). Accompanying document to the Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Youth-Investing and Empowering, 27.04. Brussels.
- Inclusion Strategy of the Youth In Action programme (2007). European Commission, Education and Culture, Youth, Sport and Relations with Citizen, CJ/05/2007-2-EN, 12.07.
- Jeedas, P. (2013). Noorsootöö võimalused NEET-noortega tegelemisel. Ettekanne Noorteseire mõttehommikul "NEET – noored, kellega keegi ei arvesta ja kes kuskil ei käi?", 25.01. <http://www.praxis.ee/index.php?id=1104>.
- Kasearu, K., Trumm, A. (2013a). Mittetöötavate ja mitteõpivate noorte sotsiaalne tõrjutus.
- Kasearu K., Trumm, A. (2013b). Noorte tõrjutus, väärtused ja eluga rahulolu.
- Kasearu, K., Trumm, A. (2013c). NEET – Noored, kellega keegi arvesta ja kes kuskil ei käi? Noorteseire Eestis. Poliitikaülevaade nr. 5. SA Poliitikauuringute Keskus Praxis, Eesti Noorsootöö Keskus, Haridus- ja Teadusministeerium.
- Kloosterman, P., Brown, C. (2007). No Offence. A practical booklet for setting up international youth projects with young offenders, ex-offenders and young people at risk of offending or currently in prison. SALTO-YOUTH Inclusion Resource Centre.
- Noorsootöö strateegia 2006-2013 (2006). Haridus- ja Teadusministeerium.
- Noorsootöö strateegia 2006–2013 rakendusplaan aastateks 2011–2013 (2011). Vabariigi Valitsuse korraldus nr 371.
- Noorsootööst ja noorte tööhõivest (2011). Toim. Kannelmäe-Geerts, M. SA Archimedes Euroopa Noored Eesti büroo. ISBN 978-9949-481-13-2.
- Nõukogu ja nõukogus kokku tulnud liikmesriikide valitsuste esindajate resolutsioon noorsootöö kohta (2010). 2010/C 327/01, 4.12.2010, Euroopa Liidu Teataja <http://eur-lex.europa.eu/>.
- Paabort, H. (2013). Teismeliste kohus. Ettekanne seminaril "Koostöövõrgustike tõhustamine töös abivajava noorega", 14.03. <http://www.ank.ee>.
- Schlümmer, E. (2012). Uued võimalused riskis olevate laste ja noorte toetamiseks. Eesti noorsootöö häälekandja AKEN, detsember.
- Schroeder, K. (2008). Inclusion By Design: A practical booklet to help NGO-s approach inclusion in a strategic way. <http://www.salto-youth.net>.

Tapp, R. (2012). Süsteemne koostöö noorte ees seisvate väljakutsete lahendamisel: Pärnu linna kogemus. Ettekanne seminaril „Parimad praktikad noorsootöö korraldamisest kohaliku omavalitsuse juhtivatele ametnikele”05.06. [Http://www.entk.ee/parimatepraktikate-seminar2012](http://www.entk.ee/parimatepraktikate-seminar2012).

Tiffany, G. (2010). Social Inclusion in Europe and youth work: Issues of power, authority and control; Lessons from the street. <http://www.graemetiffany.co.uk/wp-content/uploads/2010/09/Social-Inclusion-in-Europe-and-youth-work.pdf>.

Trumm, A. (2013). *Noorte sotsiaalse kaasatus ja tõrjutus Euroopas ja Eestis*.

Verschelden, G., Coussée F., Van de Walle, T., Williamson, H. (2010) The history of European youth work and its relevance for youth policy today. – Teoses: The history of youth work in Europe. Relevance for today's youth work policy. Council of Europe and European Commission, ISBN 978-92-871-6608-1 (reprint).

Wildemeersch, D. (2010). Youth work between useless playfulness and playful usefulness. Artikkel üle-euroopalise Noorsootöökonventsiooni materjalides, 7–10.07.2010 Belgias. [Http://www.eutrio.be/1st-european-youth-work-convention](http://www.eutrio.be/1st-european-youth-work-convention).

Williamson, H. (2007). Social exclusion and young people. Some introductory remarks. – Teoses: Social inclusion for young people: breaking down the barriers. Toim: Colley, H., Boetzelen, P., Hoskins, B., Parveva, T. Euroopa Nõukogu, ISBN 978-92-871-6100-0.

JÄRELDUSED JA SOOVITUSED

Katrin Pihor

Seekordne noorteseire aastaraamat keskendub noorte sotsiaalsele kaasatusele. Sotsiaalset kaasatust võib defineerida kui kõikide inimeste võimalust osaleda täisväärtuslikult ühiskondlikus elus, sealhulgas töötada ja olla majanduslikult aktiivne. Kaasamine võimaldab ühiskonna varjupoolele sattunud inimestel luua positiivset seost sotsiaalse keskkonnaga ja kogeda, et neist sõltub asjade käik ühiskonnas. Noorte sotsiaalne kaasatus tähendabki seega noorte, eelkõige ebasoodsas olukorras olevate noorte, võimaluste tagamist ühiskondlikus elus osalemiseks – nii haridussüsteemis, tööturul, vaba aja veetmisel, suhtlemisel teiste ühiskonna liikmetega kui noori puudutavates otsustusprotsessides. (Vaata täpsemalt aastaraamatu peatükk 2).

Selleks, et noorte kaasatust suurendada peame mõistma, millised riskid mõjutavad noorte sotsiaalset tõrjutust – sotsiaalse kaasatuse puudumist. Selleks tõstisime käesoleva aastaraamatu fookusesse mittetöötavad ja mitteõppivad noored – NEET-noored, kelle olukord on võrreldes oma õppivate või töötavate eakaaslastega selgelt ebasoodsam.

NEET-noortega tegeledes tuleb silmas pidada, et nii nagu noored üldiselt, moodustavad ka NEET-noored erineva staatuse, kogemuste ja hoiakutega isikute heterogeense rühma. Nende seas on nii pikaajalisi töötuid, mitteametlike juhutööde tegijaid, väikeste lastega noori emasid, ohtliku eluviisiga õigusrikkujaid kui ka liikumis- või vaimupuudega isikuid ja lihtsalt seiklejaid. Neid kõiki ühendab lisaks vanusele vaid fakt, et (hetkel) nad ei õpi ega tööta. (Vt peatükk 3). Erinevad on ka NEET-nooreks olemise põhjused.

On noori, kes oma tuleviku planeerimise ja elluviimisega suurepäraselt toime tulevad, kes on vaid teatud ajaks „aja maha võtnud“ enne kui taas töölella naasta või õpingutele keskenduda. Need noored erinevad oma töötavatest või õppivatest eakaaslastest vaid selle poolest, et on ehk veidi initsiatiivikamad, julgemad, iseseisvamad. NEET-noorte hulgas on neid, kes otsivad oma unistustele vastavat tööd või võimalust õppida ning on selle nimel valmis mõne aja NEET staatuses olema, kuid on ka neid, kellele ükskõik millise töö leidmine on ellujäämise küsimus.

Seega ei saa NEET-noorte toetamisel kindlasti lähtuda vaid ühetaolisest universaalsest poliitikast kõigile NEET-noortele, vaid tulebki leida just kõnealuse noore tausta, huve ja vajadusi arvestav abipakett. Initsiatiivikatele võib see olla iseseisva äri alustamise võimalus, unistuste töö poole püüdlejad vajavad ehk keskmisest enam nõu karjääriplaneerimisel, sobiva karjääritee kujundamisel. Heitud noored vajavad lisaks töökohtale keskmisest rohkem psühholoogilist nõustamist ja tuge. Seega on tõhusa kaasava poliitika märksõnaks paindlikkus, iga noorte huvide ja vajadustega arvestamine. Viimane eeldab aga noorte ärakuulamist ja mõistmist, noore usalduse võitmist.

Paindlikkuse kõrval on tähtis meetmete koosmõjuga arvestamine. Noorte mured ja probleemid ei ole kunagi

¹ Lisaks Noorteseire Aastaraamatus esitatule on järelduste ja soovitude käigus tuginetud Noorteseire varasemate mõttehommikute ja konverentside käigus toimunud arutelude tulemustele (vt www.noorteseire.ee)

kinni vaid ühes aspektis. Nii ei saa me loota, et pakkudes noorele inimesele töökohta, lahenevad kõik tema mured, temast saab püsivalt hõivesse kaasatud isik. Sageli tuleb tegeleda ka noore majanduslike, sotsiaalsete ja psühholoogiliste probleemidega. Noored ei pruugi vajada abi mitte üksnes töökohta leidmisel ja haridustee kavandamisel, vaid ka isikliku igapäevaelu korraldamisel.

See eeldab noort ümbritsevate inimeste koostööd – olgu see siis perekond, sõbrad, õpetajad, noorsootöötajad, nõustajad, aga ka politsei või perearst. Vastutust noore toetamise eest ei saa siin panna ühele konkreetsele institutsioonile, sest iga juhtum on iselaadne, iga noore puhul võib usaldusisik kujuneda erinevalt. Küll saab aga pakkuda noore usaldusisikutele tugivõrgustikku, nõustamist, informatsiooni abi võimalustest, et need inimesed ei jääks oma abistavas rollis üksi, et iga osapool saaks pakuda oma professionaalseid teadmisi ja oskusi.

Kuidas siis ikkagi sellest tõrjutuse nõiarõngist välja rabeleda? Järgnevalt esitame aastaraamatu peatükkide põhjal kokkuvõtte ja võimalikke lahendusteid noorte kaasatuse suurendamiseks.

Koolitee ja haridus

Noor inimene veedab oma elust suure osa kooliseinte vahel. Õpetaja ja klassikaaslastega ollakse sageli koos rohkem kui oma perega. Seetõttu on koolil selgelt suurem roll kui vaid hariduslike ülesannete täitmine. Paraku tuleb tõdeda, et noorte probleemid kulmineerivadki sageli just koolis, olgu see siis vähene õpihuvi, suhtlemisprobleemid, ebasobivad õppemeetodid vms.

Tuleb siiski arvestada, et üks tõhusamaid lahendusi tõrjutuse ennetamisel on vältida haridustee katkemist. Seejuures on koolikohustuse täitmise jälgimise kõrval tähtis pöörata piisavalt tähelepanu noore isiksuse kujunemisele – tema võimetele, sotsiaalsetele oskustele, käitumuslikele muutustele ning probleemide ilmnemisel selgitada välja võimalikud põhjused ja leida sobiv abi. See omakorda eeldab meie haridussüsteemilt rohkem paindlikkust (nt indi-

viduaalsed õppekavad), märkamist, noorte individuaalsete vajadustega arvestamist, noorega kokku puutuvate inimeste võrgustikukoostööd, mis paraku ei ole esmapilgul kõige kulutõhusam. Pikas perspektiivis võidame ühiskonnale inimese, kes on suuteline end võimetekohaselt teostama, korraldama ise oma isiklikku elu, olema aktiivne kodanik ega ole koormaks riigi töötuskindlustus- ega sotsiaalsüsteemi.

Individuaalsem lähenemine haridussüsteemiseeldab muuhulgas, et ka õpetajakoolituses tuleks enam tähelepanu pöörata psühholoogiliste protsesside tundmaõppimisele ja juhtimisele, õpetajate oskus märgata ja mõista on sageli kriitilise tähtsusega. Sellele võiks tähelepanu pöörata ka optimaalsete klassikomplekti või kooli suuruse määramisel, sest mida suuremad on klassid ja koolid, seda vähem on õpetajal võimalusi noore individuaalsete võimalustega arvestamiseks.

Alahinnata ei tohiks ka mitteformaalse hariduse rolli – huvitegevused pakuvad noorele eneseteostamisvõimalusi, tekib kuuluvustunne ja tugivõrgustik. Huvitegevuse kaudu on võimalik saada tunnustust, kasvatata enesekindlust, leida oma potentsiaal, mis formaalhariduses võib varju jääda. Seega tuleks igale noorele tagada võimalus leida endale sobiv huvitegevus.

Koolist tööle

Kui siiski õpingud on pooleli jäänud või eriala omandamine ei ole õnnestunud, tuleb leida võimalus noore erialase väljaõppe jätkamiseks. Paraku ei ole enamik õpinguid katkestanud noortest kas võimelised või ei soovi traditsioonilise koolisüsteemi naasta. Sellisel juhul on sobivamaks kombineeritud töökohapõhine õpe – õpipoisi-koolitus, tööpraktika, mida Eestis juba teatud määral rakendatakse. Kaaluda võiks ka nt töövarjusüsteemi loomist, kus noor omandab kogemusi vanema kolleegi kõrval töötades. Ettevõtetes kasutatakse sellist lähenemist väga sageli, vaja oleks vaid leida lahendus, kuidas sellist töökohapõhist väljaõpet formaliseerida.

Klassikalisi lahendusi pakuvad noorte tööturule kaasamiseks ka aktiivsed tööturumeetmed. Tähtis oleks, et need meetmeid vaadataks tervikpaketina, mis kombineeriks nii sisetuleku toetust, kvaliteetseid tööturuteenuseid kui vajadusel psühholoogilist tuge ja nõustamist. Meetmete toimimise tagamiseks vajame ka avatud ja kaasavaid tööandjaid, kes oleks valmis noortele võimalusi pakkuma. Sageli nähakse noores töötajas kõrgemat riski ja unustatakse ära noorusega kaasnev entusiasim ja riskijulgus.

Noortele suunatud koolituste puhul on mitmete riikide kogemus (vt nt UK) näidanud, et lühiajalised koolitused võivad NEET-noorte puhul omada vastupidist efekti – koolitusel osalemine tõstab noore inimese lootust leida töö, millele võib hiljem järgneda pettumine, kui seda tööd siiski suure tõenäosusega ei leita. Seetõttu võiks noorte puhul mõelda just duaalset täiendkoolitusmeetmete, kus teadmiste omandamine on seotud praktilise töökogemusega nn õpipoisikoolitused. Ka rahvusvahelised kogemused näitavad, et nendes riikides, kus rakendatakse duaalset täiendkoolitusmeetmeid enam, on ka noorte tööpuudus madalam. Eestis tuleb siiski tõdeda, et õpipoisikoolituses osalevad pigem inimesed, kes soovivad end oma praegusel ametikohal täiendada või uue eriala omandada. Ka osalejate hulk on seni olnud pigem tagasihoidlik.¹ Seega võiks enam tähelepanu pöörata, et seda tüüpi koolitust pakutaks ka NEET-noortele.

Noored ise kaebavad sageli, et tööandjad ootavad varasemat töökogemust ja seetõttu on keeruline tööturule siseneda. Selle mure lahendamiseks võiks ühe variandina kaaluda ka vabatahtliku töö populariseerimist ja selle kaudu töökogemuse omandamist. Jällegi pakub ka noorsootöö võimalusi kogemuste omandamiseks, mida hiljem töökohtade kandideerides esile tõsta: projektide juhtimise kogemus, ürituste korraldamise kogemus, meeskonnatöö jne on väärtuslikud oskused tööturul ning vääriskid rohkem esiletõstmist.

¹ IKEI (2012), Apprenticeship supply in the Member States of the European Union, European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion, Unit C3

Eluga rahulolu, eneseusk ja sotsiaalsed oskused

NEET-noorte rahulolu oma eluga on tunduvalt madalam kui eakaaslastel, kes ei kuulu NEET-noorte hulka. Samuti on nende usaldus nii institutsioonide kui inimeste vastu madalam kui nende eakaaslastel, kes ei kuulu NEET noorte hulka. NEET-noorte hulgas on mitte-NEET-noortega võrreldes tunduvalt enam neid, kes kohtuvad oma sõpradega harvemini kui kord kuus. NEET-noorte ligipääs internetile on piiratum ning nad osalevad oma eakaaslastega võrreldes vähem kõikvõimalikes vaba aja veetmise tegevustes (vt ptk 3) Seetõttu on need noored sagedamini nõ kogu ühiskonnaga vaenujalal, usaldavad lähikondlasi vähem, on tööandjate suhtes skeptilisemad. Nn väliste tegurite kõrval on tõrjutus seotud ka noorte endi isiksuseomaduste, hoiakute, väärtuste, eluga rahulolu ja individuaalse käitumisega. NEET-noored on vähem muutustele avatud ning enesevõimendamisele orienteeritud kui nende mitte-NEET-eakaaslasted. Madalam enesehinnang võib süvendada noore passiivsust ja usaldamatust pakutava abi ja toetuse suhtes, mis lõppkokkuvõttes muudab NEET-noorte probleemidega tegelemise keerukaks ja vähe tulemuslikuks.

Ometigi väärtustavad paljud tööandjad erialase väljaõppe kõrval just sotsiaalseid oskusi, suhtumist töösse, usalduslikkust, motiveeritust, millest NEET-noortel sageli puudu jääb. Seega peaksime NEET-noorte puhul pöörama enam tähelepanu sotsiaalsete oskuste kujundamisele, eneseuustastamisele, arendama elementaarseid suhtlemisoskusi, meeskonnatööd, kontaktide loomise oskust jms. See on kindlasti valdkond, kus saab abikäe ulatada noorsootöö. Ühiste algatuste elluviimine noorte projektide näol, vabatahtlik töö, ürituste organiseerimine – kõik need aspektid aitavad kaasa noore sotsiaalsete oskuste arendamisele ja pakuvad kogemusi, millest võib hiljem nii tööturul kui isikliku elu korraldamisel kasu tulla.

Sotsiaalsete tegurite tähtsus kinnitab vajadust, et töökoha leidmise või haridustee jätkamise kõrval vajavad need noored ka psühholoogilist nõustamist ja tuge. Häid

võimalusi pakuvad siin ka spetsiaalsed noorte tööklubid, kus saab jagada meeldivaid ja ebameeldivaid kogemusi sarnaste probleemide ees olevate eakaaslastega, ühiselt arutada võimalike lahenduste üle. Ehk võib siin mõelda ka noorte-pärasematele formaatidele kui lihtsalt kooskäimine – anonüümsem algus näiteks internetipõhiste vestlusringide näol võib luua hea tõuke hilisemateks näost-näku kohtumisteks.

Märkimisväärne on asjaolu, et 15-25-aastaste NEET-noorte hulgas on abielus või vabas kooselus olevaid noori suhteliselt rohkem kui samavanuste mitte-NEET-noorte hulgas. Samuti on selles vanuses NEET noortel kasvamas peres laps sagedamini kui õppivatel või töötavatel eakaaslastel. Seega on varane pereloomine ja lapse sünd võimalik riskitegur, mis suurendab NEET nooreks sattumise tõenäosust, seda eriti tütarlaste hulgas. Seegi asjaolu vajab arvestamist – lapse kõrvalt haridustee jätkamine või töökoha leidmine nõuab märkimisväärselt rohkem pingutust, eriti kui lasteaiakohtadele on pikad järjekorrad ja lastehoiuteenuse maksumus noorele lapsevanemale ülejõukäiv. Lahenduseks oleks näiteks garanteeritud lasteaiakohtade või lapsehoiuteenuse kompenseerimise lülitamine noortele mõeldud tööturumeetmete paketti.

Vanemad ja perekond

Kindlasti tuleb arvestada, et NEET-nooreks kujunemine ei alga täiskasvanuks saamisest, vaid noore toimetulekuskuste arendamine saab alguse juba varasest lapsepõlvest. Seetõttu mängivad NEET-noorte lugudes väga tähtsat rolli perekond ja vanemad. Ideaaljuhul mõistavad vanemad oma rolli noore isiksuse kujunemisel, toetavad noort otsuste langetamisel, teevad koostööd kooliga, kasutavad vajadusel nõustamisteenuseid. Paraku ei ole NEET-noortel sageli sellist perekonda.

Vanemate sotsiaalne staatus mõjutab vanemate käitumise või hoiakute kaudu ka laste eluplaane ning seda, kui edukas on laps koolis või kui edukalt ta tööturule siseneb. NEET-noorte vanemate haridustase on nende õppivate

või töötavate eakaaslaste vanemate haridustasemest madalam, samuti on nende vanemate hulgas vähem kõrgharidusega vanemaid. **NEET-noorte hulgas on ka rohkem neid, kelle ema või isa on töötu ning vähem on noori, kelle ema või isa oli iseendale tööandja ehk ettevõtja.** (Vt ptk 3). See tähendab, et sageli võivad noore kõrval vajada abi ja nõustamist ka vanemad, kellelt ei saagi sel juhul oodata toetava ja nõustava rolli täitmist. Selliste juhtumite puhul on oluline pöörata tähelepanu perekonna kui terviku nõustamisele ja toetamisele. Võib siiski juhtuda, et nende noorte puhul on just **perevälistel sotsiaalsetel suhetel** ja tekkival usaldusel tähtis koht noore väljamurdmisel tõrjutuse nõiarangist.

Noore õigus ise otsustada ja vastutada

Kõigi nende võimalike meetmete eduka rakendamise eelduseks on noorte kaasamine – ärakuulamine, mõistmine. Noores ei tohi näha noortepoliitika objekti, kellele „kellegi poolt kusagil“ välja töötatud lahendusi serveerida. Tulemuslikumad on meetmed, mis on välja töötatud noorte vajadusest ja soovidest lähtuvalt, kus noor ise on saanud kaasa mõelda, kuidas ta saab oma elukorraldust muuta, ise langetada otsuseid ja ise vastutada. Kuigi üldised hoiakud Eestis nii noorte kui täiskasvanute hulgas soosivad noorte kaasamist, ei ole noorte endi aktiivsus ja huvi teatud küsimustes kuigi suur. (Vt ptk 5). Noorte osaluse ja kaasamise suurendamiseks on vaja parandada noorte kaasamise viise ja nende oskusi oma soove ja vajadusi ära tunda ja väljendada ning arendada noortes julgust enda ümber toimuvasse aktiivselt sekkuda. Taas kord pakub noorsootöö selleks unikaalseid võimalusi – noorte keskkonnaprojektid, kogukonna arendamise projektid, vabatahtlik töö, osalus-kogud jms. Keerukaimaks probleemiks on jõuda kaasava noorsootööga seda vajava sihtrühmani. (vt ptk 6)

Seega on noorte tõrjutuse lahendamise võti paljuski noorte vajadusi arvestavate meetmete kombinatsioonis. Tulemuslikud lahendused noorte sotsiaalse kaasatuse suurendamisel saavad sündida vaid eri valdkondade koostöös ja erinevate institutsioonide koostöös.

NOORTESEIRE AASTARAAMATU AUTORID

Valentina Batueva

Poliitikauuringute keskus Praxis,
majanduspoliitika programmi nooremanalüütik
valentina@praxis.ee

Valentina on omandanud bakalaureusekraadi Tartu Ülikoolis majandusteaduse erialal ning hetkel omandab sealsamas magistrikraadi. Alates 2010. aasta sügisest töötab assistendina Poliitikauuringute keskes PRAXIS majanduspoliitika programmis ja otseselt seotud Noorteseiresüsteemi arendamise projektiga. Noorteseire projektis haldab ta indikaatortire ja uuringute andmebaasi ning aitab projektijuhi igapäevastes tegevustes. Ta tegeleb ka teiste Praxise programmide projektide assisteerimisega.

Kairi Kasearu

Tartu Ülikooli Sotsiaal- ja haridusteaduskond,
Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut
Õppejõud
kairi.kasearu@ut.ee

Kairi Kasearu omandas bakalaureuse- ja teadusmagistri kraadi Tartu Ülikooli sotsiaalteaduskonnas. Aastatel 2002–2004 õppis Konstanzi Ülikoolis sotsioloogiat ja psühholoogiat. 2010. aastal kaitses ta Tartu Ülikoolis doktorikraadi sotsioloogias. Kairi töötab alates 2005. aastast Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudis õppejõuna ning hetkel täidab instituudi juhataja kohuseid. Kairi teadustöö fookus on suunatud perekonna-sotsioloogia alateemadele: prestruktuuride muutused,

kooseluvormid, pere- ja põlvkondadevahelised suhted, lapse väärtus perekonnas, töö- ja pereelu ühitamine; lisaks on senine teadustöö keskendunud sotsiaalse tõrjutuse, heaolu ja sidususe temaatikale. Kairi on osalenud kolmes Euroopa Liidu raamprogrammi projektis: IPROSEC, PROFIT ja FLOWS.

Katrin Pihor

Poliitikauuringute keskus Praxis,
Noorteseire projektijuht
katrin.pihor@praxis.ee

Katrin Pihor omandas bakalaureuse- ja teadusmagistri kraadi Tartu Ülikooli majandusteaduskonnas ning jätkab seal doktorantuuris. Katrin töötas aastatel 2004–2008 Tartu Ülikooli Euroopa Kolledžis asedirektori ja direktori kohusetäitajana, vastutades Euroopa Liidu alase õppevaldkonna arendamise ja koordineerimise eest ning tagades õppekava vastavuse tööandjate vajadustele. Alates 2010. aastast töötab Katrin Praxise projektijuhina vastutades suuremahuliste projektide ettevalmistamise ja elluviimise eest. Tema tööst olulise osa moodustab ka noorte seiresüsteemi arendamine. 2012.aastaks juhib Katrin Praxise majanduspoliitika programmi.

Avo Trumm

Tartu Ülikooli Sotsiaal- ja haridusteaduskond,
Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut
Õppejõud
avo.trumm@ut.ee

Avo Trumm on õppinud Tartu Ülikoolis inimgeograafiat ja sotsioloogiat, sotsioloogiadoktor 2011. aastast. Ta on Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudiga olnud seotud 20 aastat, töötades teaduri ja sotsioloogia ning sotsiaalpoliitika lektorina. Tema peamisteks uurimisvaldkondadeks on leibkondade majanduslik olukord ja toimetulek ning sellega seotud sotsiaalsed probleemid (vaesus, sotsiaalne tõrjutus) ja nende probleemide leevendamisele suunatud meetmete sotsiaalpoliitiline analüüs. Avo Trumm on olnud Eesti vaesuse leevendamise strateegia koostamise põhikoordinaator ning täitnud ÜRO Arenguprogrammi ja Euroopa Komisjoni rahvusvahelise eksperdi kohustusi.

Pirjo Turk

Poliitikauuringute keskus Praxis,
Töö- ja sotsiaalpoliitika programmi analüütik
pirjo.turk@praxis.ee

Pirjo Turk omandas sotsioloogia magistrikraadi Helsingi Ülikoolis 2009. aastal ning 2003. aastal sotsioloogia bakalaureuse kraadi Eesti Humanitaarinstituudis. Magistriõpingute vältel täiendas ta end ka New Yorgi Ülikooli sotsioloogia teaduskonnas. Pirjo peamised huvivaldkonnad on sooline võrdõiguslikkus, laste- ja perepoliitika, ja tööpoliitika valdkond. Bakalaureuse õpingute vältel puutus ta noorsoo valdkonnaga kokku peamiselt läbi subkultuuriuuringute. 2010. aasta kevadest töötab ta Praxise töö- ja sotsiaalpoliitika programmi analüütikuna. Seni on Pirjo peamised uurimisvaldkonnad Praxises olnud seotud

soolise võrdõiguslikkuse-, perepoliitika- ning ka töövaldkonnaga. Enne Praxisesse tööle asumist, koolitati Pirjo ka Sotsiaalministeeriumi poolt ESF programmi "Soolise võrdõiguslikkuse edendamine 2008-2010" raames organisatsioonide võrdõiguslikkuse konsultandiks.

Ülly Enn

SA Archimedes Euroopa Noored Eesti büroo
Koolitajate koolituse valdkonna koordinaator,
ESF programm "Noorsootöö kvaliteedi arendamine"
ully.enn@archimedes.ee

Ülly Enn on hariduselt sotsiaaltöö magister ning on rahvusvahelise noortevaldkonnaga olnud seotud 20 aastat. Alates 1997. aastast töötab ta SA Archimedes Euroopa Noored Eesti büroos, tegutsedes ka vabakutselise koolitaja ja konsultandina nii Eestis kui rahvusvaheliselt. Ta omab noorsootöölaseid vabatahtliku tegevuse kogemusi Jaapanist ja Venemaalt, on töötanud Euroopa Komisjoni SALTO Sotsiaalse kaasatuse Ressursikeskuses Brüsselis ning Euroopa Komisjoni ja Euroopa Nõukogu noorsootöölase partnerlusprogrammi koolitusvaldkonna juhtgrupi liikmena. Oluline osa Ülly Ennu poolt algatatud või juhitud koolitus- ja arenguprogrammidest on olnud pühendatud just noorte sotsiaalse kaasatuse edendamisele, nii on ta töötanud näiteks noorte kinnipeetavatega, tervislike erivajadustega noortega, noorte tööotsijatega jm. Ta on ka paljude temaatiliste publikatsioonide autor.

VALIK 2012.A. VALMINUD NOORTE ELUOLUSSE PUUTUVAID UURINGUID, MAGISTRI- JA DOKTORITÖID

Põhjalikuma uuringute andmebaasiga on võimalik tutvuda noorteseire kodulehel uuringute alamlehel: www.noorteseire.ee

Boom and Bust Effects on Youth Unemployment in Estonia. Uuring. Autor: Marge Unt, Tallinna Ülikooli Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Insituut, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2012

Eesti PISA 2009 kontekstis: tugevused ja probleemid. Programmi Eduko uuringutoetuse kasutamise lepingu aruanne 2012. Autor: Jaan Mikk, Maie Kitsing, Olev Must, Ülle Säälik, Karin Täht, Haridus- ja Teadusministeerium, Tartu, 2012

Koolilõpetajad ja nende karjäärivalikud. Keskkaridusastme lõpetajate valikute uuring. Autor: Eve Mägi, Mihkel Nestor, SA Poliitikauuringute Keskus PRAXIS, SA Archimedes / Haridus- ja Teadusministeerium, Tartu, 2012

Kutsehariduse valdkonna statistika põhinäitajad 2011/12. õppeaastal. Ülevaade. Autor: Mart Reinhold, Kristel Vaher, Haridus- ja Teadusministeerium, 2012

Kutsehariduse vilistlaste uuring. Autor: Mihkel Nestor, SA Poliitikauuringute Keskus PRAXIS, SA Innove, Tallinn, 2012

Lapse õiguste ja vanemluse monitooring. Autor: Marre Karu, Pirjo Turk, Hella Suvi, Helen Biin, SA Poliitikauuringute Keskus PRAXIS, Riigikantselei Tarkade otsuste fond, Tallinn, 2012

Muukeelne laps Eesti koolis. Uuring. Autor: Projektijuht Aleksander Pulver, Haridus- ja Teadusministeerium, Tallinn, 2012

Noorte töötus Eestis majanduse tõusu- ja languse aastatel. Uuring. Autor: Marge Unt, Tallinna Ülikooli Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Insituut, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2012

Social determinants of health and well-being among young people : HBSC study : international report from the 2009/2010 survey. Autor: WHO Europe, 2012

Uimastite tarvitamine koolinoorte seas: 15–16-aastaste õpilaste legaalsete ja illegaalsete narkootikumide kasutamine Eestis. Uuring. Autor: Tervise Arengu Instituut, Tallinna Ülikool, Tallinn, 2012

Üldkeskhariduse lõpetajad tööjõuturul aastatel 2001-2010. Uuring. Autor: Indrek Seppo, Haridus- ja Teadusministeerium, 2012

Keskkooli- ja gümnaasiumiõpetajate ettevalmistus Eesti esimesel omariiklusajal õpetajakoolituse ajaloolise kujunemise kontekstis. Doktoritöö. Autor: Karmen Trasberg, Juhendaja: Edgar Krull, Anu Raudsepp, Tartu Ülikool, Sotsiaal- ja haridusteaduskond, Tartu, 2012

Tajutud motivatsioonilise keskkonna, treeneri autonoomse toetuse, psühholoogiliste vajaduste ja sisemise motiivatsiooni mõju noorte sportimise jätkamisele. Doktoritöö. Autor: Helen Jõesaar, Juhendaja: Vello Hein, Tartu Ülikool, Kehakultuuriteaduskond, Tartu, 2012

14-aastaste Tallinna koolinoorte toitumisharjumuste, füüsilise aktiivsuse ja kehamassiindeksi seos subjektiivse hinnanguga oma tervisele. Magistritöö. Autor: Pello Keili, Juhendaja: Värnik Airi, Tallinna Ülikool, Sotsiaaltöö Instituut, Tallinn, 2012

3. klassi õpilaste hoiakud erinevatest rahvustest ja erivajadustega õpilaste suhtes ning nende seosed õpetajate kasvatustegevustega. Magistritöö. Autor: Birgit Veskoja, Juhendaja: Eve Kikas, PhD, Tallinna Ülikool, Psühholoogia Instituut, Tallinn, 2012

4. klassi õpilaste etnilised stereotüüpsed hoiakud ja nende seosed sotsiaalsete suhetega klassis. Magistritöö. Autor: Hanna Reek, Juhendaja: Aaro Toomela, PhD, Tallinna Ülikool, Psühholoogia Instituut, Tallinn, 2012

Alaealiste karistuslikud hoiakud küberkiusamise suhtes. Magistritöö. Autor: Reili Ebral, Juhendaja: Anna Markina, Tartu Ülikool, Õigusteaduskond, Tartu, 2012

Alaealiste komisjoni roll alaealiste õigusrikkujate kasvatamisel ja õigusrikkumiste riskitegurite vähendamisel Tartu maakonna sotsiaalpedagoogide tõlgendusel. Magistritöö. Autor: Aive Hoppenstiel, Juhendaja: Jüri Ginter, Tartu Ülikool, Sotsiaal- ja haridusteaduskond, Tartu, 2012

Alaealiste kuritegevuse ennetamine Eestis ja selle efektiivsus. Magistritöö. Autor: Valeria Paal, Juhendaja: Jüri Saar, Tartu Ülikool, Õigusteaduskond, Tartu, 2012

Alkoholi tarbimise, vaimse võimekuse, akadeemilise enesetõhususe ja õpimotivatsiooni seosed akadeemilise edukusega. Magistritöö. Autor: Liis Varik, Juhendaja: Andero Uusberg, PhD, Tallinna Ülikool, Psühholoogia Instituut, Tallinn, 2012

Asenduskodust iseseisvasse ellu astunud noorte iseseisva toimetuleku võimalused ning institutsionaalse võrgustiku roll selle kindlustamisel. Magistritöö. Autor: Mairi Roots, Juhendaja: Jüri Kõre, Tartu Ülikool, Sotsiaal- ja haridusteaduskond, Tartu, 2012

Aspergeri sündroomiga ja tavaliselt arenevate õpilaste sotsiaalsete oskuste taseme võrdlus lapsevanemate ja õpetajate hinnangutes. Magistritöö. Autor: Piret Arro, Juhendaja: Helve Saat, MSc, Tallinna Ülikool, Psühholoogia Instituut, Tallinn, 2012

Eesti ja vene rahvusest Ida-Virumaa gümnaasiumiõpilaste liikumis- ja toitumisharjumuste võrdlus. Magistritöö. Autor: Sirje Kivil, Juhendaja: Urmas Kokkassar, Tartu Ülikool, Loodus- ja tehnoloogiategaduskond, Tartu, 2012

Eesti kooliõpilaste eluga rahulolu ennustavad tegurid. Magistritöö. Autor: Birgit Pillmann, Juhendaja: Helle Pullmann, Anu Realo, Tartu Ülikool, Sotsiaal- ja haridusteaduskond, Tartu, 2012

Eesti noorte privaatsusstrateegiad suhtluses veebiauditooriumiga. Magistritöö. Autor: Egle Oolo, Juhendaja: Andra Siibak, Tartu Ülikool, Sotsiaal- ja haridusteaduskond, Tartu, 2012

Eesti üliõpilaste kogemused USA ülikoolides. Magistritöö. Autor: Merit Burenkov, Juhendaja: Raili Marling, Tartu Ülikool, Filosoofiateaduskond, Tartu, 2012

Enesekonstruktsioon asjades leiduva laheduse kaudu: näide Riia noortest. Magistritöö. Autor: Karlina Vaivade, Juhendaja: Anti Randviir, Tartu Ülikool, Filosoofiateaduskond, Tartu, 2012

Esimese kooliastme õpetaja roll haridusliku erivajadusega õpilase märkamisel ja toetamisel Saare maakonna koolide näitel. Magistritöö. Autor: Martinson Maret, Juhendaja: Leino Mare, Tallinna Ülikool, Sotsiaaltöö Instituut, Tallinn, 2012

Ethno-national Identity of Estonian and Russian Youth in Respect of Their Primordialist or Situationist Orientations. Magistritöö. Autor: Tarmo Tuisk, Juhendaja: Ellu Saar, Peter Weinreich, Tallinna Ülikool, Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, Tallinn, 2012

Gümnaasiumiastme koolinoorte arusaam kultuuridevahelisest suhtlemisest: empiiriline uurimus August Kitzbergi nim. gümnaasiumi näitel. Magistritöö. Autor: Triin Lingiene, Juhendaja: Krista Vogelberg, Tartu Ülikool, Filosoofiateaduskond, Tartu, 2012

Intellektipuudega noorte iseseisvuse toetamisest Viljandi maakonna näitel. Magistritöö. Autor: Müller Evelyn, Juhendaja: Tamm Tiia, Tallinna Ülikool, Sotsiaaltöö Instituut, Tallinn, 2012

Internetisõltuvus ja selle seosed kooliga seotud teguritega kahe Tartu linna kooli näitel. Magistritöö. Autor: Kaari Raudsepp, Juhendaja: Piret Luik, Tartu Ülikool, Sotsiaal- ja haridusteaduskond, Tartu, 2012

Intiimsuhetega rahulolu seosed enesehinnangu, püsiärevuse ning kiindumusstiilidega 18-30 aastaste isikute näitel. Magistritöö. Autor: Kristina Päll, Juhendaja: Katrin Kullasepp, PhD, Tallinna Ülikool, Pühholoogia Instituut, Tallinn, 2012

Jõgevamaa koolide 7. klassi poiste ja tüdrukute riskikäitumine reaalelus ja internetis. Magistritöö. Autor: Sillä Soodla, Juhendaja: Piret Luik, Tartu Ülikool, Sotsiaal- ja haridusteaduskond, Tartu, 2012

Kakskeelsete laste sotsiaalsed suhted klassis ning nende seosed sotsiaalse kompetentsuse ja akadeemilise edukusega. Magistritöö. Autor: Kairit Kivimäe, Juhendaja: Grete Arro, MSc, Tallinna Ülikool, Pühholoogia Instituut, Tallinn, 2012

Kas lugemine võiks olla nauding ja motivatsiooni allikas põhikooli õpilastele. Magistritöö. Autor: Astrid Salumets, Juhendaja: Reet Sool, Tartu Ülikool, Filosoofiateaduskond, Tartu, 2012

Keila SOS Lasteküla laste koolikogemus ja arengu planeerimine. Magistritöö. Autor: Laane Kalju, Juhendaja: Tiko Anne, Tallinna Ülikool, Sotsiaaltöö Instituut, Tallinn, 2012

Keskoolinoorte vitaalsuse ja enesemääratlemise seosed käitumise motiividega tegeleda kehaliste harjutustega vabal ajal. Magistritöö. Autor: Anna-Liisa Sammel, Juhendaja: Vello Hein, Tartu Ülikool, Kehakultuuriteaduskond, Tartu, 2012

Kiusamisest vabaks meetodika tulemuslikkus lasteaias õpetajate hinnangutes. Magistritöö. Autor: Annika Jüris, Juhendaja: Tiia Õun, Tallinna Ülikool, Kasvatusteaduse Instituut, Tallinn, 2012

Kooli omaduste ja õpilaste sotsiaalmajandusliku tausta mõju Eesti õpilaste õppeedukusele aastatel 2003, 2006 ja 2009. Magistritöö. Autor: Sille Vahaste, Juhendaja: Tarmo Strenze, Tartu Ülikool, Sotsiaal- ja haridusteaduskond, Tartu, 2012

Koolikiusamist mõjutavad tegurid Tallinna üldhariduskoolides. Magistritöö. Autor: Anu Tõnurist, Juhendaja: Jüri Kruusvall, Tallinna Ülikool, Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, Tallinn, 2012

Kutsekooli õpilaste hinnangud rahale rahvahetusperioodil ja peale seda. Magistritöö. Autor: Eve Jaansoo, Juhendaja: Kristi Kõiv, Tartu Ülikool, Sotsiaal- ja haridusteaduskond, Tartu, 2012

Motivatsiooniliste näitajate areng 2.-3. klassis ning nende seosed matemaatika teadmistega. Magistritöö. Autor: Moonika Sein, Juhendaja: Eve Kikas, PhD, Tallinna Ülikool, Psühholoogia Instituut, Tallinn, 2012

Mõningad kõrgkooli lõpetanute tööturule sisenemise aspektid tööandjate vaatenurgast. Magistritöö. Autor: Marge Raun, Juhendaja: Marge Unt, Tallinna Ülikool, Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, Tallinn, 2012

Nelipühi kiriku noorte arusaamine Jumalast ühe koguduse näitel. Magistritöö. Autor: Kristi Lee, Juhendaja: Olga Schihalejev, Tartu Ülikool, Usuteaduskond, Tartu, 2012

Noorte leibkondade elukohavalikud siselinna muutuste põhjustajana Tartu linna näitel. Magistritöö. Autor: Kati Kadarik, Juhendaja: Anneli Kährik, Tartu Ülikool, Loodus- ja tehnoloogiategaduskond, Tartu, 2012

Noorte naiste söömishäireid ja ülekaalusust ennustavad psühholoogilised ning käitumuslikud riskifaktorid. Magistritöö. Autor: Tähe Rootsmäe, Juhendaja: Kirsti Akkermann, Tartu Ülikool, Sotsiaal- ja haridusteaduskond, Tartu, 2012

Noorte ootused ja hoiakud raamatukogu suhtes Viljandi Linnaraamatukogu näitel. Magistritöö. Autor: Reet Lubi, Juhendaja: Maarja Lõhmus, Tartu Ülikool, Filosoofiateaduskond, Tartu, 2012

Noorte sõidukijuhtide riskikäitumine Eestis. Magistritöö. Autor: Tarmo Miilits, Juhendaja: Dago Antov / Ülle Vanaisak, Sisekaitseakadeemia Sisejulgeoleku instituut, Tallinn, 2012

Noorukite turvavöö kasutamine, isiklikud ja vanemlikud tegurid. Magistritöö. Autor: Annika Alas, Juhendaja: Diva Eensoo, Tartu Ülikool, Arstiteaduskond, Tartu, 2012

Ohuõpetus läbi noore silmade - millal peaks lastele hakkama ohutusest rääkima? Magistritöö. Autor: Rüütel Katrin, Juhendaja: Tiko Anne, Tallinna Ülikool, Sotsiaaltöö Instituut, Tallinn, 2012

Oluliste teiste roll 3. klassi laste toimetulemisel online-riskidega. Magistritöö. Autor: Lennart Komp, Juhendaja: Veronika Kalmus, Tartu Ülikool, Sotsiaal- ja haridusteaduskond, Tartu, 2012

Perekond alaealise õigusteadvuse kujundajana Eesti noorsoouuringu näitel. Magistritöö. Autor: Vallo Paal, Juhendaja: Silvia Kaugia, Tartu Ülikool, Õigusteaduskond, Tartu, 2012

Poliitika ja poliitiline osalus Eesti noorte perspektiivist. Magistritöö. Autor: Reelika Pirk, Juhendaja: Airi-Alina Allaste, Tallinna Ülikool, Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, Tallinn, 2012

Pubertaalsete muutuste mõju häirunud söömiskäitumisele ja häirunud söömiskäitumise riskitegurid varases puberteedieas lastel. Magistritöö. Autor: Hanna Paal, Juhendaja: Kirsti Akkermann, Tartu Ülikool, Sotsiaal- ja haridusteaduskond, Tartu, 2012

Puudega noorte vanemate võimalused lapse arendamisel ja toetamisel MTÜ Võru Päevakeskuse Ühingu näitel. Magistritöö. Autor: Taal Kristel, Juhendaja: Tamm Tiia, Tallinna Ülikool, Sotsiaaltöö Instituut, Tallinn, 2012

Põhikooli õpilaste ootused õpetajale (kolme üldhariduskooli 5. ja 8. klasside õpilaste näitel). Magistritöö. Autor: Jana Roosimägi, Juhendaja: Liina Lepp, Tartu Ülikool, Sotsiaal- ja haridusteaduskond, Tartu, 2012

Põhikooliõpilaste arvamused keemia kui õppeaine meeldivusest ja jõukohasusest. Magistritöö. Autor: Monika Laisaar, Juhendaja: Lembi Tamm, Tartu Ülikool, Loodus- ja tehnoloogiateaduskond, Tartu, 2012

Põlva- ja Võrumaa 6. klasside õpilaste suhtumine muuseumiskäikudesse ja muuseumis õppimisse. Magistritöö. Autor: Kristel Unt, Juhendaja: Igne Lembinen, Virve Tuubel, Tartu Ülikool, Sotsiaal- ja haridusteaduskond, Tartu, 2012

Raamatukogutund 1.-4.klassi õpilaste lugemishuvi toetajana Ardu Kooli näitel. Magistritöö. Autor: Margit Valdma, Juhendaja: Anne Uusen, Tallinna Ülikool, Kasvatusteaduse Instituut, Tallinn, 2012

Raskekujulise koolivägivalla fenomeni käsitluse faktorstruktuur ja soolised erisused Viljandimaa gümnaasiumide 7.- 9. klasside õpilaste näitel. Magistritöö. Autor: Karita Tilk, Juhendaja: Lembit Õunapuu, Tartu Ülikool, Sotsiaal- ja haridusteaduskond, Tartu, 2012

Seksuaalsuse ja lähisuhete käsitlemine asenduskodus elavate laste ja noorte iseseisvaks eluks ettevalmistamise protsessis kasvatajate arvamuste alusel ühe asenduskodu näitel. Magistritöö. Autor: Rigne Raudsepp, Juhendaja: Merle Linno, Tartu Ülikool, Sotsiaal- ja haridusteaduskond, Tartu, 2012

Sotsiaalne koolivalmidus 6-7 aastaste laste näitel. Magistritöö. Autor: Kaasik Kaidi, Juhendaja: Leino Mare, Tallinna Ülikool, Sotsiaaltöö Instituut, Tallinn, 2012

Tallinna 8-ndate klasside õpilaste interneti kasutamise trendid, põhjused ning interneti kasutamisega seotud tervise riskid SEYLE uuringule tuginedes. Magistritöö. Autor: Aitman Hannely, Juhendaja: Toros Karmen, Tallinna Ülikool, Sotsiaaltöö Instituut, Tallinn, 2012

Tartu Ülikooli tudengite arvamus Tartu linnatranspordist ja säästvast transpordist. Magistritöö. Autor: Triin Raja, Juhendaja: Tiia Rõivas, Tartu Ülikool, Loodus- ja tehnoloogiateaduskond, Tartu, 2012

Teise ja kolmanda kooliastme õpilaste lugemisharjumused ja neid mõjutavad tegurid. Magistritöö. Autor: Liivia Rebane, Juhendaja: Andrus Org, Tartu Ülikool, Filosoofiateaduskond, Tartu, 2012

Tervisega seotud elukvaliteedi tajumine erineva organiseeritud sporditegevuse kogemusega Tartu koolide 7.-8. klassi õpilastel: 6-kuuline longituuduuring. Magistritöö. Autor: Karin Sulg, Juhendaja: Andre Koka, Tartu Ülikool, Kehakultuuriteaduskond, Tartu, 2012

Töökasvatuse sotsiaalpedagoogiline tähtsus tööhõivele õpilasmaleva näitel. Magistritöö. Autor: Teras Erika, Juhendaja: Kikas Margo, Tallinna Ülikool, Sotsiaaltöö Instituut, Tallinn, 2012

Tütarlaste kriminaalne karjäär ja resotsialiseerumist mõjutavad tegurid Kaagvere erikooli näitel. Magistritöö. Autor: Enn Kooskora, Juhendaja: Kadri Ann Salla / Elina Reeva, Sisekaitseakadeemia Sisejulgeoleku instituut, Tallinn, 2012

Väärkohtlemise esinemine noorukite käimissuhetes. Magistritöö. Autor: Gerda Neito, Juhendaja: Kristi Kõiv, Tartu Ülikool, Sotsiaal- ja haridusteaduskond, Tartu, 2012

Õpetajate õpetamispraktikad esimeses ja kolmandas klassis ning nende seosed õpilaste sotsiaalsete oskuste ja agressiivsuse käitumisega. Magistritöö. Autor: Brita Laurfeld, Juhendaja: Eve Kikas, PhD, Tallinna Ülikool, Psühholoogia Instituut, Tallinn, 2012

Õpi- ja käitumisraskustega õpilaste toetamise võimalusi vene õppekeele koolides Tallinna näitel. Magistritöö. Autor: Tarletskaia Jelena, Juhendaja: Leino Mare, Tallinna Ülikool, Sotsiaaltöö Instituut, Tallinn, 2012

Õpikeskkonna mõju õpilaste uurimuslikele oskustele. Magistritöö. Autor: Eva Palk, Juhendaja: Klaara Kask, Tartu Ülikool, Loodus- ja tehnoloogiateaduskond, Tartu, 2012

Õpilaste agressiivne käitumine 1. ja 3. klassis ning selle seosed lapsevanemate kasvatustegevustega. Magistritöö. Autor: Merili Johanson, Juhendaja: Eve Kikas, PhD, Tallinna Ülikool, Psühholoogia Instituut, Tallinn, 2012

Õpilaste keskkonnavalased hoiakud ja neid mõjutavad tegurid. Magistritöö. Autor: Kadi Tamm, Juhendaja: Anne Laius, Tartu Ülikool, Loodus- ja tehnoloogiateaduskond, Tartu, 2012

Õpilaste lugemishuvi kujundamine 5.- 6. klassis. Magistritöö. Autor: Aigi Aunap, Juhendaja: Andrus Org, Tartu Ülikool, Filosoofiateaduskond, Tartu, 2012

Üldinimlike ja ühiskondlike väärtuste lapsepoolsed tõlgendused II kooliastmes. Magistritöö. Autor: Jaana Järv, Juhendaja: Mare Müürsepp, Tallinna Ülikool, Kasvatusteaduse Instituut, Tallinn, 2012

Üliõpilaste kõrgkoolis õppimise ajal töötamise seos edukusega tööturul. Magistritöö. Autor: Varje Tugim, Juhendaja: Raul Eamets, Tartu Ülikool, Majandusteaduskond, Tartu, 2012

Üliõpilaste tervisekäitumise seosed sotsiaalse toetuse, enesehinnangu, stressi ja töötundidega. Magistritöö. Autor: Katrin Kaurla, Juhendaja: Kristiina Uriko, MSc, Tallinna Ülikool, Psühholoogia Instituut, Tallinn, 2012